

Trollhätte-Gillet

Historia
och
Historier
om
”STRANNA”

Trollhätte-Gillet's skriftserie

5

Läkare och sjukvård i Trollhättan fram till 1920-talet

av Bengt Lindbom

(Sakuppgifterna är till största delen hämtade från Werner Jobnssons samlingar)

1600-talet och 1700-talet

Den första egentliga bebyggelsen av stranden invid trollhättefallen kan dateras till början av 1600-talet. I början av detta århundrade ville driftiga företagare i Brätte såga timmer till plank och bräder, och sågar placerades vid fallen. Mot slutet av 1600-talet fanns 20—25 kvarnverk och här bodde 80—90 personer.

I Brätte fanns en bårdskärare eller barberare, dvs ett slags fältskär. Långt fram i tiden kombinerades barberare- och fältskärsyrkena. 1645 hade Vänersborg en ”Stadsballberer”, dvs en läkare av enklare beskaffenhet. På 1700-talet fanns en stadskirurg och från mitten av århundradet någon sorts stadsläkare eller provinsialläkare där. 1774 delades Älvsborgs län i två provinsialläkardistrikt, varav det ena leddes från Vänersborg.

Beträffande medikamenter var man hänvisad till naturläkeörter, och läkarna blandade ofta sina mediciner själva. Vänersborg fick dock redan 1727 en utbildad apotekare med apotek i staden, dit även trollhätteborna kunde vända sig.

1750 fanns 28 sågar och kvarnar och ett 20-tal boningshus utefter Trollhätte strand och invånarantalet uppgick till omkring 150 personer. Någon lokal sjukvård fanns naturligtvis inte här. Vid svårare fall fick man vända sig till Vänersborg och den minimala sjukvård som fanns där.

Polhems kanal

1749 började arbetet med Polhems kanal under ledning av konstmästare Gustaf Adolf Wiman. Som arbetare inkallades soldater från Älvsborgs, Skaraborgs och Västgöta-Dals regementen samt murare från Dalregementet. 1750 uppgick manskapsstyrkan till 360 man och 1751 steg den till 700 man, en väldig invasion, som helt förändrade förhållandena i det lilla samhället.

För sjukvården anställdes en fältskär, Christopher Bröms, och en präst, Petrus Ruderberg, som skulle svara för själavården men också tjänstgöra som biträde åt fältskären vid behov.

Ekeblads sluss blev färdig 1754 men efter den stora katastrofen vid Flottberget, då fördämningen brast, inställdes arbetet och hela slussbygget lades ned 1756.

Fältskärerna var en särskild kår, som avlade prov inför Collegium Medicum. De behandlade yttre skador, utförde tandutdragningar, åderlåtning, koppning m m.

På Kanalmuseet i Trollhättan kan man se den fältkärsutrustning, som användes vid kanalarbetena.

1783 inrättades ett lasarett i Vänersborg förenat med ett kurhus för veneriska sjukdomar. Förste läkare vid lasarettet var dr Christian Fogelmark, som 1772 blivit stadsläkare i Vänersborg. Lasarettet var avsett för hela Väne härad, alltså även Trollhättan.

1800 års kanalled

I april 1794 började arbetet med det som vi kallar 1800 års kanalled. Arbetsstyrkan utgjordes även nu av soldater från närliggande regementen. Med Västgöta-Dals regemente kom bataljonsfältskär Carl Gustaf Köhler. Han var en sorts kirurg och hade officers tjänsteställning. Som sjukstuga användes den s k sågmästarebyggnaden, som flyttades från Malgön och uppsattes vid Åker.

En präst, David Brobeck, som var anställd för själavården, skulle vid behov biträda Köhler.

Trots besvärliga och farliga arbeten med stenbrytning och bergsprängning inträffade få svåra olycksfall. Men i juli 1797 sprang en krutbod i luften, varvid sju soldater och en civilperson dödades. Sjukdomar som rödsot och skjörbjugg rasade. Ett område kallat Östergärdet på Olidan användes som begravningsplats. Där höll också slussbologsprästen David Brobeck sina gudstjänster.

År 1800 var slussbygget färdigt och soldaterna marscherade hem. Slussläkare Köhler sades upp. Han avlade 1801 Chirurgie Magisterexamen och blev stadskirurg i Mariestad. Han gifte sig med en av flickorna Holmgren på Torsered.

En bror till henne tjänstgjorde som underläkare på sjukhuset vid vägbygget mellan Halle- och Hunneberg. Han gick då på gymnasiet och var 15—16 år gammal!

1800-talet

Trollhättan återgick till lugnare förhållanden, men det var ett annat Trollhättan än det som funnits före slussbyggandet. Samhället som år 1800 hade 300 invånare hade fått en "patronus", Slussbolaget, som egenmäktigt styrde och ställde där. Det blev mera ordnade förhållanden i samhället. Men någon läkare särskilt för Trollhättan anställde Slussbolaget inte, utan man fick som förut vända sig till Vänersborg, när man behövde läkarhjälp.

Där fanns dr G. Sandmark, som 1816 blivit antagen till läkare vid Vänersborgs lasarett. Han var även provinsialläkare och regementsläkare vid Västgöta-Dals regemente, och det var till honom trollhätteborna fick vända sig. Han kom att anlitas i mer än 30 år av Trollhättans invånare. Slussbolaget hade honom också som företagsläkare för sin personal.

Genom tillkomsten av kanalen ökade turistströmmen till Trollhättan och ett nytt hotell byggdes i slutet av 1820-talet. Med samhällets tillväxt blev behovet av läkare allt större. Slussbolaget beslöt vid mitten av 1820-talet att söka få en fast anställd läkare och annonserade ut platsen. Men man fick inga svar och man fick fortfarande nöja sig med dr Sandmark i Vänersborg.

Koleran

I början av 1830-talet började myndigheterna i Sverige oroas för koleran som härjade ute i Europa. 1833 förekom den i Norge och militärposter utstälts längs gränsen och alla som ville komma in i Sverige måste ha ett sundhetsintyg. Men den 8 augusti 1834 kom en skuta från Göteborg till Åkersvass med två kolerasmittade ombord, som fick gå i land. Smittan spred sig från stuga till stuga från "Vassen" till Staveredsmosse. I den lilla sågarbyn med omkring 600 invånare inträffade 130 fall och av dessa dog 34 under en tid av tre veckor.

Det fanns ingen läkare, ingen sjuksköterska, inget sjukhus, ingen medicin, ja inte ens en begravningsplats, då gårdhemsborna vägrade att låta begrava koleradöda på Gärdhems kyrkogård. Inte heller fanns det någon präst att jordfästa de döda.

Den nybildade sundhetsnämnden med övermekanikus Nils Ericson som ordförande begärde nu en läkare av myndigheterna, men det fanns ingen att tillgå. Den gamla götiska skolan i kv Sjöfrun fick bli sjukhus, och utrustning och sängar anskaffades från samhället. Några kvinnor därifrån fick bli sjuksköterskor. Ett område i norra delen av Trollhättan togs till begravningsplats, nu Götalundens begravningsplats. Läraren vid Prins Oscars skola, Anders Laurentz, som var prästvigd, fick jordfästa de döda. Snickare Norrman gjorde likkistor på dagen och körde liken på natten.

Slutligen kom extra läkaren Johan Boustedt hit för att tjänstgöra några månader. Man inrättade ett konvalescenthem i ett hus i kv Mercurius, senare kallat Privata sjukhuset.

I sin slutrapport om koleran skriver Nils Ericson: "Nästan alla sjukdomsfallen lik-

som dödsfallen tillhöra arbetarklassen, som genom dålig föda, beklädnad, bostad samt främst brännvinsupande ha en svag konstitution och lättare angripas av sjukdomen”.

Björnjägaren Lloyd skriver i sin bok *Scandinavian Adventures* om Önafors: ”Folket var apatiskt och brydde sig inte om vad som hände. Om det är Guds vilja att vi ska dö, så dö vi. Brännvin ansågs hjälpa mot allting”.

Efter koleraepidemin återgick man till den gamla ordningen i fråga om sjukvård. Vänersborgs lasarett anlätades vid svårare sjukdoms- och olycksfall och någon gång i månaden tittade dr Sandmark till eventuella sjuka i Trollhättan.

1844 års slussled

Göta kanal blev färdig 1832 och dess slussar var större än de i Trollhättan. Det nybildade Nya Trollhätte kanalbolag började därför 1838 bygga vad vi kallar 1844 års slussled. Arbetsstyrkan bestod av soldater, civila arbetare och fångar, den sk Kronoarbetskåren, och uppgick som mest till över 2000 man. Som läkare för arbetarna anställdes Med Dr och Kir Mag Wilhelm August Palmaer. En ny sjukstuga byggdes invid den gamla i kv Sjöfrun, och dr Sandmark vidtalades att sköta den.

Madam B C Olander anställdes som sjuksköterska. Anders Laurentz tjänstgjorde utöver sin tjänst som lärare även som präst för arbetsstyrkan, gjorde sjukbesök och officierade vid begravingar. Palmaer blev sjuk och avled på våren 1840. Till ny kanalläkare antogs dr Anders Fredrik Regnell.

I juli 1840 skriver Regnell att större delen av truppen insjuknat i diarré, som torde bero på mindre tjänlig föda, som bestod av ärter två gånger i veckan, gröt varje afton samt salt kött och fläsk. Han föreslog att färsk mat skulle förekomma två gånger i veckan annars skulle arbetarna drabbas av sjukdomar. Regnell stannade inte länge i Trollhättan utan ansökte om avsked redan på hösten 1840.

Bataljonsläkaren Carl Magnus Lundh anställdes nu som ny kanalläkare.

Anders Laurentz, som tjänstgjorde som biträdande kanalläkare, skriver i ett brev till sin fästmö beträffande sjuktillståndet vid kanalbygget i januari 1841: ”Många äro sjuka. Många bensador finnas och många lida av gikt på grund av de kalla klipporna vid bergsprängningarna. Rödsot har börjat härja bland soldaterna”.

Slussbygget var färdigt och invigdes den 5 juni 1844. Dr Lundh sades upp och i augusti samma år hölls auktion på ”div. sjukhusbyggnader, 2 sjukhus i timmer, sjukhuskläder”.

Industrialiseringen

Trollhättan hade nu fått goda kommunikationer, 10 år innan järnvägarna började byggas. Industrialiseringen av vårt land hade börjat, och 1847 grundades Trollhättans Mekaniska Verkstad och Gjuteri, som senare blev NOHAB, och ett oljeslageri och ett pappersbruk anlades. Med denna industri kom en stor arbetarstam till Troll-

hättan, som 1852 passerade tusentalet invånare, och tio år senare hade invånarantalet fördubblats.

Det var Kanalbolaget som styrde Trollhättan. Hela området utom Stavered ägdes av bolaget. Både industrier och privata hus stod på ofri grund och betalade arrende till Kanalbolaget. Trollhättan hörde visserligen till Gärdhems socken och Tunhems församling, men dess sockennämnd och sockenstämma hade inte mycket att säga till om mot Kanalbolaget.

Den som bestämde i Trollhättan var Kanalbolagets chef, Nils Ericson, och hans ord var lag. Kanalbolaget tillsatte läkare, som det avlönade, anställde länsman, som det gav lön och bostad, byggde skola och avlönade lärare, byggde kyrka och som patronus tillsatte kyrkoherde, och tack vare Nils Ericsons intresserade arbete blev Trollhättan egen församling 1857 med tillträde 1861. Som barnmorska i Trollhättan anställdes 1848 madam B C Olander.

Trollhättans förste läkare, dr Carl Rinman

Kanalbolaget beslöt nu att försöka få hit en läkare, men det dröjde till 1849 innan Trollhättan fick en egen läkare, som var bosatt i samhället, dr Carl Rinman.

Kanalbolaget skulle hålla läkaren med bostad och det blev en av de gamla gästgiveribyggnaderna i nuvarande kv Parken.

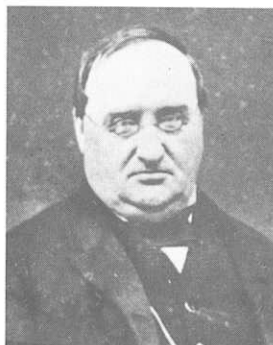
Kolera igen!

1850 var koleran åter här. Dr Rinman fick nu överinseende över sjukvården i Trollhättan, på Staveredsmosse och i hela Gärdhem. Till sjukhus hyrdes ett hus i kv Trollet med 10 sängar. Sex kvinnor anställdes som sjuksköterskor. Medicin hämtades från Vänersborg. All kontakt med Trollhättan och Vänersborg förbjöds och posteringar med soldater upprättades vid vägarna. Endast dr Rinman och de som skulle hämta medicin släpptes igenom. Som särskilt biträde hade dr Rinman Brita C Olsson, som utförde koppning, åderlätning och lavemang. Man använde också blodiglar för att suga ut "den onda blon".

Vid Åkersvass inrättades ett särskilt sjukhus med två läkare, två sjuksköterskor och två sjukvårdare. Läkare var kandidaterna S A Könsberg och Per Hedenuis.

Koleran drabbade 96 personer, varav 43 avled. Bland de avlidna var J M Lidström, en av grundarna av Trollhättans mekaniska verkstad (NOHAB), samt fyra medlemmar av familjen Synnerblad på Nordkap.

När koleran försvunnit i december 1850 nedlades sjukhuset vid Åkersvass. Snickare Norrman skickade en räkning till Kanalbolaget med bl a denna post: "Gagnat hästen för körning av doktorn och liken, 3 rdr".

Dr Carl Rinman.

I det Apelskogska huset i kv Sjöfrun 1 låg Trollhättans första apotek. Huset kallas ibland även för Björnbergs gård efter en senare ägare. Huset låg i hörnet av Storgatan-Spannmålgatan. Huset till vänster på bilden finnes ännu kvar.

1852 begärde dr Rinman att få bli bataljonsläkare vid Västgöta-Dals regemente, men sedan han fått löneförhöjning stannade han i Trollhättan.

Kolerafall inträffade i Trollhättan 1853 och 1854, och 1857 var det en större epidemi, där bland offren märks direktör Peter Wallström, Nils Ericsons högra hand, samt läraren vid Prins Oscars skola, P G Lundblad, som var tänkt att bli Trollhättans förste kyrkoherde.

1859 inträffade nya kolerafall och 1866 kom en större epidemi med 115 sjuka varav 31 avled.

Antingen det var kolera eller ej sköttes sjukvården av dr Rinman. Medicin fick man fortfarande ta från Vänersborg, men dr Rinman tillagade dessutom själy medicin till sina patienter. Hans räkningar till Kanalbolaget är många och roliga. Öknamn är ju något för Trollhättan utmärkande. Därför kunde en räkning från dr Rinman lyda: "Bröstsocker till Soskaftet 8 sk, medicin till Ambern, gamla Vestbergskan, Syringa, Lars med benet, Sköttlarn, Rumpe-Johan 1 rdr 24 sk bco".

I februari 1862 fick apotekare Fredrik Gotthard Björklund privilegium på ett apotek, som öppnades i det Apelskogska huset i kv Sjöfrun 1. Det flyttades senare till det Ringnerska huset i Näcken 3.

I samband med tillkomsten av apotek blev dr Rinman distriktsläkare.

Trollhättan egen församling

1860 blev Per Magnus Åberg kyrkoherde i Trollhättan. Kommunalnämnd och kommunalstämma trädde i funktion och samhället fick en annan status i förhållande till Kanalbolaget, särskilt sedan Nils Ericson avgått 1866. Det inrättades fattigvårdsstyrelse och sundhetsnämnd.

Under 1870-talet övertog samhället ansvaret för lön till läkare och barnmorska. Ett framsteg i hygieniskt avseende var tillkomsten av varmbadhuset nedanför Kafledammen, som öppnades 1858.

Slutet av 1860-talet blev en svår tid för Trollhättans invånare. En fruktansvärd missväxt drabbade stora delar av Sverige och därtill kom en stor arbetslöshet. Kommunen ordnade nödhjälpsarbeten och för de fattigaste ordnades med soppkokning. Ett stort problem var det omfattande spritmissbruket.

Kommunalnämnden arbetade också som fattigvårdsstyrelse. I februari 1875 fick en 9-årig pojke, som hade krokigt ben och hoppade omkring på kryckor, 150 kr för en 3-månaders kur hos "Kungsbackagumman" Brita Lena Andersdotter, som tilltrorde sig att få honom återställd. Nämnden hade också hand om de beryktade fattigauktionerna, där barn och äldre auktionerades bort till lägstbjudande.

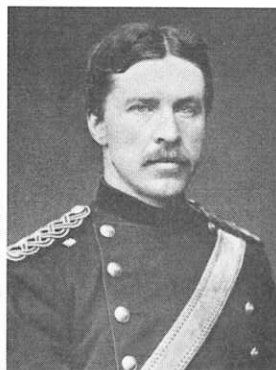
En otäck sjukdom som med jämna mellanrum drog genom landet var smittkopporna. 1875 härjade en sådan epidemi i Trollhättan. Särskilt angrep sjukdomen barnen, och de överlevande var ofta märkta för livet, ärriga, blinda, döva eller mentalt skadade. För att hindra sjukdomen infördes allmän vaccinering, som i Trollhättan sköttes av skollärare Johan Engblom. Vaccineringen möttes dock på många håll av skarpt motstånd.

1877 begärde dr Rinman avsked och blev föremål för omfattande hyllningar. Han hade bedrivit en omfattande privat praktik och var en verklig människovän. "Fattigdoktor" tog inget betalt av de fattiga. Snarare hjälpte han dem med penninggåvor. Han fick ett tragiskt slut och dog i strupcancer 1879.

Ny läkare, dr Göran August Wijkmark

Det blev nu Trollhättans myndigheter som tillsatte läkare. Kanalbolaget hade som kanalläkare antagit dr Carl Fredrik Ericsson från Lilla Edet, och vid valet av distriktsläkare föreslog bolaget honom. Men med 8 röster mot 4 valde kommunalnämnden i stället dr Göran August Wijkmark. Dr Wijkmark grep sig genast an att söka förbättra de sanitära förhållandena i samhället. 1879 hade en fläcktyfusepidemi utbrutit i Trollhättan och en person hade dött.

Kommunalnämnden hade tidigare också varit Sundhetsnämnd, men nu bildades en fristående Hälsovårds-

Dr Göran August Wijkmark.

nämnd, som utfärdade bestämmelser om avträden, brunnar och hållande av husdjur. Dr Ericsson lämnade sin anställning vid Kanalbolaget 1882 och i stället anställdes bataljonsläkaren vid Västgöta-Dals regemente, Knut Axel Belfrage, men denne stannade bara ett år, innan han blev stadsläkare i Gränna.

Kanalbolaget beslöt nu att i stället för egen läkare anlita dr Wijkmark för sjukvården vid bolaget.

Hälsovårdsnämndens inspektioner blev för betungande för medlemmarna och därför anställdes en sundhetspolis Larsson, som en gång i månaden skulle besöka alla tomter och granska avlopp, soplärar, stallar och fåhus samt undersöka födoämnen, som såldes på torget. 1889 anställdes en veterinär, Oscar Sylvén, som övertog en del av sundhetspolisens åligganden.

Trollhättan hade i början av 1880-talet omkring 4.000 invånare. Behovet av sjukhus var stort. Smittosamma sjukdomar som difteri, scharlakansfeber, mässling, smittkoppor, tyfus av olika slag förekom ofta, och dr Wijkmark och Hälsovårdsnämnden arbetade därför främst för att få ett epidemisjukhus. Man begärde medel av kommunalstämman men fick avslag.

1884 antogs till sjuksköterska i Trollhättan sjuksköterskan vid Sabbatsbergs sjukhus, Malvina Wahlstrand. Nu begärde Hälsovårdsnämnden medel att hyra en lokal för mottagande av sjuka med smittosamma sjukdomar, men det blev avslag på det också.

Dr Alfred Andersson.

Dr C Alfred Andersson

1889 valdes dr C Alfred Andersson till andre provinsialläkare i Trollhättans distrikt. Vid dr Wijkmarks avgång från provinsialläkartjänsten år 1900, valdes dr Andersson till förste provinsialläkare, en tjänst som han innehade till sin död 1914.

Dr Andersson drev en omfattande privatpraktik och var mycket anlitad och uppskattad, ja man kan säga nästan avgudad. Han var något av en fattigdoktor. Av de mindre bemedlade tog han vid sekelskiftet 50 öre för hembesök. Dr Hellebergs taxa var 2 kronor, vilket ansågs dyrt. Dr Andersson var verksam på många områden, han var järnvägläkare, skolläkare, läkare vid statens sjukhus under

kraftstations- och kanalbyggena samt läkare vid Maria Alberts sjukhus. Han tog stor del i det kommunala arbetet som vice ordförande, senare ordförande i Hälsovårdsnämnden, han var medlem i stadskommittén och flera styrelser och nämnder samt landstingsman. Han drev igenom byggandet av det nya epidemisjukhuset, och han arbetade för lösningen av vattenfrågan. Under de 25 år han var verksam i Trollhättan kan hans insatser spåras på en mängd områden.

1890-talet var en tid av stark utveckling för Trollhättan. Ett tingshus byggdes, Östra

skolan blev färdig 1895, ett stort ålderdomshem togs i bruk. Öppnandet av Kung Oscars bro ledde till att en mängd trollhättebor flyttade och bosatte sig i Strömslund. Nydqvist & Holms lokomotivtillverkning blomstrade, Stridsberg & Biörcks sågar gick ut över världen, oljeslageriet och pappersbruket hade stora beställningar.

Detta stora industrisamhälle saknade sjukhus. Planerna på ett epidemisjukhus hade skrinlagts fast ritningar låg färdiga 1884. Nu tog Ernst Stridsberg, som 1890 blivit ordförande i kommunalstämman, upp frågan. Kanalbolaget skänkte en tomt i kv Holmen mellan nuvarande Kungsgatan och Drottninggatan, och 1894 var sjukhuset färdigt. Läkare blev dr Andersson.

Ingenjör Alberts donation

Den 21 februari 1892 avled ingenjör E Alberts hustru Maria i sviterna efter en förlossning. Till hennes minne donerade ingenjör Albert 20.000 kr för anordnande av ett sjukhus, som också var barnbördshus. Ingenjör Albert satsade senare ytterligare 2.000 kr och Kommunalstämman anslag 6.000 kr. Man vände sig till Kanalbolaget, som ägde all mark, med begäran om att tomt gratis skulle ställas till förfogande. Men den erbjudna tomten ansågs inte lämplig, och så dröjde det ända till 1903 innan gåvobrev överlämnades på den nuvarande tomten.

I väntan på det nya sjukhuset fick man klara sig med provisorier. Kommunalnämnden hyrde ett par rum i bagare Carlanders hus vid Storgatan, där första vården vid olycksfall kunde ges och akutfall behandlas, innan man kunde transportera patienten till Vänersborgs lasarett.

Vattenfrågan var ett besvärligt kapitel för Trollhättan. Brunnar fanns visserligen, men de räckte inte till. Älvtvattnet användes därför till tvätt och rengöring men i brist på annat också som dricksvatten. Följden blev tyfusedidemier med jämna mellan-

Apotekshuset vid Storgatan, kv Bore 6.

rum. I mars 1878 meddelade dr Wijkmark att nervfeber utbrutit i kv Holmen. Från predikstolen i kyrkan varnade man för att hämta dricksvatten, som är stillastående eller där kloaker utmynnar i kanalen. Kommunalstämman anslog 1000 kr för borrning av brunnar.

I november 1893 inträffade 40 nervfeberfall och påbud utgick att koka dricksvattnet. Genom dr Anderssons nitiska arbete fattade man äntligen 1903 beslut om att bygga en vattenledning, men av ekonomiska skäl blev denna inte färdig förrän 1908. Vattentornet var färdigt 1907.

Apotekare Björklund dog 1895 och hans efterträdare blev apotekare Carl Axel Leth, som byggde ett nytt apotek i kv Bore 6. 1894 byggdes ett nytt ålderdomshem på Stavered, som också inrymde ett mentalsjukhus.

Dr Axel Helleberg

I slutet av 1890-talet etablerade sig dr Nils Johnsson med praktik i Sjöfrun 4 under några år. 1900 avsade sig dr Wijkmark provinsialläkartjänsten och dr Andersson var självskriven efterträdare med dr Johnsson som t f andre provinsialläkare. Den senare tjänsten utannonserades och dr Axel Helleberg från Ljungskile valdes. Dr Johnsson flyttade då till Norrköping, där han blev lasarettsläkare.

Vid stadsblivandet 1916 blev dr Helleberg förste stadsläkare, en post som han behöll till 1936. Han var också läkare vid Nydqvist & Holms verkstäder, epidemisjukhuset, järnvägläkare samt ordförande i Hälsovårdsnämnden 1903—1928. Han var framför allt ögonläkare och hade också privatpraktik i sitt hus i "Hellebergsbacken" vid Föreningsgatan.

Nydqvist & Holms verkstäder fick först 1905 en sjukstuga på området som av förste provinsialläkare Englund ansågs mönstergill.

Lungtuberkulosen var en fruktansvärd farsot, som gynnades av trångboddhet, dålig

Dr Axel Helleberg på sitt mottagningsrum på Nydqvist & Holm.

Dr Axel Hellebergs villa vid Föreningsgatan. Här ligger i dag Handelsbankens hus. Fotot är från år 1954 och fotografen är Allan Andersson.

hygien, spritmissbruk och föga näringsrik kost. Som exempel på trångboddhet kan anföras, att 1904 bodde i "Prinselinans" stuga 17 personer i ett rum och kök.

På dr Hellebergs initiativ uppfördes i början av 1900-talet en sjukstuga för vård av bröstsjuka vid ålderdomshemmet.

För sjukvården under kraftverks- och kanalbyggnadstiden byggdes 1907 en sjukstuga med fyra sjuksalar med 2-3 sängar i varje sal, där tingshuset nu står. Huset användes efter kanalbyggets slut som privatskola.

Det gamla epidemisjukhuset var en träbarack och man ville nu ha ett bättre sjukhus. På en ny tomt påbörjades arbete 1908 men entreprenadpengarna tog slut och först på hösten 1910 kunde det nya epidemisjukhuset invigas. Heter nu Hjortmossens sjukhem.

I oktober 1909 avled dr Wijkmark. Han hade låtit uppföra en stor villa vid kanalen i kv Najaden men fick aldrig se den färdig, nuvarande Odd Fellowgården. Hans praktik övertogs av dr Dalsjö, som hade praktiken några år och även var läkare vid Kanalverket.

Maria Alberts sjukhus

Fast man fått en sjukhustomt 1903 dröjde det till 1909 innan arbetet med det nya sjukhuset sattes i gång. Men så utbröt storstrejken och arbetet avstannade. Det återupptogs först på våren 1911 men avstannade igen, då byggmästaren, C A Hålberg, råkat på obestånd. Slutligen beviljade kommunalstämman medel och arbetet kunde

tas upp igen. Den Albertska donationen fick fyllas på från många håll, bl a bidrog Sällskapet NN och den Holmska fonden.

Den 4 december 1912 togs Maria Alberts Stiftelses sjukhus i bruk och invigdes den 11 december. Till läkare antogs dr Andersson. Från början fanns endast 10 sängar.

1915 var sjukhuset färdigt enligt den ursprungliga planen med 24 sängar. De första vattenklosetterna i Trollhättan insattes i Maria Alberts sjukhus och i varmbadhuset.

Det dröjde alltså 23 år från donationen tills sjukhuset stod fullt färdigt.

Dr C Alfred Andersson avled den 22 december 1914 av blodförgiftning, som han fått vid en obduktion, och hela samhället sörjde sin avhållne doktor. Redaktör Ernst Karlinder skrev bl a följande i Tidningen Trollhättan: "Han var känd av alla och av alla lika avhållen, han som lika villigt pysslade om gubben i fattigstugan som barnet i verkstadschefens våning, som varit så oräkneligt många kvinnor till tröst och hjälp i ångestfyllda födslostunder, som aldrig kunde se ett barn utan att hans ögon strålade av varmaste kärlek och ömhet, som lika glatt följde i bil till villorna som han vandrade till fots i natten till stugor långt bort i skogarna, som aldrig sparade sig själv".

Efter dr Anderssons död fanns ett par vakanser att fylla. Dr Helleberg som varit andre provinsialläkare blev förste stadsläkare och till provinsialläkare utsågs dr Herman Melén.

Dr Fredrik Sjöblom.

Till sjukhusläkare vid Maria Alberts sjukhus antogs på hösten 1915 dr Fredrik Sjöblom, som arbetade där som ensam läkare till mitten av 1940-talet.

Som sköterskor anställdes 1916 sjuksköterskorna Birgit Brodin och Hedvig Johansson från Stockholm.

Första världskriget förorsakade svår livsmedelsbrist, särskilt i slutet av kriget. I maj 1918 utbröt åter en svår nervfeberepidemi och på hösten utbröt spanska sjukan, en influensa orsakad av virus. Massor av människor insjuknade och många avled. En av orsakerna till den höga dödligheten var befolkningens svaga motståndskraft genom bristen på näringsrik föda.

Maria Alberts sjukhus överläts 1917 på landstinget.

Dr Melén avgick 1922 som provinsialläkare och hade därefter privatpraktik. Han efterträddes av dr Torsten Edgren, som arbetade till 1936, då han lämnade staden.

På 1930-talet etablerade sig flera privatpraktiserande läkare i Trollhättan och läkarbristens dagar var över.

I våra dagar med dess välutvecklade sjukvård måste vi beundra den insats, som dessa ensamma läkare och, kanske mer anonyma, sjuksköterskor har gjort för vårt samhälle.

Reflektioner om några gamla trollhättenamn

av Rolf Rhodin

Genom "Enheten för strategisk planering" har Trollhättans kommun under 1992 offentliggjort en del översiktsplaner rörande samhällets utveckling inom olika områden de närmaste decennierna. Bakom planeringsarbetet står en projektgrupp under ledning av planarkitekt Karin Thorsénius. I april 1992 utgav gruppen "Översiktsplan över kraftstations- och kanalområdet" fr o m slussarna t o m strax ovan Strömkarlsbron, varvid Trollhätte-Gillet som en av remissinstanserna fick tillfälle att yttra sig.

Då planarkitekten i slutet av året var vänlig att inför intresserade gillesmedlemmar närmare redogöra för planeringsarbetet, framfördes en del anmärkningar över den historik, som ingick i översiktsplanen, historiska fel, som till större delen ej kunnat beaktas i den upplaga av planen, som dateras till september och av kommunfullmäktige antagits den 26 oktober 1992. Tydligen hade upplagan redan tryckts eller var under tryckning, när felet påpekades. Historiken torde knappast ha någon betydelse för planeringsarbetets slutliga resultat, men som ingående i en officiell handling bör de historiska uppgifterna stämma överens med kända historiska fakta. Framtida historiker skall ej behöva fråga sig, om Trollhättan velat ändra sin historia.

Denna artikel i "Stranna" vill försöka tillrättalägga och komplettera de upplysningar, som lämnats i översiktsplanen, samt kanske ge historiska uppgifter, som ej alls berör planen, men som kan vara till glädje för en intresserad trollhättebo.

Bortsett från historiska fel är uppläggningsen av historiken från sista istidens slut c:a 9.000 år f Kr till nuvarande tid mycket lärorik och den ger en konc. information.

För den historiskt belagda tiden från 1600-talet genom århundradena fram till 1990 ger ritade kartor, numrerade 1—9, en god uppfattning om den historiska utvecklingen. Av olika skäl har kopior av dessa kartor ej kunnat ingå i denna artikel, varför hänvisning görs till kartnumren i översiktsplanen.

Historikens inledning framhåller den betydelse, som den först färdigställda slussanläggningen från år 1800 har haft för samhällets utveckling. "Drygt 100 år senare, år 1910, byggdes Olidan, som var statens första, stora kraftstation . . ." Namnet Olidan skall förbehållas det bostadshus, som 1787 byggdes på den plats där det ännu står vid den sedermera byggda kanalen. Olidan är Trollhättans näst äldsta hus. Det äldsta huset är det i kv Näcken 5 av dåvarande "patronen på Trollhättan" Gilius Hillerström i slutet av 1740-talet byggda huset, numera mest bekant som "Nordkap", ett namn som huset fick på 1870-talet.

I namnet Olidan ingår "ida", dialektalt "ia", pluralis "ier". Namnet torde stamma från det sannolikt i mitten av 1600-talet synliga med otaliga ier försedda Olidehålan. Lantmätaren Fredrik Sixtus har på sin karta från år 1688 namnet Oligiölan.

Från den tiden, då fallen störtade fram i åtminstone relativ frihet har nog äldre trollhättebor minne av ierna vid västra stranden av Hojums varp, medan sannolikt endast ett fåtal vet, att de givit upphov till namnet Amnäsidan, ett namn som nämnde Fredrik Sixtus skrivit på sin karta år 1688. Den vidgning av fallfåran nedanför Stampeströmmen, som vi känner som Hojums varp, namngavs av Sixtus till Stampan eller Amnäsidan. Stampan (— fanns det en stamp och i så fall var? —) ligger väl bakom Stampeströmmen och Amnäsidan var som sagt namnet på västra sidan Stampan.

Om man vågar sig in på ortnamnsforskningens för lekmän farliga fält lär "Am" i nordiska vattennamn kunna anknytas till gnida, skubba och nog fick man en känsla av att ierna gned sig intill strandkanten.

Innan vi lämnar Olidan skall vi vara överens om att Olidestationen är rätta namnet på kraftstationen vid Olidehålan liksom namnet på dess efterföljare vid vad som nu kallas Oscarsbron med sitt läge på den mot fallfåran utsträckta gränsen mellan Stora och Lilla Hojums utmarker av samma skäl skall heta Hojums-stationen.

Översiktsplanens historiska karta säger: "Fornborgar anlades på lättförvarade bergskrön", varvid kartans hänvisningspil pekar på det område väster om älven, söder om Flottbergsströmmen, vilket vi känner under benämningen "Saltet". Namnet har ej med salt att göra utan torde väl vara hämtat direkt från latinet, där substantivet saltus översätts med bergs- eller skogstrakt och verbet salto med dansa, hoppa. Var och en som tagit sig upp eller ned i den lilla ravinen bör ha förståelse för namnet.

På samma karta har Kafleströmmen (kartan har dock den obestämda formen Kafleström) placerats mellan Önan och fastlandet. Namnet skulle ha satts mellan Malgön och fastlandet. I dagens topografi blir det väster om klaffbron, där vägen svänger mot Malgöbron. Namnet härledes från fräslsläkten Kafle på Nygård, som under 1600-talet ägde en mjölkvarn, Kaflekvärnen, vid strömmen. Då kvarnkommissionen i slutet av det århundradet utredde trollhättekvarnarnas ekonomiska bärkraft, påpekade man att "allmogen helt ogiärna söker där sin mäld för illacka och djupa qvarnewägar samt flere incommoditer", varför en viss skattefrihet beviljades kvarnen. Släkten Kafle stavade sitt namn med f och ej med v. Liksom ifråga om ort- och bebyggelsenamn, skall egennamn ej ändras.

Det kanalprojekt, som under namnet Polhems kanal sedan mitten av 1700-talet minner oss om ett djärvt försök att kringgå fallen, hade som förutsättning, att genom en damm vid övre ändan av Kafleströmmen höja vattennivån mellan Spekön och fastlandet så att lugnvatten kunde skapas, där "fartygen obehindrade kunde framsegla" mot den översta slussen kallad Ekeblads sluss (färdigbyggd 1749). På översiktskarta 3, gällande kanalområdet år 1749, är dammen inritad men tyvärr har namnet, Kafledammen, satts utan att med t ex pil peka på platsen för dammen, I detta sammanhang skall åter påpekas, att "Kafle-" skall stavas med f och ej som man nu gjort med v.

År 1751 stod Kafledammen färdig. Till många senare byggmästares ledsnad var den byggd av sprängsten, varför läckage blev en vanlig och svårbemästrad åkomma.

År 1847 blev ett betydelsefullt år för Trollhättan, som det året fick se åtskilliga före-

tagare här starta sin verksamhet, naturligtvis med Nydqvists, Lidströms och Holms "Trollhättans Mekaniska Verkstad", senare generationers "verksta'n" (Nydqvist & Holm, Nohab) i första rummet. Nämnas kan även att verkstaden byggdes på Olide äng, som låg framför huset Olidan.

Den från Vänersborg kommande Olof Fredrik Dahllöf fick även år 1847 kanalbolagets (från 1838 Nya Trollhätte Kanal Bolag = N.T.K.B) tillstånd att vid Polhems kanal, nära Polhems sluss starta ett oljeslageri. Detta brann senare ned i grunden, varefter det dock snart återuppstod på den plats nedanför kyrkan, där i dag Oljeslageriets senare timmerbyggnad, i dag Vattenfalls förrådsbyggnad, står kvar som ett vackert minne. Utan mycket tvingande skäl bör den byggnaden ej få rivas. Samhället har alltför sparsamt med vackra byggnader från gången tid.

Oljeslageriets grundare O F Dahllöf är kanske mest känd som far till fotografen Robert Dahllöf, som på 1870-talet lät uppföra sin villa "Utsikten" på östra stranden ovanför Helvetesfallen. O F Dahllöf skall ej förväxlas med Johan Fredrik Dahllöf, ägaren till Torsered i mitten av 1800-talet och mannen bakom Strömsbergs tillkomst vid kvarnliderne år 1857. Mannen bakom Dahllöfsmosse har ingenting med de båda nämnda Dahllöf att göra.

I början av 1800-talet kom till Sverige och Göteborg bröderna Robert och James Dickson. Robert kom 1802 och James 1809. Släkten härstammar från Skottlands ostkust, där den gjort sig känd som duktigt affärsfolk, bl a med trävaruhandel med Norge. Sin förmögenhet använde man ej sällan till donationer. I Göteborg ägnade sig de båda bröderna åt trävaruhandel, till en början ej så framgångsrikt men efter sammanslagning till firman James Dickson & Co år 1816 så kom framgångarna. År 1819 fick firman tillstånd att på Kafledammen bygga Dicksonska sågarna, ett känt begrepp i det Trollhättan som gått. Med virke från särskilt Värmlands skogar gavs arbete åt många trollhättebor under ledning av olika disponenter, på den tiden kallade faktorer. Alla har haft sin bostad i det hus i kv Herkules, hörnet Magasinsgatan/Storgatan, som trollhätteborna från början av innevarande sekel mest känner som "Björssells".

James Dickson hade sonen James Jamesson Dickson, som efter flera års verksamhet i England återkom till Sverige och vidgade vyerna för trävaruhandeln genom att intressera sig även för högre upp i landet belägna skogar. Härifrån får man väl se bakgrunden till att James Jamesson var initiativtagare till Bergslagens Järnvägsaktiebolag "Bergslagsbanan", som stiftades 1872 och som år 1875 började bygga järnvägen Falun—Göteborg. Delen Göteborg—Trollhättan blev färdig 1877 och hela sträckan stod klar år 1879.

Med dessa besked om Dicksons i Trollhättan måste man fråga sig: Varifrån har översiktsplanen fått uppgiften på karta 4 för området år 1800? "1793 byggdes Dicksonska sågarna på Önan". I stort sett kan sägas att nedanför Malgön har kvarnarna endast varit mjölkvarnar. På Önan har ej funnits sågkvarnar. Kanske trämassefabriken, byggd 1857, förvirrat begreppen? År 1793 hade de tvenne bröderna Dickson ej ens kommit till Sverige.

Minnen från gamla trafikkanalen - en berättelse från omkring 1910

av Karl på Spångata

(Artikeln är tidigare publicerad i Trollhättans Tidning 1977.

Karl på Spångata är signatur för Erik Adamson.)

Isupptagning

När kanalen frös till i november fick båttrafiken sluta för säsongen. Och så snart isen blivit lagom tjock började isupptagningen. Det var Krönleins bryggeri och Apoteket som skulle ha sitt årsbehov av is. Även Nisse Larssons läskedrycksfabrik och Mejeriet, samt sedermera även Ångbryggeriet lät såga upp is. Byns sjåare: Svala, Molytter, Koempen, Dannback, Släktingen, Snedsteget m fl var den givna arbetskraften. Det var klart att de flesta ville såga åt "Kröjlans" för de bryggde så gott öl, särskilt var deras Lageröl vida berömt. Bryggeriet hade ju egen djupbrunn på tomten och som bekant behövs det ett gott vatten för att göra ett gott öl.

Issågargubbarna fick som extra förplägnad en flaska då och då under dagen, och det var inga små ynka buteller som nu för tiden, nej, då var det bara helor. Så inget att undra på om alla ville såga åt Krönleins.

Även gamla Grand Hotell tog upp is och en av vaktmästarna var bas. Det var inte dåligt att såga is till Grand för det hände allt att om det varit fest där kvällen förut så fick issågarna äta upp resterna, som annars skulle gått till grisarna.

Själva isupptagningen gick till så att man markerade ut ett område som skulle sågas upp och så satte man ut granruskor i alla fyra hörnen. Vaken skulle man göra så nära land som möjligt för att få korta transporter. Dessa tillgick så att man placerade en lång stege från land ned i den öppna vaken och på stegen lade man bräder varpå man drog upp isbitarna med krokar till stranden där de lastades på kärra och häst.

Skridskoåkning

Det var mycket populärt att åka skridskor på kanalen. Mest höll man till på området mellan "Speka" och Strandgatan. Så fina skridskor som nu, som sitter fast i kängorna, fanns inte då utan man fick klara sig med mycket enklare don. De allra enklaste bestod av en glidskena på en träkloss, s k stockskenor. När man skulle snöra på sig skridskorna var det bäst att gå ut till den kantrade pråmen som låg på "Håkans öja". Inom parentes kan jag nämna att bemålde Håkan på somrarna hade får på sin "öja". Han ägde Najaden 8. Paråkning på skridskor var mycket populärt på denna tid . . .

*Grand Hotel från kanalsidan.
Utbyggnaden på husets nordvästra sida brukade kallas för "Glasskäpet".*

Vi hade också konståkare. Bruksbokhållare Dage Dahlström var mycket skicklig och fröken Berta Hall kunde också göra åttor och andra piruetter.

Speciellt för Trollhättan var något som kallades för "horning". Den tillgick så att de icke åkande försökte få fatt skridskoåkaren och då dunka honom med knät i rumpan samtidigt som man slog honom med ena knytnäven i nacken och skrek: Horning här! horning! Det kunde göra rätt ont, men mest var det på skoj. Särskilt roligt var det att få fatt på en flicka och då blev det bara en liten kram. Folk trodde att horningen påhittats av pojkar som inga skridskor hade och ville hävda sig på detta sätt.

Sköljning på flotten

Folk tvättade hemma i sina enkla tvättstugor, men se sköljningen fick man göra i kanalen. Intill sköljflotten hade kommundubbarna sågat upp en vak där man fick skölja i det iskalla vattnet. Fruntimren knallade i väg med ett ok över axeln och två hinkar med kläder och en sköljbacke i ena handen. På den skulle man ligga på knä vid kanten av sköljflotten. Till sköljbacken hade man en mattstump för att inte frysa fast, men detta hände ändå ibland.

En vinterdag låg lilla Lotta och sköljde kläder på flotten när Dannback kom promenerande på kanalbanken. Han var en retesticka den kar'n.

- Guda, lilla Lotta, hur står det till med hälsan och kärleken?
- Hur har han det själv?
- E du lika relischöser än, Lotta?
- Det angår dej inte!
- Folk säger att så fort det kommer en ny präst så går du på möte och åmar dej. Di säger att du är väldigt begiven på unga präster.
- Det är lögn! Jag kan allt ta vara på mej själv! Mej tar di inte mä böxera å!
- Det kan la hända, men du ligger ju och sköljer ett par efter vad jag kan se!
- Gå med dej, buse!

Sjäarna

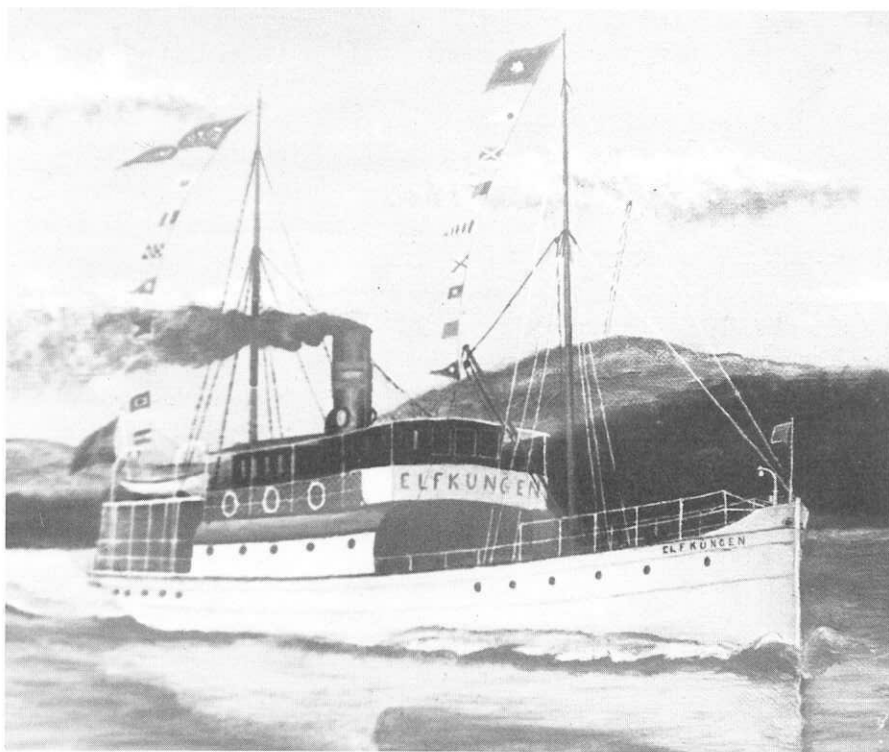
Många har frågat varifrån de gamla originalen fick sina namn. Jag har inte kunnat få någon klarhet i detta problem. Men ett namn har jag fått beskrivet så här. ”Snedsteget” var son till en ”fin” herre i Vänersborg och mamma var piga i den ”fina” familjen. På den tiden var alltid pappan okänd i såna här fall och det var alltid den stackars flickan som gjorde snedsteget. Och så fick pojken heta Snedsteget. Han ville inte bo i Vänersborg.

Våren Seglationen

Så kom våren, isen smälte och kanaltrafiken kom igång. Båtarna hade flaggspelet uppe. Den första nedgående båten var i flera år dalslandsbåten Alex Halling. För att komma först startade den någon vecka i förväg och låg i Vänersborg och väntade. Den vackraste dalslandsbåten var Capella. Våra egna båtar: Elfkungen, Necken och Turisten var även bland de första, längre fram började stockholmsbåtarna seglatsen. Det var Juno, Pallas, Ceres, Motalaström, Diana och Astra.

Elfkungen kom med last från Göteborg av mjöl, socker, salt, fotogen, kryddor, speccerier, grönsaker, kaffe, the, färger, oljor m m. Necken och Turisten hade liknande laster. Elfkungen gick ned till Göteborg måndag, onsdag och fredag. Necken tisdag, torsdag och lördag.

Brukspatron Stridsberg var delägare i Elfkungen och därför skulle Brukets gods skickas med denna båt. Jag hade på den tiden hand om godsavsändningen och då fick man börja kl 7 de tre dagar i veckan som båten gick till Göteborg. Men det hände någån gång att en sorts långa knivar, Schälmesser, ca 5 à 6 meter långa, inte hann bli färdiga på fredag och då måste de skickas med Necken, som gick på lördag morgon. Och det var kruzet. Jag minns en lördag då en sån eftersläntare skulle skickas. Packarn kunde meddela mig vikten på kollit så jag kunde skriva ut konnossementet. Och kusken Jonsson med vagn och hästen Max stodo redo utanför packboden för att kvickt köra upp lådan till kajen vid hamnbassängen, strax söder om brovaktshuset. Just som

Elfkungen. Reproduktion av målning.

lådan var klar blåste Necken för bron och nu gällde det att hinna för båten gjorde endast ett kort uppehåll. Jag skubbade i förväg med konnossementet och Jonsson med vagnen och Max kom i ilande fart. Båten la till och jag hoppa ombord och fick konnossementet tecknat av styrman. Men Jonsson, han hade ännu inte hunnit fram. Så kom han och i detsamma lådan bars ombord kom den arge kapten Jönsson fram på kommandobryggan och sa: Va är det för en låda? Då styrman sa att den var från Stridsbergs sa kapten: Loss akter å för, å bär å på mitten, å släng Stridsbergs skit åt H-e! Men lådan kom med och gick med söndagsbåten till Lübeck. På backen på Necken stod alla slussvaktarfruarna, som varit på torget och handlat, och flinade åt oss stackars Gullöforsare. Den snälla ångbåtskommissionären Carl Axelson och hans assistent Erik Kopp sa att det är inget att bry sig om när Jönsson skäller.

En lördagskväll blev jag vittne till en rolig episod i bergkanalen strax nedom kyrkan. Det blev ett väldigt rabalder. En av Stridsbergs älvbåtar, om det var Balder eller Axel har jag glömt, kom på tvärs i kanalen och just då kom en stockholmsbåt på nedgång. Älvbåten stängde av kanalen och det blev en väldig palaver mellan kaptenen på Motalaström och skepparen på älvbåten. Till slut lyckades dock älvbåten ta sig in i den pas-

seringsficka som var insprängd i bergkanalen och stockholmsbåten kunde passera. Han hade ju förtursrätt. Det fanns dom som trodde att skepparn var på lyran.

Trafiken i hamnen

På somrarna var trafiken rätt livlig. Båtarna från tegelbruken i Vänersborg: Nabbensberg, Tenggrenstorp och Fridhem levererade många båtlaster till Trollhättan, liksom Torpa Tegelbruk. Nu fick sjäarna rätt ofta sommarjobb med lossen av tegel men även vedskutor från Värmland skulle lossas m m.

Västkustbåtarna

Varje vår kom det två fiskebåtar från Bohuslän. Skeppare och försäljare var Hans från Smögen och Johan från Klädesholmen. De sålde långa, kabeljo, kryddsill och salt sill och de låg kvar hela sommaren ända till kanalen skulle stängas. Under sommaren fick de påfyllning av lagret för kommersen var god. Förr skulle folk alltid pruta och om Hans begärde en krona för en långa så sa kunden: En krona, för den korta långa! Och så fick hon den för 90 öre.

Fritidsnöjen

Förr fick ungdomen roa sig själva. Det fanns inga fritidskonsulenter och fritidspedagoger, inga fritidsgårdar. Och det var ingen som sa: vi kräver! Man försökte klara sig själva och det gick rätt bra. Att segla och ro på älven och kanalen var ett uppskattat nöje. Många satte segel på sina roddbåtar och färden gick upp till öarna i älven: Långön, Lövön och Grötholmen.

Det var ett brett gatt mellan Spekön och Prästskedesholmarna. Man kunde kryssa mellan Strandgatan och Källstorpsstranden. På söndagen rodde far i familjen själv upp båten till Mjölmagasinets brygga (vid sjöspåret) där den övriga familjen samlats och så rodde man över till någon av öarna. Där samlades flera familjer och man åt och drack och hade trevligt. Alltid fanns någon dragspelare med så man fick sig en svängom i gräset.

Under rubriken Fritidsnöjen kanske jag kan inränga en på denna tid oerhört populär kvinnotjusare, en mulatt eller mera troligt kvarteron, som jag här kallar "Sammy". Det sades att han var "rallare på Staten" men troligen var han anställd på någon entreprenadfirma. Han hade växt upp i Sverige och talade svenska perfekt. Han var lång och ståtlig, axelbred och smärt. Såg ut som den främste filmhjärte. Han var här inte så länge men flickorna stod i kö utanför hans bostad redan från början. Han hade till vana att varje kväll göra en promenad uppåt kanalvägen till Lydias grotta. Denna låg på en kulle vid Stallbackakanalen ungefär mittför Vredens ö och grottan var omgiven av en syrenhäck på tre sidor, öppen åt kanalen och där fanns en sittbänk. Ingen flicka fick följa med Sammy mer än en gång. Det var tävlan mellan flickorna. Pojkarna i byn var naturligtvis svartsjuka. Så här hade det gått hela sommaren då ett par pojkar beslöt att klå upp Sammy. För detta ändamål smög de sig upp en kväll och gömde

sig bland syrenbuskarna. När Sammy kom med dagens flicka och de satt sig på bänken smög pojkarna fram och överföll Sammy bakifrån så han stöp i backen, men han kom kvickt på benen. Nu följde en vild kalabalik, två mot en, men eftersom Sammy var utbildad boxare stod det inte länge på förrän båda slagskämparna gått i däck för räkning. Kvickt drog Sammy av dem byxorna och tog deras mössor. Så gick han ner till kanalen och slängde i byxorna. Mössorna fyllde han med vatten och gick tillbaka till de slagna och tömde mössornas vatten över dem. Det blev ett uppvaknande!

— Var e böxerna?

— I kanalen, ni kan simma ut och hämta dem!

— Å din! De ska du få betala!

— Seså, ge er iväg simpla bakhållshjältar!

Efter den betan fick Sammy vara i fred och en tid därefter reste han sin väg.

Under rubriken Fritidsnöjen kan man också räkna in att äta ångbåtsbiff på Turisten. Den biffen var känd som särskilt delikat och då man därtill fick lämpliga kylda drycker till billigt pris var det inte underligt att byns köpmän gick ombord ibland. D v s det hette inte köpmän då. Titulaturen var uppdelad branschvis, det var specerihandlaren, fiskhandlaren, skohandlaren, bokhandlaren m fl. Flera hade stora rymliga våningar med ringledningar över borden och över dubbelsängen. Varje rum hade sitt nummer på en tavla i köket. Det var väl inga handlare som bodde vid kanalen, men några hade utsikt ditåt. Det var en gång en handlarefru som hade fått en ny piga och det där med ringledningarna och nummertavlan i köket var nytt för henne. Hon hade fått order att komma in med kaffe till herrskapet kl 8 i sängkammaren utom söndag då skulle frun ringa på knappen. Så en söndag bar det sig inte bättre än att Amanda glömt att det var söndag och stegade in i sängkammaren med kaffebrickan.

Då säger frun: Men Amanda, ser du inte att min man älskar mig!

— Försvinn!!!

Djupt förtvivlad skyndade Amanda ut i köket. Hon trodde hon skulle få avsked på grått papper, men efter en stund ringde det och nummer 5 — sängkammaren, föll ned på tavlan. Nu är det färdigt, tänkte Amanda. Då hon försiktigt öppnade sängkammardörren såg det ut som herrn hade somnat, men frun satt pigg och nyter i sängen och sa:

— Amanda! Nu ska det smaka med en kopp kaffe!

Många är de som besjungit Trollhättan. Här är Emil Petterssons trollhättedikt.
Emil Pettersson (1878—1949) var hemmansägare och bodde på
Ränne Assmundsgården i Magra socken.

Trollhättan

av Emil Pettersson

Vid bergets fot vid fallets krön
Där ligger Trollhättan så skön
Storslaget utan like
Bland städer som vi finna här
Uti vårt land Trollhättan är
En pärla för vårt rike.

Från hedenhös dess anor gå
Om ej som stad, likväl ändå
Intresse platsen väckte
Här trollen fordom gyckel drev
Och fantasiens lagar skrev
För ett vidskepligt släkte.

Då fallet otämjd var en bild
Av vikingen som här så vild
I krigisk lek sig öva
Med drakskepp ifrån älvens strand
På vikingatåg i fjärran land
Dem vapenlyckan pröva.

Dock svunnen är den forna tid
Och slut dess lek, med fredligt id
Sig folket nu här föder
En hyggligt bildad arbetskår
Här vuxit upp, man säga får
De leva såsom bröder.

Ja vida känd Trollhättan är
Från länder fjärran bygder när
Turisterna hit strömma
Och lön för mödan resan ger
När hit de hunnit väl och ser
En syn som ej de glömma.

Ett skönt pittoreskt intryck gör
Dess tingshus, med en park framför
Som allas sinnen tjusar
Men vidare vår tanke förd
Styr hän mot älvens sagovärld
Där vattenfallen brusar.

I bojar är nu fallen lagt
Det mistat har sin största prakt
Men än dess stämma ljuder
Än lössläppt vatten sig beger
Mot fallen där det störtar ner
Och där det virvlar sjuder.

Mot nya fall det vredgat styr
Det rasar, fräser, kokar, flyr
Och skummet stänker vida
Det liknar ju en trollens fejd
Likt Fritjofs kamp mot han och hejd
På skeppet stolt Ellida

Besjungd av vilda forsens brus
Har Svea Rikes kungahus
Ett minne här och givit
På klippan invid älvens strand
Där hava de med egen hand
Sitt kunganamn inskrivit.

Till Polhems sten vi oss bege
Hans sluss vi skola ock bese
Vi strax intill den finne
Han ligger där så allvarsam
Där man i berget har trängt fram
Från svunnen tid ett minne.

Dock nutids slussar är förmer
Ock därför går vår färd ditner
Med mindre ej vi nöjes
I hårda klippan är den sprängd
Dess dörr sig öppnar och blir stängd
Och skeppen sänkes, höjes.

När slussar setts så gladelig
Man vandrar på kärlekens stig
Som följer älv vid stranden
Till hjärtats udde leder den
Där mången med sin hjärtevän
Har knutit kärleksbanden.

Olidehålan där framför
Samt kraftstationen där man gör
De vita kol som sprida
Elektrisk kraft, elektriskt ljus
Uti fabriker hem och hus
I nejder kring rätt vida.

Kung Oscars bro också beträd
Där fallens storhet syns och gläd
Dig åt den prakt sig visar
Man skådar där med välbehag
Man njuta får i fulla drag
En syn som alla prisar.

Se Toppön invid Toppöfall
Av vilda forsens vreda svall
Med vattenkask begjuten
Där Gullön med sitt vackra namn
Så täck och skön i älvens famn
Hon vilar innesluten.

Vad är som där idyllen stör
Den stora klaffbron gör honnör
Och upp i höjd sig sträcker
Trots vreda fallens raseri
Ett skepp där glider lungt förbi
Och masten vajar smäcker.

Ja här går skeppen upp och ned
Till vänervåg och västerled
Dem slussar sammanbinder
Här skapats har av människohand
Ett mästerverk ett samfärdsband
Som trotsat alla hinder.

Men berget stolt det reser sig
På älvens västra strand en stig
Så brant mot höjden leder
Stig upp till bergets högsta plint
Den välbekanta kopparklint
Och se i djupet neder.

Helvetesfallen nedanför
Som avgrundsandar där sig rör
Och mot varandra strida
Men blicka kring från bergets krön
Ett panama så under skön
Där syns i nejder vida.

Men dröj där kvar se stadens hus
Omstrålad av elektriskt ljus
Så trolsk i mörka kvällen
Man dröjer vid den synen nöjd
Det är som skänkt från himlens höjd
Man finner stjärnepällen.

Kopparklinten och Helvetesfallen.

''Tors''

av *Stina Svensson*

Tor-ungdomarna höll ihop. Mot allesamman av ''Lugna Gatans'' övriga ungar. Tor-ungarna var många, ty ''Tor'' var ett stort hus med åtskilliga hyresgäster. Det fanns inte mindre än tre ingångar, alla från gården i var sitt runda trapptorn, förutom en utan trapptorn. Det fanns även en ingång från gatan, men den var för herrskaperna, som hyrde 3-rumslägenheterna med balkong. Det var fint med balkong.

I mittersta trappuppgången på gården i andra våningen bodde Tonny och hennes två bröder. Deras föräldrar var vicevärdfolk. Fadern var lång och ståtlig, men märktes inte mycket. Modern var liten till växten och märktes mera. Om hon inte uppenbarade sig i köksfönstret, vakande över sina barn, så återfanns hon nere på gården. De var frireligiösa, hela familjen.

Mitt emot Tonny bodde Björkens. Där fanns också tre barn, som utökades till fyra, när de andra kommit upp i tonåren, Sven, Nils, Karin och Britt.

I våningen över bodde Kristensson. De hade både palm och taffelpiano, vilket senare Ragnhild lärde sig hantera. Mamman var liten och klen, hörde dåligt och hade mestadels ont i huvudet. Hon uppnådde dock en hög ålder. Fadern hade manschettyrke, han var kontorist på Nohab. Han tyckte om att läsa äventyrsböcker, vilka han så levde sig in i, att han hade svårt att skilja på fantasi och verklighet. När min syster och jag kom upp för att hämta Sigrid och Ragnhild och vi skulle gå ut tillsammans, blev vi uppehållna i timalt ibland, medan Kristensson för oss relaterade dramatiskt och utförligt den bok, han just höll på att läsa, eller den förra eller förrförra. Detta var för oss en stor plåga, vi som inget hellre önskade än att få gå. Han berättade också om sonen Gösta, som var en sån otroligt styv gymnast och fått det väldigt bra där borta i Staterna. Det var roligare att höra. Det var emellertid ett trivsamt hem, och en god anda rådde där.

Ibland på lördagskvällarna gick föräldrarna till Hjul kvarn, nöjesfältet, som TIF startat. Kristensson var hängiven TIF-are. Man gick inte dit för att dansa utan för att se på livet där samt lyssna på underhållningen. ''Se på uppträdet'', som man sade.

Irma bodde i högra trappuppgången på andra våningen. Under bodde diakonissan. Hon hade lång, svart dräkt, som nästan släpade, och ett svart eller vitt dok på huvudet och såg alltid trött ut. Vi såg henne aldrig le. Jag tänkte, att det var nog ett sorgligt yrke, att vara diakonissa.

Irma hette Enström i efternamn. Hennes syster var minst tio år äldre och hade redan plats i familj. Fadern arbetade först vid kanalbyggena. Sedan blev han taxichaufför. Enström var varm socialist och sålde böcker om Kata Dahlström. Hustrun var liten och grå. Hon syntes inte mycket ute, mer än då hon gick till mötena hos Socialdemokratiska Kvinnoklubben. Hon skötte sitt hem noggrant.

Och så var det Ellen Andersson eller ''Döva Ellen'' som hon kallades. Ogift linne-

Huset, som kallades för Tor, låg i kv Gripen, Kungsgatan 59 — Trollgatan 5.

sömmerska i 60-årsåldern och boende på nedre botten i samma trappuppgång som Kristenssons. Ellen hörde, som man förstår, dåligt, mycket dåligt till och med. Detta var till stort men för hennes nyfikenhet. Ty nyfiken var hon och sällskapssjuk, När hon gick ut på något ärende, brukade hon fästa en lapp på dörren, ifall det händelsevis skulle komma något besök. "Är och köper grädde" eller "Har gått till Hjelmbergs" kunde det stå på lappen. Och alltid därunder med stora bokstäver: "Kommer strax". En gång hade hon dessutom tillfogat: "Nyckeln ligger under dörrmattan". Hon hade under årens lopp lärt sig, att på munnen se och utläsa det mesta av vad folk talade till henne, men mest talade hon själv.

I hennes rum bodde en trevlig kontorist, själv bodde hon i köket. Om honom pratade Ellen mycket. Vi undrade mycket om hur hon kunde ha reda på allt — när hon var så döv.

Östermans bodde i första våningen, alldeles intill porten. De hade bott där sen huset byggdes 1906, och bor där än idag, när detta skrivs 1970, om än familjen nu är betydligt reducerad. Sedan den ena av döttrarna gift sig är det bara modern och den yngsta dottern, som bebor lägenheten. På den tiden var det en stor familj — 10 barn — som skulle samsas i ett rum och kök, även om ett par av barnen var gifta och utflugna. Men det var en trevlig och harmonisk familj, och hördes det något inifrån den lägenheten någon gång, så var det sång. Familjen var musikalisk. Edit var med i nykterhetslogen och brukade sjunga där. Hennes fästman spelade piano och ackompanjerade henne. Något piano hade dock Östermans inte. Hur skulle de förresten få plats med ett sådant. Däremot blev det en grammofon så småningom. Fru Österman syntes inte mycket, hon skötte sitt och blandade sig inte i något annat. De barnen fick klara upp sina eventuella mellanhavanden med andra ungar själva. Inget skvaller

förekom där inte. Barnen var emellertid fridsamma och ställde aldrig till något bråk. I ett kök intill Östermans bodde Betty. Hon tillhörde Metodistförsamlingen och bakade tunnbröd till försäljning. Hon verkade alltid besvärad, när man kom för att köpa bröd av henne. Kanske var hon trött. Jag minns ännu, hur olustigt det kändes, när mamma skickade mig att köpa bröd av den tanten.

Högre upp i huset bodde Edla. Vi var lika gamla. Där hade det varit massor av barn, fastän en del nu var vuxna och hade flyttat ut. Där var Bertil och Erik och Egon och Edla, som hörde till de yngre, samt Tora, som nästan var lite ilsken. Henne gick man helst ur vägen för. Fadern var stor och myndig och hade på dörrskylten "Öfvermon-tör" under namnet. Hustrun var mager, sliten och grå. Familjen flyttade så småningom till ett modernare hus. Efter ett par år dog modern. Jag tyckte alltid att hon såg sjuk ut och tyckte synd om henne.

I en tvårumslägenhet i översta våningen bodde Johansson ("Gängaras"). Den familjen levde helt för sig själv. Det var förstås Solveig, som brukade leka med de andra barnen. Hon var ett moderlöst barnbarn och hade ett lyte. Hade det varit nu för tiden, hade det väl snart avhjälpits. Nu fick hon lida mycken förgärlighet och smålek för "snagglandet". Men hon var inte den som sörjde och svar på tal kunde hon ge. Som väl var. Familjen i övrigt bestod av mormodern — hon var gammal och dog så småningom — samt två mostrar och två morbröder, jämte ett par katter, som nogsamman räknades till familjemedlemmarna.

Morbröderna arbetade på verkstan (Nohab). Molade och slet för familjens uppehälle. Sällan sågs de ute mer än då Rickard med kratta och vattenkanna vandrade till kyrkogården och familjegraven. Och det var ganska ofta under sommarhalvåret. Ingen grav på hela kyrkogården var så välansad och välkrattad som deras. Aldrig en vissnen blomma eller ett gulnat blad. Och få (på den tiden) hade en sådan blomsterprakt. Det blev liksom en hobby eller kanske snarare en mani hos smen, att alltid ha gravplatsen så perfekt.

Mostrarna gick under benämningen "Parhästarna". De följdes alltid åt. Nora var äldst, lång och kantig, Greta med ovanligt kraftig haka, och de talade med basröst. När det började kvällas, travade "Parhästarna" nedför Trollgatan för att göra stan osäker och för att se om det kommit något nytt där. "Parhästarna" utmärkte sig också genom klädedräkten. De bar egenhändigt komponerade och förfärdigade kreationer, nog så fantasirika många gånger. De hade haft anställning som hattmodister, så vanan fanns. De gjorde dock aldrig någon förnär, och kanske var de inte sämre än andra.

I samma våning som "Gängarns" bodde också Engströms. De var metodister. Det var en rar och trevlig familj, mor, far och två flickor. Och så på sladden kom där en liten pojke.

I "Tor" bodde även en kort tid en metodistpastor. Han tutade i horn, så att vi höll på att bli tokiga. Det hördes flera kvarter. När den hyresgästen flyttade, var det ingen som sörjde.

Wallman bodde i en av herrskapslägenheterna med balkong. Han var handlare i kloc-

kor, godmodig och gladlynt. Butiken hade han vid Kungsgatan. När man för reparation lämnat in en klocka, som inte ville gå, och sedan frågade vad det varit för fel på den, kom det lugnt och sävligt från urmakaren: ”Det var en talle (smutspropp) i den”. Wallman var en riktig trollhättebo och han hade många kunder. Alltid var det trevligt i den affären.

Förutom Wallmans var det ännu en affär i Tor, i hörnet. Det var en kemikaliehandel som ägdes av en målare. Han var en mycket duktig yrkesman, snäll och beskedlig och gällde för att vara religiös.

I den andra balkonglägenheten bodde Mauritz Gustafsson. Han var bror till Emil Gustafsson, som hade ett stort bageri i husen intill ”Tor”. När Mauritz kom till Trollhättan med sin familj öppnade han en affär i ”Tors” källare. Så småningom slutade han med affären, och han blev handelsresande i stället.

På Tors gård fanns en lång räcka med dass. Men hur många de än var, så räckte de inte till att varje familj kunde få ett eget, utan flera familjer fick samsas om ett och samma. Dassen var låsta, och varje familj hade sin nyckel.

På gården fanns vedbodarna, som alltid hörde till lägenheterna på den tiden. De var högst nödvändiga, när såväl kakelugnar som spisar eldades med ved. Värmeledning för uppvärmning av bostaden och elspisar för matlagningen var en okänd lyx.

När det var varmt och vackert väder, kunde hela gården vara full med nytvättade kläder, som hängts på tork. Ibland på sommaren kunde det hända, att Tors husmödrar tog tvätten bort till skogen, streckade och hängde där. Där var det frisk och god talluft. ”Skogen” var belägen bakom Nydqvist & Holms järnväg, ungefär där lamellhusen och Församlingsgården nu ligger. På vintern hängdes kläderna på torkvinden. Över porten fanns mangelboden. Där spökade det . . .

Då torungarna på vintern kom med sina kälkar för att åka, då förmörkades Andersons li', tyckte vi andra ungar på gatan. Torungarna, var så många och det blev alltid lite väsen när de kom. Vi ville liksom ha Anderssons li' för oss själva. De hade ju samma rätt som vi — samma rätt, som var en självtagen rätt. Fast vi gjorde det ändå. Ingen lid gick upp mot den. Ibland kunde det dock hända att när det tjafsats och krockats och grälats en stund tog torungarna sina kälkar och tågade i samlad trupp till Mali' Österbergs eller Hellebergs li'! Där hade doktor Helleberg utverkat att stans barn fick åka kälke. Avtåget ansågs av torungarna inte som någon slags reträtt, utan fastmer som en demonstration för att reta oss andra ungar. ”Ni får inte åka där”.

För övrigt och på tu man hand kom vi i stort sett mycket bra överens med torungarna. Det var hyggligt folk, som bodde i ”Tor”. Det blev under årens lopp många olika hyresgäster, som det stora stenhuset fick tjäna som bostad åt. Många flyttade, och nya kom istället. Men de allra flesta var trogna och lämnade inte ”Tor” förrän de av en eller annan anledning var nödsakade därtill. Man trivdes med huset och med varandra.

Mycket mer skulle kunna skrivas om ”Tor” och folket där, men detta är ett urval av vad jag särskilt lagt på minnet från min uppväxttid.

Här ett litet faksimiltrycksutdrag från 1920, då vår svenska krona tydligen hade ett värde.

Att i våra dagar med Posten skicka max 20 gram kostar t ex kr 2:90.

”Taxa och reglemente för åkare i Trollhättan” är tryckt år 1920. Originalet är ett litet häfte om 12 sidor + omslag. Sidformatet är 108x106 mm.

Taxa för åkare:

Varuslag (På- och avlastning in- går i taxan.)	1 Distrikt.	Tillkom- mer för varje därö- ver kört di- strikt helt eller delvis
Ved, hel, 1 kbm.	Kr. 1.25	Kr. 0.25
” ” för varje kbm. däröver	” 0.75	” 0.25
” ” pr famn = 3,75 kbm.	” 2.45	” 0.80
” sågad; tillkommer för varje sågsnitt	” 0.15	” —
” sågad och huggen, tillkommer för varje kbm.	” 0.20	” —
Koks, lös pr hl.	” 0.12	” 0.03
” jämte fyllning i säckar pr hl.	” 0.17	” 0.03
Antracit och Fyrkol, lös, pr hl.	” 0.15	” 0.05
” ” ” jämte fyllning i säckar, pr hl.	” 0.20	” 0.05
Virke pr ton.	” 3.—	” 0.75
tubbded pr ton.	” 3.—	” 0.75
Sand, pr lass om cirka 500 kg.	” 1.50	” 0.50
Torv pr hl.	” 0.15	” 0.05
Handelsvaror, pr lass intill 500 kg.	” 1.50	” 0.50
” ” ” under 200 kg.	” 1.25	” 0.50
Flyttsaker pr parlass.	Kr. 4.—	Kr. 0.80
” ” enbetslass.	” 2.50	” 0.50
Tegelsten, pr 1,000 st.	” 8.—	” 2.—
Kalk, pr lass intill 500 kg.	” 1.50	” 0.—
” ” ton.	” 3.—	” 1.—
Diverse, pr lass intill 500 kg.	” 1.50	” 0.50
” ” ” under 200 kg.	” 1.25	” 0.50
Tidköorning:		
Med parhästar pr timma, flyttsaker.	” 4.—	—
” enbetshästar pr timma, flyttsaker.	” 2.50	—
” parhästar pr timma, andra varor.	” 3.50	—
” enbetshästar pr timma, andra varor.	” 2.—	—
Persontrafik:		
Då skjutsen tages i anspråk å skjutsstationen:		
För ensam person.	” 1.—	Kr. 0.25
” två personer vardera.	” 0.75	” 0.25
” tre ” ”.	” 0.60	” 0.—
” varje person däröver.	” 0.50	” 0.25
Då skjutsen beställs för hämtning å viss plats tillkommer 50 procents förhöjning.		

1:sta	distriktet.	Järnvägsområdet och Tingvalla jämte området söder om järnvägen till Garvaregatan.
2:dra	”	Från Garvaregat. till Torggat.
3:dje	”	Från Torgggatan till Lilla Hojumsgatan.
4:de	”	Från Lilla Hojumsgatan till Nydqvist & Holms järnvägsöverfart.
5:te	”	Därifrån till Linneberg N:r 18 och Lunden N:r 21
6:te	”	Därifrån till Skoftebyns skola.
7:de	”	Därifrån till övre slussen.
8:de	”	” ” Svarta Maden.
9:de	”	Från Klaffbron till Kung Oscars bro.
10:de	”	Därifrån till Mekaniska Verkstaden.
11:te	”	Från Mekaniska Verkstaden till Åkersberg.
12:te	”	Därifrån till Åkersvass.
13:de	”	Från Kung Oskars bro till Strömlunds Poliskontor.
14:de	distriktet.	Därifrån till Kjerten, Torsreds dal och Arvidstorp
15:de	”	Kjerten o. Fagerstrands omr.
16:de	”	Från Bergslagsbanans järnvägsöverfart vid Elvhög till den del av Egna hem, som ligger mellan järnvägsområdet och kvarteret Bokhällaren, Vaktet, Eidaren, Bromsaren, Snickaren, Järnarbetaren, och Hantlangaren jämte Skrälleberg och gamla Kyrkogården.
17:de	”	Återstoden av det bebyggda Egna Hemsområdet.
18:de	”	Från Egna Hemsområdet till Industritomten N:o 8 å Stallbacka ägor.
19:de	”	Från Industritomten N:r 8 till Stallbackaån.
20:de	”	Fr. Tingvalla till Slättbergen
21:sta	”	Därifrån till Halltorps gräns
22:dra	”	Från Skrälleberg till transformatorn vid Stavereds korsväg.
23:dje	distriktet	Staveredslund.
24:de	”	Fosfatbolagets bostadsområde å Stavered och Försörjningshemmet.

Erik Wengström (1908—1975) fick efter att ha genomgått Trollhättans kommunala mellanskola anställning vid Tidningen Trollhättan 1925. Han var där tidningens redaktör 1930—1944. År 1944—1948 var W redaktionschef och andre redaktör i Kalmar läns tidning, 1948—1954 arbetade han på Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. Under åren 1954—1974 var W andre redaktör i Borås Tidning. Bland de böcker W har redigerat och skrivit kan nämnas "Trollhättan — ung stad". W var sedan 1935 medlem av Trollhätte-Gillet.

Artikeln nedan är ett särtryck ur "Press och pressfolk i Västsverige 1902—1972".

Med penna och sax i Älvsborgs län

av Erik Wengström

När grundstenen lades till Trollhättans stadshus omkring 1915, murades på övligt vis en liten låda in i stenfoten till gagn och upplysning för kommande slakten. Ett av numren i den samling trollhättedokument, som avsågs glädja framtiden, var ett foto på en av den blivande stadens mera kända gatufigurer, kallad Tuppe-Persson. På fotot satt hr Persson på en låda, hållande en ölhela — ty på den tiden fanns det sådana. Det ansågs väl återspegla hans dagliga gärning. Att jag nämner honom här, beror på att han under de tillfällen då han inte var sysselsatt med ölhelor lär ha verkat som pressdragare vid det dåvarande östlundiska tryckeriet.

Längre sedan är det inte. Nu trycktes det förstås inga tidningar på nämnda tryckeri, men jag har själv hört gamla typografer berätta om handdragna snällpressar. Och den namnkunnige redaktören Erik P. Vrang i Falköping omtalar i en minnesskrift för Västgötakretsen av Svenska Tidningsutgivarföreningen 1955, att han i sin ungdom till och med sett en tidning tryckas med hjälp av en s.k. oxvandring, ungefär som ett gammaldags tröskverk. När han själv tog hand om "Falköpings Tidning" och gjorde i ordning en del manuskript för sättning, fick han följande förmaning av en av de fyra kvinnliga typograferna:

— Inte behöver redaktören ha så mycket besvär med manusen, vi tar ut tidningsbunten på sätteriet och sen tar vi ur den så mycket vi behöver av det som vi tycker är lämpligt.

Man kan ju kalla det idyll. Men då får man inte krama ordets betydelse alltför hårt.

Eftersom jag fick min första och avgörande bekantskap med svensk press — i detta fall landsortspress — i min födelsestad Trollhättan, kommer denna skildring av tidningsmannens liv på 20- och 30-talen delvis att lokaliseras där. Jag skall emellertid försöka hålla mig till vad som kan anses vara allmängiltigt och därför också tillämpligt på hela den stora samlingen av

små västgötatidningar.* Som underlag för skildringen har jag även erhållit en knippa anteckningar av Roy Runemo, som började sin tidningsmannabana i Västergötland — Mariestad — samtidigt med mig, d.v.s. år 1925. Roy Runemos material tas i någon mån i anspråk för denna uppsats men även för några följande sidor, berörande speciellt Skaraborgs län.

Under åren kring sekelskiftet gjordes flera försök att skapa en lokaltidning i den växande industriorten Trollhättan. Det mest livskraftiga av dem stimulerades från "Bohusläningen" i Uddevalla. År 1892 startade dess chef och ägare Ture Malmgren en avläggartidning till moderorganet. Den kallades "Trollhättans Tidning", ett namn som ännu lever kvar som under rubrik till det nuvarande lokalorganet "Trollhättan". Malmgren placerade i rask följd ett antal skrivande herrar i Trollhättan. Man noterar exempelvis namnen Oskar Malmrot, som återkommer senare i denna uppsats, Frans Emil Karlsson, senare mångårig medarbetare i Bohusläningen, och Gustaf Schönberg, känd och populär över hela Sverige som poeten Gösta. "Trollhättans Tidning" trycktes i Uddevalla och kom ut två gånger i veckan med fyrasidiga blad.

År 1906 gjorde läraren Ernst Karlinder ett tidningsförsök som blev stabilt. Han hade något tiotal år tidigare kommit till orten i folkskolans tjänst och hade bl.a. bedrivit lokalkorrespondentverksamhet till Handeltidningen. Han kallade sitt blad "Trollhättan" och lät även han trycka avisan i Uddevalla, där emellertid en kollega under tämligen oklara omständigheter gjorde ett försök att överta hans tidningsidé. Då flyttades tidningsproduktionen via ett kort besök i Vänersborg till Elanders Boktryckeri i Göteborg och därifrån utkom "Trollhättan" två gånger i veckan ända till 1917, då den skaffade sig eget tryckeri på hemmaplan.

---

* Det låter sig inte utan vidare göras att upprätta en förteckning på tidningarna i Älvsborgs län i början av seklet. Några var kortlivade, andra bytte namn eller var "avläggartidningar" som i realiteten byggde på material från huvudorganet. En kuriös tidningskedja byggdes från Borås upp av den originelle journalisten Anders Brander. Huvudorganet hette tydligen Västra Dagbladet Boråsposten och sedan utgavs med det sammanfattande namnet Västra Dagbladet en rad avläggare såsom Dalslandsposten, Vänersborgsposten, Trollhätteposten, Skaraborgsposten m.fl., i de flesta fall förmodligen utan någon egentlig upplaga. Samtidigt stod Anders Brander som utgivare av Trollhättans Tidning. I övrigt fanns i länet Ulricehamns Tidning, Borås Tidning och Westgöten från samma officin, Alingsås Tidning och Elfsborgs Läns Tidning från samma officin, Elfsborgs Läns Annonsblad i Vänersborg, Trollhättan — givetvis i Trollhättan — och Ämåls Posten.

Ernst Karlinder hade, i varje fall under uppbyggnadstiden, turen med sig. Han var initiativkraftig och impulsiv, hade lätt att komma på kant med den ena eller den andra men kunde lika lätt vändas tillbaka igen. Han var mångbegåvad, knappast journalist i dagens mening men en rapp och i bästa stunder roande skribent. Till framgången bidrog måhända också, att han under startåren hade turen att finna ett par ovanligt skrivglada medarbetare. Den förste av dem var Sigge Strömberg, senare känd som författare och som redaktör för Allt för Alla och andra Åkerlund-publikationer. Strömberg var göteborgare och hade prövat sina krafter i svensk-amerikansk press, innan han hamnade i Trollhättan, som ju också var ett nybyggarsamhälle. Där skrev han sina första alster i den humoreskgenre, som han sedan skulle odla med stor framgång. Förstlingsverket gavs ut 1909 under rubriken "Prärielif", och när man där läser om författarens upplevelser på den amerikanska grönköpingsavisan *Harristown Tribune*, anar man nog att författarens förebild låg närmare än i USA. "*Harristown Tribune*" levde länge på en av redaktören uppdiktad jordbävning i Chicago, men när den historien inte höll att tänja ut längre, tog man till en prima äktenskapskandal i stället. Det passade sig så mycket bättre som man hade två klichéer, en av Frans Pizarro och en av Katarina Jagellonica, att illustrera den med. Det förefaller inte otroligt att "*Trollhättans*" med all säkerhet magra klichéförråd skapat uppslaget till denna drift med den *lilla* tidningens begränsade resurser.

Sigge Strömberg stannade bara några år, 1908–10 tror jag, men hans popularitet måste ha varit stor — det fanns många som kom ihåg honom ett par tre decennier senare. Till hans minnesvärda insatser hörde också en lokal följetong. När det var som mest bråttom, lär han ha stått vid väggtelefonapparaten på Bergslagsbanans gamla station och skrivit i flygande fläng på den spännande handlingen, innan brevet med manuskripten skulle gå till Göteborg.

Sedan kom den färdiga tidningen tillbaka med tryckfel och allt. Upplagan var inte större, har Ernst Karlinder en gång berättat, än att man med hjälp av ägarens familjemedlemmar samt tusch och penslar kunde korsa över ett förargligt fel i hela upplagan. Ordet "redaktion" hade nämligen förvandlats till "reaktion".

Närmast efter Strömberg och förmodligen på dennes rekommendation kom hans USA-kumpan Karl Williams, även han en blivande författare i förströelsebranschen, mest känd under signaturen Kalle i Dalen. Både Strömberg och Williams bodde hos tidningsägaren — möjligen var de till

Tidning för staden Uddevalla och landskapet Bohuslän samt sydvästra delen af Dalsland.

<p>Nr 18.</p>	<p>Prisavskrifningslist</p> <p>De som redan ha en prenumerationsplikt... Pris för en prenumerationsplikt... ...</p>	<p>Torsdagen 11 februari.</p> <p>Redaktör och utgivare: Wassé Blomgren. Redaktionskonferens: Edvin Blomgren.</p>	<p>Annonspriser</p> <p>En linje på en vecka... ...</p> <p>1897.</p>
---------------	--	--	---

LYSEKILS - KURIREN

Tidning för
Arbetarebefolkningen

i Lysekils Stad
och Bohuslän.

<p>N:o 1.</p> <p>Tidningen utkommer kvartalsheligt, fredag och lördag. Prenumerationspris: Till Årets slut 11 öre (Lösen tre kvartal) kr. 1. 75, två kvartal kr. 1. 60, ett kvartal kr. 0. 50; månad kr. 0. 30. Konstavdel ligger separat. Lösenummer 3 öre.</p>	<p>Lysekil, lördagen den 8 juni.</p> <p>För redaktionen: Levar Neuman (ansv. utg.), N. J. Kron.</p>	<p>Årskr. 4 ånord. Konstavdel 21. Konstavdel... ...</p> <p>1901.</p>
---	--	---

TROLLHÄTTAN

Nyhets- och Annonsblad för Trollhättan med omnejd.

<p>Nr 93.</p>	<p>Prisavskrifningslist</p> <p>De som redan ha en prenumerationsplikt... ...</p>	<p>Tisdagen 23 november</p> <p>Redaktör och utgivare: Wassé Blomgren.</p>	<p>Annonspriser</p> <p>En linje på en vecka... ...</p> <p>1897.</p>
---------------	--	---	---

WESTGÖTEN

Folkblad för Vestergötland och Norra Halland.

<p>N:o 25.</p> <p>Prisavskrifningslist Helt år 30 - 1/2 år 18 - 50 1/4 år - 12 - 1/2 år - 20 Lösennummer 5 öre.</p>	<p>Westgöten utkommer kvartalsheligt Tisdag och Fredag.</p>	<p>Tisdagen den 31 Mars</p> <p>Redaktör och ansvarig utgivare: A. Marino.</p>	<p>Rydénska Bokar. Hovs. Redaktionen No 27. Stadensplan No 10. ...</p> <p>1896.</p>
--	--	---	--

Kommissionärer
Akta Spanska Miner
 Aktieförmedling och Koncession,
 Rättshjelp samt Utslag af
 Aktier och Obligationer.
 H. W. KARSTÉN, Kungälv.
 H. W. KARSTÉN, Kungälv.
 H. W. KARSTÉN, Kungälv.

Granatön,
 nyssat och blott
 Bjertspäpfermarer,
 (P. W. KARSTÉN)
 Bohuslän.

Skaraborgs Län.

Å Tidning för Skaraborgs Län
 som utkommer tre gånger i veckan
 och lördag tidning, pr. nummer 1 2. W.
 Kungälv behåller, Hälvö eller 3 pr. nummer
 med 3 kr. för halvt år, 5.00 för ett år, 1.75 för
 halvt år, 1 kr. för ett kvartal; samt 50 öre för månad.
 74 pennas tillräskningar. Prekonsumt gratis på
 begäran. Post- och telegraphbureau. Lärare, Skole, Skole,
 Telefon nummer 19. — Redaktör: THORSTEN.

Länstidningens ansvarighet är
 2000 kr. för en fastställd årtiden.
 Redaktör för förtäring ansvarighet. Redaktör
 ansvarigt samt ansvarigt, för vilken plats i tidning
 uttrycks såväl som i Europa, såväl som i
 denna tidning. Detta ansvarigt. Detta ansvarigt
 dag till 1 kr. Ansvaret uttrycks i tidningens tryck
 eller i Kungälv behåller samt ansvarigt samt ansvarigt
 uttrycks eller genom ansvarigt. Ansvaret uttrycks med ansvarigt
 ansvarigt. Tryckeriet Akt. A. Derg & Co, Länstidningens tryckeri, Kungälv.

Kök
Edison!
 nya ljuskärl typer!
 P. W. KARSTÉN, Bohuslän!

V. LANDSTEDT
TELEGRAFER
 och telegrafiska anläggningar
 till alla orter i Skaraborgs län och i
 Bohuslän. Ansvaret uttrycks i tidningens tryck
 eller i Kungälv behåller samt ansvarigt samt ansvarigt
 uttrycks eller genom ansvarigt. Ansvaret uttrycks med ansvarigt
 ansvarigt. Tryckeriet Akt. A. Derg & Co, Länstidningens tryckeri, Kungälv.

5 öre! Se det automatiska stereoskopet **5 öre!**
 å Stora Hotellets Schweitzeri samt å Lindbloms hotell.

KUNGÄLFS-TIDNINGEN

Tidning för Kungälv stad med omnejd.

N:r 1.	Annonsprijs: 3 öre mm. samt å reserverad plats 8 öre mm. Dödsannonser kr. 2.50. Födelse-, Förelä- sning- och Vigselannonser kr. 1-26. Expedition: Husar no 72 B. Oppen 8 l. m.—7 e. m.	Lördagen den 4 December. Redaktör och ansvarig utgivare: Ella Elander.	Prenumerationspris: 1/2 kr. för 2., 1/2 kr. för 1.00. 1/2 kr. för 1.25, 1/2 kr. för 1.50 öre och månad 40 öre. Lösnummer 8 öre. Utömmar brevsägar lördag på e. m.	1909.
--------	---	--	--	-------

Den artistiska och typografiska snickarglädjen blomnade ofta i de äldre tidningsvignetterna. Bohusläningen behöll sitt vackra överstycke ända till november 1941. Trollhättans Tidning — numera försvunnen som fristående företag — trycktes på Bohusläningens tryckeri och vignetten har samma upphovsman som modertidningens, xylografen W. Meyer. Mest seglivad av de gamla vignetterna blev Westgötens. Denna avisa blev med tiden avläggare till Borås Tidning och levde ända till hösten 1967. Med smärre förändringar förblev vignetten densamma under tidningens hela livstid.

och med inackorderade i maten, vilket ju också är en glimt av landsortsjournalistens villkor i seklets början.

Det var som nämnts 1917 Ernst Karlinder tog risken att bryta upp från det elanderska tryckeriet och etablera en egen officin. Det torde ha skett med ett ytterst blygsamt startkapital. Ännu pågick första världskriget och det stilförråd som skulle användas för annonsättning o.dyl. hamnade på Östersjöns botten under leveransen. Lådorna bärgades dock så småningom och anlände tre månader försenade till det nya tryckeriet på

Skolgatan — fastigheten står när detta skrives kvar men användes till annat ändamål.

Så var starten gjord, men vägen blev i fortsättningen tämligen knagglig. Det kan vara skäl i att något orda härom, eftersom vissa händelser ger en rätt skrämmande bild av publicitetsförhållanden och pressens ställning under dessa år.

Ernst Karlinder var "storsvensk" i sina attityder, och det var inte så underligt att han ofta kom i förbittrad ordkamp med "Ny Tid", som hade den intelligente och humoristiske unge grovhuggaren Carl Frennberg som platsredaktör. Personligen var väl herrarna inga oförsonliga fiender, men de sparade inte på krutet och det troliga är väl att Ny Tid-läsarna lärde sig att betrakta "Trollhättan" som representativ för mörksens alla makter inom politiken. Till detta kom de måttlösa överdrifterna i agitationen vid förbudsomröstningen 1922, då "Trollhättan" med större energi än nöden krävde hävdade nej-linjen. Nykterhetsfolkets inte oberättigade ovilja mot en sådan agitation inkasserades påpassligt av den lilla konkurrenttidningen "Trollhättans Annonsblad", som sökte sin läsekrets just hos frikyrko- och nykterhetsfolk utan att följa någon mera markerad politisk linje i övrigt. Urladdningen kom på hösten 1923. Stadens största industri, Nydqvist & Holm, hade levat högt på en jättebeställning av lok till Sovjet — aktualiserad för övrigt genom en filminspelning under 1922. Men nu hade ryssarna reducerat beställningen, arbetslöshet hotade och oron var stor. I detta läge seglade kommunisterna fram stödda av den i Göteborg utgivna "Arbetartidningen", redigerad av Einar Adamsson. I "Trollhättan" gjorde Ernst Karlinder personligen en intervju med en av "rysstidens" speciella industribaroner, C. H. Lindhagen, direktör vid Nydqvist & Holm. Herr Lindhagen förklarade blott alltför kategoriskt att det inte fanns skäl till bekymmer. Intervjuen utlöste en kommuniststött bojkottaktion mot tidningen, som efter något halvår var allvarligt livshotad. En lokalupplaga av "Arbetartidningen" etablerades, annonsörerna försvann inför öppet eller förtäckt hot, tidningspojkarne vågade inte visa sig på gatorna. Tidningsutgivareorganisationer m.fl. intervenerade, men bojkotten stod kvar. Räddningen torde, i varje fall till dels, ha kommit från konkurrenthåll. När man inte vågade annonsera i "Trollhättan", fick inte heller "Ny Tid" några annonser och med stöd därifrån avvecklades så småningom detta grovt olustiga angrepp på det fria ordet. Det hade fört tidningen till ruinens brant och frågan är om det dåvarande tryckeribolaget någonsin hämtade sig efter smällen. Ernst Karlinder måste avgå som ansvarig utgivare.

Bojkottvapnet hade alltså visat sig effektivt. Gång på gång och ofta i de mest omöjliga sammanhang togs under hela 30-talet detta gamla spöke fram och visades för redaktören — det var jag det! Det räckte med att några insändare, låt vara i alltför från ton, kritiserade en kandidat för ett stadsfullmäktigeordförandeval för att blockadlapparna skulle börja komma i omlopp igen. För journalisten var situationen besvärande. Det krävdes långvarigt tålmodigt arbete och upparbetande av nya kontakter innan såren efter dessa gamla stridshandlingar var något så när läkta.

Men allt detta var okända bekymmer när jag den 1 september 1925 vid pass 9 om morgonen strävade uppför de två grönpanelade trapporna i detta tämligen omskakade tidningshus för att inträda som redaktionsvolontär, ännu inte fyllda sjutton år. Tidningens redaktör sedan ett par år var Waldemar Wahlöö, senare i "Sydsvenska Dagbladet". Han kunde åberopa en god och skiftande praktik och hade också gjort en hel del för att snitsa till bladet. Bl.a. hade rubriker börjat skrivas efter en viss mall och samlas upptill på sidorna — tidigare hade man placerat dem spalt upp och spalt ner.

Till journalisternas arbetsförhållanden hör obestridligen arbetslokalerna — låt oss ta dem först! De var högst primitiva. Fastigheten var försedd med en tornliknande utbyggnad mot gatan. I den fanns tidningsexpedition i bottenvåningen, kameral avdelning i mellanvåningen och högst upp redaktionens enda rum samt tryckerikontoret. Dessa båda rum skildes åt genom en brädvägg men hade gemensam telefon, dvs två apparater på samma linje. När faktorn pratade i telefon på sin sida av väggen, och det gjorde han ofta, kunde redaktionen inte ringa ut. När han äntligen tystnade, skrek man genom väggen att man ville ha telefonen och sedan fick man behålla samtalet, tills det bröts för ett riks till faktorn. Genom väggen trängde även det smattrande ljudet av faktorns — han var landsstormsofficer — korrekturläsning, i vilken jag ibland nödgades delta som motläsare. Det trycktes en tjock avhandling om den dalsländske bondeledaren Hans Jansson och honom har jag sedan dess försökt undvika.

I redaktionsrummet fanns två repade och fläckade skrivbord, förmodligen köpta billigt på någon auktion, en tidningshylla och ett rangligt bokskåp. Det senare må ses som karakteristiskt för en liten tidnings förhållanden på den tiden. Där fanns litet tryck från stadsfullmäktige, landsting och hushållningssällskap, ett provband av Nordisk Familjeboks andra upplaga, några rester av Ahldéns Medborgarens bok, och just inget mer om man inte skall räkna dammet. Redaktionen inrymde ingen skrivmaskin, allt skrevs för hand på långa smala matsedlar och med spetsiga stålpennor —

jag har några kvar men skulle inte kunna skriva mitt namn tillfredsställande med dem.

En väsentlig del av inredningen var en liten järnkamin. Den tändes i morgonväkten av någon tjänsteande och brukade ha slockat lagom till redaktionspersonalens ankomst. Det blev min uppgift att försöka få liv i den igen — från min första vinter på tidningen tror jag att jag minns denna sotalstrande kamin bättre än arbetsuppgifterna. Det fanns inte ens något journalistavtal, som kunde stödja mig med en paragraf om denna arbetsuppgifts olämplighet. Förresten var vi tvungna att elda om vi inte ville frysa.

Från denna minst sagt primitiva redaktion ledde en gång förbi faktorskontoret ut i sätteriet, som var relativt stort, eftersom tryckeriet hade en förhållandevis omfattande civilavdelning. På hösten 1925 fanns *en* sättmaskin — Linotype —, betjänad av två maskinsättare. Där fanns en äldre typograph-maskin, men jag kan inte minnas att jag någonsin såg den i funktion. Först något år senare ökades "maskinparken" med ytterligare en Linotype samtidigt som ett magasin petit anskaffades. Tidigare hade all brödtext satts med corpus, även prislister, annonser osv. Måste man av någon anledning sätta kursivt eller petit tillgreps handsättning. Jag minns enstaka tillfällen då all tillgänglig text sattes för hand på grund av att maskinsättaren av något skäl inte var i arbete.

Tidningen kom fortfarande ut endast två gånger i veckan, tisdag och fredag förmiddag, tidpunkten var inte så rasande viktig eftersom den övervägande delen av upplagan såldes i lösnummer, mest i affärerna. Postupplagan kan inte ha rört sig om många hundra exemplar. Spaltbredden var den vedertagna 58 mm, tre konk och en cicero sade man. Formaten varierade. De där enorma 9-spaltiga papperslakanen som vissa landsortstidningar alltjämt presterade vid denna tid förekom inte, eftersom de inte låg inom pressens kapacitet. Oftast inrymde tisdagsnumret fyra 8-spaltiga sidor, medan fredagsnumren var åttasidiga och 6-spaltiga. Dessa format var i stort sett låsta genom pressens konstruktion. Vid något tillfälle hände det i julrushen, att det fanns mera annonser än vad sidorna inrymde och man befann sig då i den märkliga situationen att behöva ringa runt och be några av annonsörerna vänta. Med texten fick det vid sådana tillfällen bli som det kunde, och det kanske inte är osanning när det berättas om en liten västgötatidning, som någon gång 1914—19 tillkännagav att "på grund av den stora annonstillströmningen har 'Världskriget' måst överstå".

Fast det kunde nog vara galghumor också, ty lekfullheten i spalterna var nog vanligare då än nu.

Upplagan omkring 1925 torde ha varit cirka 4 000. 1920 kostade årsprenumeration 4 kr och lösnummer tio öre. Annonspriiset pendlade mellan 11 och 12 öre pr millimeter.

De ombrutna sidorna blev otympliga och tunga, eftersom de inrymde så mycket handsättning. Sedan klappholtsen smattrat, bars de av ett par knäande typografer till en hiss, som förde dem ned till bottenvåningen där tidningspressen fanns. Det var vid denna tid en s.k. dubbel snällpress av tyskt märke, en outslitlig ordets tjänare som torde ha stått några decennier i en annan stad innan den kom till Trollhättan. Analogin "tröskverk med liggande vandring" kommer väl till pass, ty pressen drevs med motor via ett stort horisontellt hjul. Papperet lades i från båda ändar i färdiga lösa ark men genom en automatisk rullanordning. Falsningen skedde också automatiskt och ett klisterverk fanns men användes inte på grund av alltför smetiga erfarenheter. Med båda verken igång trycktes cirka 2 400 ex. i timman, vilket med hänsyn till upplagan räckte. Den svåraste olägenheten var att första och sista sidorna samt mittuppslaget i en åttasidig tidning måste tryckas först (i en fyrasidig tidning första och sista sidorna). Man talade om "första formen" och "andra formen". Ibland hade man all möda att fylla första formen som skulle tryckas dagen före utgivningen. Sedan strömmade texten till och man fick trängsel på andra formen. När vi i början av 30-talet tog risken, att trots detta primitiva tryckförfarande göra första sidan till nyhetssida, fick man tänka sig för så att man inte där placerade något som under nattens lopp helt kunde förändras genom nya skeenden. I kvistiga fall gjordes övergång till en senare trycksida, så att man på andra formen åtminstone kunde dementera vad som redan stod tryckt på första. Men det bör sägas, att systemet fungerade bättre än vad man skulle kunna tro, eftersom det ändå mest blev färdigt och avslutat lokalmaterial, som fick dominera på första sidan. Denna press tjänade faktiskt troget till omkring 1940, då den avlöstes av en s.k. flattryksrotation (Duplex) som kunde ta åtta sidor i stöten.

Skildringen av en sådan officin kan verka otrolig på en nutida läsare med mera nyförvärvad kunskap. Men det var ungefär vad som bjöds på småtidningarna landet runt — ibland hade de det litet mera inventiöst ordnat, ibland var det ännu enklare. Det fanns tidningar där ägaren-redaktören t.ex. själv gjorde ombrytningen.

Tidigare i denna artikel har namnet Oskar Malmrot nämnts. Han var

1892—94 Ture Malmgrens första emissarie, då "Bohusläningen" försökte skaffa sig insteg på den nya tidningsmarknad som Trollhättan erbjöd. Hans öden under de följande åren vet jag inte så värst mycket om, men jag vet att han vid mitt eget inträde i pressen sedan flera år drev tidningen "Trollhättans Annonsblad". Den sköttes i nykterhetsvänlig anda och hade väl knappast någon gång riktigt haft luft under vingarna. Malmrot hade både bostad och officin i ett hyreshus, och officinen bestod, så vitt jag vet, av ett enda källarrum, där tidningen åtminstone delvis skrevs, sattes, trycktes och distribuerades samtidigt som en del accidenstryck förekom. Redaktion, expedition och annonskontor torde ha skötts från samma bord och den tekniska utrustningen måste ha rört sig om ett minimum varför också de otaliga tryckfelen blev en ständig källa till konkurrentglädje. Till saken hör, att Oskar Malmrot, mänskligt nog, så småningom tycks ha tröttnat på det egentliga nyhetsreportaget — om han ville ha något sådant fick han ju göra det själv från första raden till sista — och mera ägnade sig åt att skriva krönikeartade kåserier och artiklar "Från promenaden", någon sorts Gala-Peter-föregångare med småfolkets namn i långa rader. Så känslig var dock tidningssituationen att "Trollhättan" uppfattade "Trollhättans Annonsblad" som en konkurrent. Polemiken blev enligt tidens stil ofta grov och elak när hrr Malmrot och Karlinder var i hugget. Det var inte alltid man tog det såpass godmodigt som då Oskar Malmrot skrev, att han dock kunde leva lugn i förvisningen att hans tidning var den mest spridda. Varpå Ernst Karlinder drämde till med, att det nog kunde vara sant om man med mest spridd menade att det var längst mellan exemplaren. Ett anmärkningsvärt faktum är emellertid att "Trollhättans Annonsblad" fortsatte att komma ut och förmodligen föda sin redaktör och en om än ringa personal ända till 1930. Det verkar i dag som ett mirakel. *

---

* Penningbristen kunde i en och annan mindre tidning ta sig helt groteska former. När Malte Welins ökända "Vestsvenska Dagbladet" i Göteborg lagts ned, försökte en medlem av hans stab att starta en tidning i Trollhättan. Den hette "Älvsborgs-Posten", trycktes i Vänersborg och levde något år i början av 30-talet. Några pengar fanns det inte och tidningsägaren försökte klara lönekotot genom att byta sig till diverse bruksföremål mot annonser i tidningen. De sålunda sammanbragta nyttigheterna delades ut till den fåtaliga personalen i stället för kontanter och sedan fick man försöka kursa dem själv. Det var inte helt en skämtsam överdrift när en av de anställda berättade för artikelskrivaren om detta lönesystem.

— Förra veckan fick jag en damcykel och den här veckan har jag fått en golvlampa.

Nordisk Familjebok hörde också till det som man kunde få i byte för annonser. Och Familjeboken kunde ju alltid säljas. Sådana affärer var inte ovanliga.

Konkurrensen i övrigt bestods av "Elfsborgs Läns Annonsblad" i Vänersborg och med lokalredaktion i Trollhättan. Det var en välskött avdelning men någon särskilt stor lokal spridning hade ändå inte ELA, eftersom grannstäderna Trollhättan och Vänersborg alltid vänt ryggen åt varandra. Värre var det att "Annonsbladet" ramade in hela spridningsområdet i ett järngrepp över landsbygdsläsarna. Ett litet lufthål skaffade sig "Trollhättan", när man omsider inkorporerade "Lilla Edet Posten", som då under många år tryckts på trollhätteofficinen. "Lilla Edet-Posten" hade under namn av "Lilla Edets Tidning" startats någon gång under 20-talet och senare övertagits av redaktör Hübert Waltman, som omsider nödgades sälja den till "Trollhättan". Det affärsmässigt bästa var givetvis också att driva den som ren avläggartidning. En gång när en medhjälpare från "Trollhättan" besökte Hübert Waltman på hans redaktion, pinglade en liten klocka i taket och den voluminöse W. skyndade ut och försvann över en stubbåker. När han något flämtande kom tillbaka, förklarade han saken: Han hade lagt ut en ryssja i en bäck på andra sidan fältet, men elaka gossar var ibland där och tjuv vittjade, varför han dragit en tråd till en ringklocka på redaktionen, så att han kunde skynda ut och avstyra sådant ofog.

Där kanske man verkligen kan tala om en idyll!

"Ny Tid" borde ha varit en verklig konkurrent. Men politiken slår ju inte alltid igenom i tidningsläsandet och någon stor spridning hade inte "Ny Tid" under dessa år trots en välskött lokalredaktion. Det blev trots allt mera lokaltext och flera annonser att läsa i platsorganet. "Trollhättan" och "Göteborgs-Posten" torde ha varit den vanliga tidningsläsarkombinationen. "Ny Tids" utveckling är givetvis identisk med arbetarpressens mödosamma historia i ett otal andra samhällen. En av dess pionjärer var sedermera riksdagsmannen Anders Hansson,* en begåvad arbetar-

---

* Anders Hansson hade en mycket dålig handstil. På gamla dagar berättade han en gång om hur han en söndagsmorgon, då seklet var ungt, varit ute på landsbygden och predikat mästern Palms farliga lära. När han hunnit en bit i utläggningen, kom markägaren fram och förbjöd den unge talaren att fortsätta. Anders Hansson blev ledsen, men så kom det fram en annan odalman och sade, att han ville höra fortsättningen. Så om Anders Hansson ville ta skaran med sig och kliva över gärs-gårn, så gick det an att fortsätta på de ägorna.

— Jag tyckte, sade den grånade Anders Hansson, att jag ville tacka för detta, så jag skrev till Ny Tid: "Så handlar en renhårig bonde". — Och kan du tänka dej, när tidningen kom ut stod det: "Så handlar en rödhårig bonde."

När Anders Hansson besinnat detta pinsamma minne en stund tillade han:

— Och det hade väl gått an, om inte bonnen verkligen varit rödhårig.

pojke som kunde tala och berätta men knappast skriva. Smedlärlingen Carl Frendberg hade det bättre förspant i detta avseende, och de skildringar som han på 50-talet publicerade i "Ny Tid" om sina ungdomliga minnen var en intressant och givande läsning, till exempel om när han och ett gäng kamrater rusade genom de middagstomma militärlokalerna på Grunnebohed för att kasta den farliga "Ny Tid" överallt i logementen. De diplomatiska förbindelserna mellan "Trollhättans" redaktionspersonal och den humoristiske och med tiden alltmer sällskapsglade "Smen" var oftast goda under den tid jag minns. Någon stekhet och sovan-de julidag kunde det till och med hända att Carl Frendberg kom in i lejonets kula och mer eller mindre på skämt frågade, om vi inte hade en enda notis att skänka honom — han måste skicka brevet till "Ny Tid" och hade inte en textrad. Hade vi, så fick han, och så fick det bli en tjänst tillbaka vid tillfälle. Eftersom Frendberg var stadsfullmäktigeordförande och diverse annat var han också en nyhetskälla som inte kunde förbises.

Vid 30-talets början startade socialdemokraterna "Nya Älvsborgaren", vars huvudredaktion förlades till Trollhättan med göteborgaren Olof Landqvist som huvudredaktör. Bakom stod huvudsakligen en grupp yngre partifolk, bland vilka fanns rätt mycket opposition mot den äldre "Ny Tid"-gruppen. Det blev ganska hårda tag och något särskilt gott kollegialt förhållande uppstod aldrig. "Nya Älvsborgaren" gick också tämligen trögt, och när den behövde pengar blev den förmodligen besvärande även för "Ny Tids" finanser som krävde en gemensam anspänning. 1937 nedlades den — kanske hade den kunnat leva om den fortsatt ett par år till, ty stadens utveckling var vid denna tidpunkt minst sagt expansiv genom tillkomsten av flygplansindustrien.

Jag återvänder till tidningen "Trollhättan", de lokaler och under de år vid mitten av 20-talet, som jag tidigare uppehållit mig vid. (Tidningen flyttade blott några år senare till betydligt bättre utrymmen och därmed även förbättrade tekniska resurser.)

Det är vällovligt att städa på tidningar, men ibland kan det också vara nyttigt om skräpet får ligga kvar, förutsatt att det får ligga kvar tillräckligt länge. Under arbetet med denna uppsats fick jag av en trotjänare i företaget, kamrer Axel Fors, veta att packar av gammal bokföring m.m. fortfarande låg kvar på företagets vind. En enda djupdykning i dessa enorma pappersmassor gav ganska rara fynd, exempelvis avlöningslistor och räkningar på olika slag av manuskript.

År 1920 — och tämligen långt därefter — utbetalades alla löner utom på "ägarenivån" pr vecka även för tjänstemännen. Jag antar, att det hade något att göra med den snäva budgeten och bristen på rörelsekapital. Nämnas kunde tidningens redaktör K. G. Wassenius, då omkring 30 år och något senare redaktör för "Elsborgs Läns Annonsblad", pr vecka utkvittera kr 72: 50. Faktor Gustaf Engström fick kr 126: 92, varvid dock bör beaktas att civiltryckavdelningen var ganska betydande. Men ännu märkligare är att den högst avlönade typografen, maskinsättaren Robert Carlsson, hade kr 108: 47 pr vecka, vilket dock tycks ha inkluderat ett övertidstillägg eller personligt tillägg — kanske en följd av typografstrejken 1919. Ytterligare två typografer hade emellertid löner som rätt väsentligt översteg redaktörens. Förhållandet reglerades något gynnsammare från journalistisk synpunkt, när Waldemar Wahlöö anställdes efter Wassenius med kr 500: — pr månad. Själv fick jag gå tre begynnelsemånader utan lön, fick sedan 15 kr i veckan och ett år senare 125 kr pr månad. När jag vid 22 års ålder hugnades med redaktionssekreteraretiteln och om ytterligare någon tid kunde skriva mig redaktör, fick jag dock först efter erbjudande om anställning på annat håll — i stigande skala upp till 375 kr pr månad. Det torde ha varit bättre än på många andra håll inom landsortspressen och låg hyggligt till när man jämförde med lokala löner inom affärs- och kontorsvärld. En annan historia är den löneeftersläpning, som uppstod in på 40-talet och ofta bemöttes med kompakt oförstående. Den som upplevat den situationen är redo att ge gott betyg över vad som på detta område utträttats av journalistorganisationen. "Normalkontraktets" så småningom erkända karaktär av kollektivavtal var av högsta värde.

Inkomsterna förbättrades här som i de flesta liknande fall genom ett ivrigt "korrander" till storstadstidningarna, tidskriftsförfattande och vad man kunde hitta på. Åtminstone under hela 30-talet var det relativt vanligt, att tidningsägarna såg genom fingrarna med det flitiga utnyttjandet av tidningarnas eget material för korrespondensverksamhet. Det kunde man ju alltid ha att peka på, när vederbörande begärde löneförhöjning — fast sådana frågor nog i regel endast kunde aktualiseras genom uppsägning. Semestern var så länge jag minns tillbaka en månad till viss förtret för tjänstemän i andra branscher, som länge fick nöja sig med två veckor. Men det var en förmån som tidningsägaren tryggt kunde gå med på, eftersom det ändå aldrig anställdes någon vikarie. Alltid fanns det någon pensionär eller måttligt skrivkunnig kontorsman som med saxens hjälp kunde se till att tidningen kom ut.

Men rättvisan kräver också ett medgivande av att en liten landsortstidning

på den tiden rörde sig på en mycket smal ekonomisk bas. Det gällde otvivelaktigt att spara var man kom åt, och jag är så här i efterskott inte särskilt förvånad ens över att jag en gång fick en, låt vara mild, admonition för att jag beställt en 3-spaltig kliché på ett fartyg som sjunkit mitt i farleden och korkat till hela Trollhätte kanal. Klichén kostade faktiskt 15 kronor! En tid måste vi fråga den ekonomiska ledningen om vi över huvud taget *fick* beställa klichéer. Men det var nog mera ett utslag av beskäftighet än sparsamhet.

Om jag här ovan kunnat konstatera en något så när hygglig lönebehandling (givetvis i jämförelse med då rådande nivå inom yrket), så kan jag inte ge samma välvilliga bedömning av arbetstidsförhållandena. Dagens unge journalist kan möjligen föreställa sig, att arbetet inte behövde bli så hårt på en tvådagars tidning, men då vet han inte vad han talar om. Själva veckorytmen med två mycket tidiga morgnar och två ibland mycket sena kvällar var påfrestande. Betänk sedan, att en enda man skulle sköta *all* bevakning i en hel stad och kanske stora delar av den omgivande bygden. Idrottsspalten sköttes av en kontorsman i företaget och av radskribenter, så den slapp jag, men det var praktiskt taget allt jag undgick under mina första år som ensam huvudredaktör-redaktionssekreterare-skrivare-korrekturläsare-telefonmottagare. En cykelfärd på ett par mil för att intervjuva den pigge nittioåringen blev inte alltför sällsynt eller mörka terrängvandringar i ur och skur för att komma fram till vad som kanske visade sig vara en liten brinnande lagård. Telefonerna på landsbygden var glesa, kommunala handlingar och annat måste ofta skrivas av för hand, eftersom det inte som nu fanns kopior osv i all oändlighet. I glädje och i sorg skulle journalisten vara med — jag har till och med varit utsänd medarbetare på femtioårsdagar! Det kunde finnas lugna stunder, då jag exempelvis låg på närmaste brygga vid Göta älv och solade mig sedan tidningen kommit ut, men oftast var det varken rast eller ro. Ett stort debattmöte i stadsfullmäktige under de onda arbetslöshetsåren kunde exempelvis orsaka, att jag satt kvar och skrev hela natten. I den gråa gryningstimman hördes maskinsätare Carlssons hasande steg nalkas från sätteriet — han hade "laddor" på fötterna i arbetet — och det var signalen om att det var dags att sätta punkt och se till så tidningen blev färdig. När det drog mot jul var det de sena annonskorrekturen som vållade besvär, två-tre man i sätteriet hade fullt knäp med handsättningen långt in på förnatten och sedan skulle allt läsas och korrigeras. Att man orkade, känns ibland som ett under och än märkvärdigare syns det mig, att jag aldrig protesterade — det är möjligt att sådana klagomål på något sätt skulle ha uppmärksamrats. Det var

bara det, att så där var det ju på tidningarna och i många andra tjänstemannayrken också — tänk på affärsfolket under dessa decenniers julkyltningar eller inventeringar. Först så småningom väcktes min journalistgenerations medvetande om att det var både möjligt och riktigt att försöka rå på sådana arbetstidsproblem. Fast ibland undrar jag om vi inte blev litet miljöskadade för tid och evighet!

Även en halvveckotidning strävade efter en viss täckning av riks- och utrikesmaterial. Postgången på landsbygden var inte daglig överallt, vilket för många blev ett skäl att uteslutande hålla sig med den lilla billiga lokaltidningen. Ofta fick väl TT pr telefon "ryta" in ett par notiser som "Senaste nytt", men tidningen Trollhättan höll sig inte med TT, eftersom man mycket billigare kunde klippa dagens göteborgstidningar, som anlände vid 5–6-tiden på morgonen.* Aktuellt klippmaterial samarbetades till "Riksnytt" eller "Skilda länder" och sattes i notisutförande, så att man slapp besväret med handsatta rubriker. Sådana förbehölls större artiklar, framför allt de lokala, och en eller annan sen nyhet. Mest hölls dock rubrikerna inom 1- resp. 2-spaltbredden. "Saxade" treraders rubriker med ett par underrubriker var senaste modet i mitten på 20-talet. Åtminstone under mina första läroår krävde färdiggöraren ordentliga anvisningar i fråga om rubrikstilar, inte siffror eller nummer utan kompletta namn — "Dubbelmittel Lateinisch" eller något lika besvärligt. Jag antar att det var ett uttryck för yrkesstolthet.

Lokalbevakningen var rigorös, vilket givetvis var en riktig princip: det var ju framför allt på lokalmaterialet tidningen skulle säljas. Ingen inbjudan var för liten för att negligeras helt, så många sammanträden och möten

---

* Någon gång kunde ju en braknyhet på riks- eller världsplanet komma även utan TT:s förmedling. Den 8 april 1940 hade drätselkammaren i Trollhättan ett långvarigt sammanträde. Stadens kommunalsekreterare hade lovat att pr telefon meddela vad som förehades, men av vissa skäl överenskom, att jag skulle ringa honom före 6 nästa morgon. Redan före denna tidpunkt var han emellertid vaken och fördrev väntetiden på telefonsignalen med att lyssna på fransk och engelsk radio. Där berättades det om invasionen i Danmark och Norge, vid den tidpunkten helt okända sensationer i Sverige. Pressläggningen förestod och efter några minuters vända över vad Informationsstyrelsen kunde ha att säga och några resultatlösa telefonsamtal till ännu inte uppväckta presskontakter i Stockholm, tog jag risken att sopa rent på en sida och klämma in kontentan av nyheterna med de största stilar som kunde framletas. Göteborgstidningarna fanns redan på plats men hade inte nyheten i dessa upplagor. "Trollhättan" var först — att vi fått nyheten av en morgonpigga språkkunnig kommunaltjänsteman berättade vi förstås inte.

som möjligt skulle bevistas, vanliga allmänbildande föreläsningar refererades ofta spaltlångt. I gamla lägg kunde man hitta 40-årsrunor men det var ett förgånget stadium på 20-talet. Men när det gällde 50-åringarna sparades aldrig på värderingar i stil med konciliant, vänsäll och urban, och intet begravningsreferat underlät att uppta namnen på de pres-taverande. Begravningsnotiserna fick reportern ofta skaffa sig genom måndagsbesök hos begravningsbyråerna, där veckans händelser genomgicks ibland kors och snäckor små för att tala med Birger Sjöberg. En sen trettondedagsafton blev jag till och med vid besök i entreprenörens dunkla källare bjuden på konjak medan de dystra nyheterna noterades.

”Egna arrangemang” i stil med Lucia och dylikt var inte vanliga på 20-talet. Kanske tog någon varning av vad som hände en aktad västgötatidning som tog sig för att ordna en röstningstävling om vem som var stadens populäraste person. Efter en del kryptiska förklaringar meddelade tidningen, att den aktade medborgaren så och så hade vunnit. I verkligheten hade illasinnade människor genom ivrig smygagitation sett till att ett överväldigande röstetal tillfallit den av alla kända, åldrade f.d. regements-hetären.

Insamlingar kanske tidningen ibland satte sig i spetsen för. Sedan fick man också dras med införandet av redovisningslistorna med 2 kr från doktorinnan A och 200 pepparkakor från majorskan B och allt vad det kunde vara. Det är till och med möjligt att dessa listor lästes och kommenterades.

Det ”uppsökande” reportaget var heller inte särskilt väl företrätt. När det förekom gällde det oftast polissaker, eldsvådor och olyckor, mindre ofta intervjuer. Krönikan och lokalkåseriet värdades väl i de flesta småtidningar, men framför allt tog man vara på rättegångsreferaten på ett helt annat sätt än nu.* Den som klagat på den nutida pressens närgångenhet och sys-

---

* Ett prov på grovt personlig journalistik kan vara värt att citera. Det anträffades i en västgötatidning från 10-talet och bestod i en notis som kort och gott löd: ”Sakföraren N. N. uppträdde på onsdagsnatten berusad på X:s station.” Många år senare gav en tidningsveteran förklaringen — han hade själv varit med när den märkliga notisen avfattades. Tidningens ägare hade kommit resande med ett sent tåg och av någon anledning råkat i ordväxling med stationsinspektoren som efteråt sagt sig ha blivit kränkt som tjänsteman, vilket han ämnade beivra rättsligt. Det enda vittne som fanns till händelsen var den något dimmige sakföraren N. N. Den som berättade historien för mig sade sig själv ha formulerat notisen. Om den infördes och sedan företeddes i ett eventuellt mål, skulle ju rätten förstå att sakförare N. N. vore tidningsägarens uppenbare ovän och sålunda jävig som vittne.

Det lär emellertid inte ha blivit någon process, och den besynnerliga notisen är alltså det enda en framtida samhällsforskare kan inhämta om denna skandalunge.

lande med personliga ting, bör ta sig en titt på någon landsortstidnings tingsreferat från exempelvis det tidiga tjugotalet. Där sparades i regel ingenting och satte man inte ut namn i skilsmäso- och civilmål, så gav man ändå gärna en liten hjälpande antydning, "ett par makar från Fors", "en af-färsman i Hjärtumsbygden" etc. Sedan kunde vem som helst räkna ut vem det gällde. Men det var före alla de tjugotiga trafikmålen tid och det kunde verkligen hända saker vid en svensk häradsrätt som stimulerade en ungdomlig skrivare. Vem kunde motstå frestelsen av en målande skildring, när sockenbusen försökt komma in på en IOGT-fest och kastat Loge-Templar med regalier och allt baklänges i en mangelkorg med småkakor, avsedda för kvällens libationer? Eller när den idoge resande förtennaren med hela den långa raden av efternamn kom hem och fann sin hustru och sin broder i en blott alltför lättfattlig situation i sitt ägandes kök. Då drog den besvikne mannen i berättigad vrede spiskroken och drev sin falske broder ut på gårdsplanen, medan hustrun, enligt vittnesmålen, stod i köksdörren och förebrädde sin uppretade man:

— Ä du så simpel Pettersson så du messunnar din egen bror!

Det var material som inte förgäves sökte en skildrare. Och när kvällen kom i tingshuset och häradshövdingen dragit sig undan till grubbel över akterna, kanske nämndemän, notarier och press samlade till minnesvärda kollationer av sådan varaktighet, att det enda bekymret gällde hur man skulle kunna vädra ut punschoset innan nästa dags förhandlingar började. Det var sådant som gav kontakter med inflytelserika män i landsbygds-räjongen.

Jag återvänder till vardagens allvar.

Trots all reporterflit var det inte alltid så lätt att fylla sidorna. "Spaltfyllnad" är i dag närmast ett fult ord; då täckte det en ofta påtaglig verklighet. Det blev saxen och klisterburken som fick bli räddningen — en redaktion på den tiden doftade ofta dextrin, som var den billigaste klisterblandningen. Tidningen "Svenska Amerikanaren" (sedermera Sv. Am.-Tribunen), utgiven i Chicago, var en aldrig sinande klippningskälla. Där hade man redan noga vittjat hela svenska pressen, och nu kunde man få det hela i bekvämt koncentrat plus alla kåserier och noveller som "Svenska Amerikanaren" i trygg belägenhet på andra sidan Atlanten norpat i svenska tidningar. Förmodligen observerade sällan författarna, att de sedan åter klipptes av småtidningarna här hemma, och om någon bråkade kunde man ju alltid skylla på "Svenska Amerikanaren!" Att en författare, om än aldrig så enkel, hade rätt till sitt opus, var en tanke som inte slagit igenom på 20-talet. Ibland undrar man om den gjort det än.

Sedan fanns det vissa billiga standardvaror på textområdet som man kunde köpa. Veteraner som "Sigurd", Henrik Wranér och Thure Sällberg hade bildat skola med billiga cirkulärkåserier och mönstret följdes med växlande framgång av en rad skribenter. Den gamla bokföringen från tidningsvinden kan vittna även om detta. Från "Göteborgs-Tidningens" Albert Holmkvist kom "Purres kåseri", som hörde till det mest gångbara och kostade en krona pr styck. Kalle i Dalens (Karl Williams) berättelser betingade kr. 2: 50, allt på 20-talet. Dyrast var en serie populära korrespondensartiklar från en internationell herre som hette doktor phil Hans Heüman och som skrev sig Ecks eller Nemo. Doktor Heüman höll sig mest i Paris och blev med tiden så förfranskad att hans opus blev tämligen obegripliga. Men innan han kommit så långt, skrev han lätt och spirituellt och med en viss litterär flykt. Så kostade också hans krönikor 6 kr. pr styck. Sista gången jag hörde av doktor Heüman var under andra världskriget då han kommit i knipa genom ockupationen och begärde stöd från sina gamla svenska tidningskontakter. På cirkulärrepertoaren fanns för övrigt mycket annat: Paul Nilsons veckoandakt, Emil Svenséns "Världshistoriska gestalter", C. A. Dymlings "Från själslivets höjder och dalar", Bengt Lagmans juridiska artiklar, Bera Falks historiska berättelser m m, m m.

Följetonger förvärvades oftast genom annonsbyte med småförlagen. Till det begärligaste hörde alltså de religiöst färgade berättelserna av den gamle svensk-amerikanske pastorn Leonard Strömberg, dock överträffad av den nyssnämnde Karl Williams. Hade man dennes "David Tall" eller "Gamla riksdagsmannagården" över årsskiftet var en god del av prenumerationen säkrad.

Julläsningmaterialet ägnades tidigt relativt stor omsorg även i småbladen. I seklets första år kunde man köpa färdigredigerade julbilagor från "Idun" men de blev dyra och opersonliga. Fram på 20-talet hade de danska bildbyråerna kommit in på marknaden och landsortsbladen fylldes med snötäckta korsvirkeshus och spanande kronhjortar. Denna danska bildbyråverksamhet florerar alltså livligt, men det måste erkännas att både bild- och textmaterial blivit mera tidsmässigt och bättre anpassat till svenska förhållanden.

Det var sämre ställt då det gällde vanliga svenska aktuella bilder. Det vanligaste var nog det abonnemang på färdigskurna tunnplåtsklichéer som erbjöds av Aftonbladet. Bokföringen från 20-talets mitt vittnar om att Aftonbladet för denna service, som omfattade aktuella gubbar, diverse utländska gruvras och järnvägsolyckor, riksdagens öppnande, den vid Filippinerna förolyckade jättelika japanska ångaren Maru(!) och vad det nu kunde vara

Kring sekelskiftet köptes ibland julbilagor i färdigt skick, redigerade och tryckta, från något förlag, bl.a. Idun. Här är det troligen fråga om en sådan bilaga med tidstypiskt omslag av Jenny Nyström.

begärde kr. 90: — pr kvartal. Detta skulle av tidningen gäldas med kr. 45:— kontant plus annonser med reklam för Aftonbladets Halvveckoupplaga plus "Brokiga Blad" för ett värde av kr 90: —, ett utomordentligt ogynnsamt avtal. Men det var det enda som stod till buds.

Den egna klichéproduktionen var inte mycket att hurra för. Ibland skar jag egenhändigt i linoleum klichéer för direkt användning i pressen, en teknik alltså närmast jämförlig med träsnittets. Särskilda tidningsfotografer fanns inte, i mycket viktiga fall anlätades någon fotograf eller också lånades en idiotsäker lådkamera, med vilken journalisten fick knäppa så gott det gick för att skaffa bilder för en byggnadssida eller något i den stilen. Sedan beställdes klichéerna på en klichéanstalt i Göteborg, vilket krävde tid och ingående kännedom om kommunikationsmöjligheterna. Jag vill minnas, att priset rörde sig om sex öre pr kvadratcentimeter intill ett visst minimipris. Men kontot blev inte stort, en räkning från februari 1927 vittnar om att hela månadskostnaden för tidningens egna klichébeställningar uppgick till kr 3: 75. Det gällde ett porträtt i tidsenlig äggform på stinsen som fyllde femtio. Tillkomsten av klichémaskinerna har på detta område orsakat helt omkastade förhållanden. På 20-talet och långt senare hörde klichéer till det dyraste innehållet i en tidning, nu är det snarast det billigaste.

Korrespondentnätet var för tidningen Trollhättans vidkommande inte så stort, eftersom det var "Elfsborgs Läns Annonsblad" som dominerade på landsbygden. Taxan utmättes enligt radbetalning — fem öre raden var rätt

vanligt. En och annan korrespondent lärde sig till mästerskap konsten att sammanfoga sina meningar så att det blev nästan omöjligt att stryka i dem. Dvs man strök en stund men blev till sist under tyngden av andra göromål, så irriterad att hela kakan fick åka ut tämligen obearbetad. Det gällde särskilt i de många höststämornas tid — det är en god följd av kommunsammanslagningarna att denna enorma anhopning av kommunala sammanträdesreferat numera inte existerar. Ty in skulle de ju med justeringsmän för dagens protokoll, hästuttagningombud, snöplogsfogdar och allt vad det var.

Det dyraste radmaterialet var "byrånotiserna", dvs verkreportaget från Stockholm. Där man inte hade TT Special, kunde man välja på olika byråer, av vilka särskilt HB (Heijnes byrå) och Pr K (Pressens Korrespondensbyrå grundad av f.d. västgötajournalisten Hjalmar Rhedin) var de vanligaste. De betingade sig nog aldrig mindre än 10 öre raden.

Det kan vara befogat att fråga: Blev inte dessa småtidningar svaga med beroende av lokala pampar, annonsörer, industrifolk och andra storheter? Jag tror inte man kan svara generellt. I början av denna uppsats har ju elakartade påtryckningsaktioner skildrats. Men om journalisten själv hade en markerad vilja till en rak kurs och fick arbeta utan alltför mycket inblandning från klumpiga ägarintressen, gick det nog oftast tämligen bra. Därvid får man kanske också räkna med att folk var mera "rädda" för tidningen på den tiden än i dag, det var en skandal att figurera i spalterna i olämpligt sammanhang och en hederlig journalist kunde oftast lägga rätt mycket makt bakom orden även om tidningen var liten. Naturligtvis minns jag tubbningsförsök, men vilken tidningsman gör inte det? Oftast kunde de klaras. Biograferna recenserades åtminstone på 30-talet utan hänsyn till annonsören, notiser om öppnande av nya affärer o. dyl. publicerades men hölls inom hyggliga gränser, och jag har ofta undrat om inte de stora städernas tidningar på detta område varit värre syndare än småtidningarna — kanske bl.a. därför att annonsörerna där också haft mera att trycka på med. På en del tidningar förekom sammanblandning av journalistiskt arbete och annonsackvisition, men det har jag personligen sluppit uppleva. Det lär väl för övrigt finnas än i dag på vissa lokalredaktioner. Men det bör också noteras, att Västergötlands Tidningsutgivareförening redan tidigt var ute för att försöka sanera hela textreklamfältet och att goda resultat obestriddligen också nåtts på detta område.

Med industrierna hade vi i mitt fall inget nämnvärt besvär, eftersom de i stort sett arbetade på exportmarknaderna och inte var beroende av någon

lokal publicitet. Men jag måste också hålla dessa storindustriers ledande män räkning för att de som regel respekterade och stödde den lokale pressmannen. Jag kan väl föreställa mig, att exempelvis Nydqvist & Holmchefen eller kraftverksdirektören — ty högre kunde ingen komma i det dåvarande Trollhättan — kunde betrakta den 20-årige skrivaren som både okunnig och grön, men någon snorkighetsattityd minns jag inte.

Våldsamma kollisioner med kommunalpampar och andra kunde det ju bli i alla fall.

Till de mest elakartade konflikter jag minns från dessa tidiga år hörde en komplicerad förskingringshistoria i slutet av 20-talet. Det gällde skattemedel, och man började ana att härvan skulle få långt gående förgreningar (vilket den inom parentes sagt också fick). Så småningom uppstod en stark opinion inom arbetarvärlden för hårdare grepp i utredningen. Tidningen var av politiska och andra lojalitetsskäl rätt snäv vid behandlingen av dessa krav, även om de ej direkt avvisades.

En tidig söndagsmorgon väcktes jag pr telefon av Waldemar Wahlöö, som själv blivit förhindrad och nu beordrade mig till ett stort av arbetareorganisationerna arrangerat oppositionsmöte i den s.k. Sveasalen, en stor lokal numera biograf, som då tjänade som samlingssal och teater. Där skulle hela förskingringsfrågan behandlas. Jag hade fått larmet alldeles för sent och när jag kom fram, visade det sig omöjligt att komma in i den fullpackade salen. Men jag kunde bakvägen! När det kom teatersällskap, Ryding, Kalling eller Knut Lindroth, fick recensenten i regel ta annonsräkningen med sig och presentera den direkt för teaterdirektören. Det skulle väl i tysthet anses innebära: Betala nu räkningen annars blir recensionen därefter! Under utförandet av dessa nesliga uppdrag lärde man sig emellertid irrgångarna bakom teatern. Via en bakgård och diverse trappor stod jag snart på scenen — men *innanför* den fällda ridån och i totalt mörker. På podiet *framför* ridån satt ett argt presidium, vars första fråga, huruvida mötet skulle vara slutet, besvarades med ett dånande ja.

Sedan tog Sven Rydstedt vid — han som slutade sin bana som "Ny Tids" siste direktör. Men när detta begav sig var han någon sorts lokal kommunistombudsman av Kilbom-märket, vilket var det rödaste på den tiden, och sin talekonst hade han lärt av Hinke Bergegren. Det var stora svajiga gester, sarkastiska leenden och utfall mot bårnsjäasins fårmatjänar mot sovjättuniänen. Snart tycktes emellertid Rydstedt ha hela mötet i sin hand, och salen svallade av våldsamma aggressioner. Bakom ridån stod journalisten vettskrämd och blott alltför medveten om att den tidning,

han representerade, i varje fall av rydstedtfalangen ansågs som ett ovanligt vidrigt exempel på borgardömets formationer mot såväl Sven Rydstedt som Lenin. Och här var nu refererten helt olovandes och kunde väl minst vänta sig tjära och fjäder vid en eventuell upptäckt. Salig Stein Riverton skulle inte ha kunnat arrangera det bättre.

I mörkret hördes plötsligt tassande steg. Steg från någon annan som också uppehöll sig på den kolmörka scenen. Hjärtat satt i halsgropen men det sjönk till sin rätta plats igen, när en viskande röst visade sig tillhöra "Ny Tids" Calle Frændberg, som också kunde teaterns bakvägar och som heller inte var persona grata på ett möte kontrollerat av en kilbomare. — Vi måste ha ljus, väste Carl Frændberg och smög iväg till en tavla med kontakter och strömbrytare. När han vred på en av dem, tändes belysningen — i salen! Han fick brått att släcka och försökte en annan — då tändes det på läktaren! Osv osv. Genom titthålet i ridån kunde jag se den förundrade reaktionen i salen inför alla dessa blinkande lampor. Men ingen tycktes dra slutsatsen att det fanns någon obehörig bakom ridån.

Men mötet fortgick i lampornas tinder och blinkande, och innan det var slut hade vi skyndsamt förpassat oss ut samma bakväg som vi kommit. Det blev ingen dum artikel. Jag vet inte om pressetikern var uppfunnen på den tiden. Och omsider skipades till och med både mänsklig och gudomlig rättvisa i förskingringshistorien.

Det var ju en god sak att arbetet inte alltid var så nervspännande. Det var mest möda och besvär, men vardagen bröts av den ström av människor som passerade redaktionen, ett följe betydligt originellare och brokigare än i dag. Där fanns de vandrande konstförvanterna — Banditen och Keruben hörde till de sista —, landsbygdskorrespondenter med räkningen i ena handen och "torparportmonnän" med motboksransonen i den andra, där kom kommunalgubbar med insändare, "Färöarnas Konung",* hembygdsskalden John A. Ekström med milda poem från "bygden och borgen", välgörenhetstanter med reklamnotiser om nästa basar, cirkussekreterare Herman Ekberg, teaterdirektör Martin Sterner, hypnotisören Dalu Axella (Axel Dahlqvist), vinterbadaren Ryman, Brazil Jack och freno-

---

* Färöarnas Konung hör till det tidiga tjugotalet. Han hette Sigert Patursson och vandrade runt i världen iförd en pittoresk hembygdsklädsel, medan han propagerade för Färöarnas politiska frigörelse. Han lär ha ansett sig vara norsk kungaättling och skickad att överta kungavärdigheten på Färöarna. Han blev under dessa år en känd figur på alla tidningar.

logen Sten Frödin. Plus en och annan sorgligt avdankad f.d. kollega med en solkig artikel, gömd någonstans i ytterhöljet. Ville man se människor, så nog fick man sitt lystmäte på en landsortstidning.

Kontakten inom det lilla företaget minns jag som god. Men det bör kanske noteras, att något mera allmänt du-skap inte existerade på 20- eller 30-talet eller ens långt senare. I den miljö där jag vistades kallade typografer och journalister varandra ofta för herr, själv sade jag under mina första gesällår herr till både faktor och annonsman, men blev faktiskt vederbörligen titulerad tillbaka till och med av direktören trots att jag endast var 17—18 år. I dag förefaller det otroligt. Och det är väl sannolikt att bruket varierade något.

Under några år i 30-talets början skötte jag tidningens redaktionella bestyr helt ensam. Det gav rutin och betydande lokalkännedom. Men det blev isolerat och ensamt att inte ha någon att diskutera de löpande frågorna med, och man fick lära av sina egna misstag. Journalistföreningens ofta glada möten i Göteborg gav för mitt vidkommande många ljusglimtar, just därför att de var kontaktskapande. Men det måste erkännas, att positionen som stadens journalist i det växande samhället också hade sina behag för en ung man som inte begärde bättre än att få knäpa med tidningsskrivarens verktyg. Den direkta och personliga kontakten med läsarna uppfattade jag också mestadels som stimulerande. Fick man ovet i det ena gathörnet, så fick man beröm i det andra och så fick det jämnas ut sig.

Men åren gick och perspektivet försköts. Jag började tycka att det blev ett alltför sönderhackat och slitsamt göra med dessa ideliga snabbtryckningar, kvällsbevakningar, korrektur på både text och annonser, telefonmottagning, kåseri- och i förekommande fall ledarskrivande. Arbetsmarknaden började också se annorlunda ut än den gjort på 20-talet.

Andra världskriget kunde vara värt sitt särskilda kapitel även då det gäller småtidningarna, med personalbrist, trycket från informationsbyrån eller pappersransoneringen, som dock hade det goda med sig att pressmännen fick ta sig själv i håret och rensa bort mycket av det yvigt växande ogräset i spalterna. Nu fick man i varje fall ett godtagbart skäl gentemot allmänheten för en mera rigorös textbehandling. Det blev i stort sett slut med de långa redovisningarna över skänkta karameller eller julkorv till lottbasaren, slut på födelsedagsnotiser om 40-åringar, uppräknig av antalet fällda älgar och andra besynnerliga och ytterst seglivade textinslag från den tid då man till och med kunde läsa notisen "En lyckad svensxa". Jag har själv sett den från det avlägsna 10-talet.

40-talet var en intressant tidningsperiod. Må det vara nog sagt att andra världskriget — liksom det första — i mångt och mycket är en vattendelare, att rymden klarnade även över småtidningens horisont. Journalistorganisationen började växa sig stark, den enskilde tidningsmannen fick mera råg i ryggen, tekniken skred framåt med bandmottagning, telefoto, specialsidor och allt som efterhand format den *nuvarande* tidningstypen. Tidningsdöden härjade och många blad som varit saligen avsmnade i ett par decennier, men hållits uppe med konstgjord andning, fick sina runor skrivna som "tystnade karaktäristiska röster i presskören". Men det var också många bra tidningar som dog, många dugliga publicister som suckade över skövlade livsverk. Och när gammal, föråldrad journalistisk bråte lades av, kom det mycket i stället, varav inte *allt* var gott.

Där står vi nu och resten av historien får skrivas av någon annan någon gång i framtiden.

Kommentarer:

Sid 34. Betr Oskar Malmrot, se även "Stranna" 2 sid 67 och "Stranna" 4 sid 185.

Betr Gustaf Schönberg, se även "Stranna" 2 sid 32.

Sid 44. Betr Carl Frenberg, se även "Stranna" 2 sid 85.

Sid 54. Betr John A Ekström, se även "Stranna" 3 sid 126.

Sid 38. Fastigheten på Skolgatan är riven och har fått ge plats för affärshuset Oden. Namnet på Skolgatan har kommunens makthavare även ändrat så f n är gatan uppkallad efter en Stockholmspolitiker.

Spannmålgatan 1. I andra våningen låg Tidningen Trollhättans första redaktion.
Foto från 1953 av Allan Andersson.

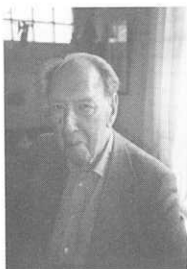

Gårdshuset på Skolgatan 15. Fotona är tagna 1974 av Allan Andersson.

I kvarteret Rödjan ligger Trollhättans Tidnings nuvarande lokaler. De äldre byggnaderna på Stavereds-gatan är bevarade och mycket pietetsfullt restaurerade.

Olof Fogel, född den 14/1 1902, var under sin yrkesverksamma tid advokat här i Trollhättan. Olof Fogel är medlem i Trollhätte-Gillet sedan 1935. Han ger här sin version av namnet Trollhättan.

*Olof Fogel vid sitt arbetsbord.
Fotot är taget i augusti 1993.*

Namnet Trollhättan

av Olof Fogel

Artikeln är skriven i juni 1993.

Namnet Trollhättan och dess uppkomst har av och till under åren dryftats utan att man kunnat enas om en slutlig lösning.

Då jag genom min mamma fått ett levande intresse för forntid och fornminnen har jag funderat och sedan ungdomsåren blivit övertygad om att jag hittat rätt.

Men ändå har det aldrig blivit av att jag ens talat med någon om min ”teori”. Trots att jag haft förmånen och glädjen att ibland göra strövtåg och terrängundersökningar efter fornfynd med sådana kännare av både forntidsforskning och trakten här som först Gustaf Lundén och sedan Arne Arodell, har namnfrågan aldrig blivit aktuell eller ens förts på tal.

Men så har det hänt något nu!

Vårt Strömslund har fyllt sina 100 år som Sveriges äldsta egnahemsområde 1889—1989 och fått fira ett hejdundrande hundraårsjubileum. Lokaltidningen TT/LEP har som det höves varit först ute med ett välfyllt gratulationsnummer på fem sidor. ”Fredax 22 september 1989”. Förutom beskrivningar i text och bild kungjordes däri även hur det fortsatta firandet skulle ske med ”Trolldagur” i Strömslund.

Sedermera utkom i januari 1991 den på initiativ och bekostnad av föreningarna Strömslundspojkar och Strömslundsflickor av kulturchefen i Trollhättan, Bengt Lindström författade hyllningsboken ”Strömslund Sveriges äldsta egnahemsområde 1889—1989”. En välformulerad och välinformerande bok med grundade uppgifter och utvalda fotografier. Med slutord som är sådana att som det heter — ”jag skulle inte kunna säga det bättre själv,” Strömslund är självklart inte enbart historia utan även samtid och framtid. Men när vi skyndar framåt, får vi aldrig glömma kontakten bakåt.

Efter denna — i någon mån beroende på bakåtblicken — långa inledning skall jag försöka göra reda för mitt resonemang om namnet Trollhättan. Alltså även här med början bakifrån.

Mina morförelldrar, makarna Olof Andersson (född 21/9 1829, död 13/8 1887) och Maria Andersson (född 6/1 1831, död 7/2 1907) flyttade i mitten av 1800-talet från grannsocknen Väne-Ryr hit och fick anställning hos patron Johan Fredrik Dahllöf på egendomen Torsered. I sinom tid hade de lyckats få det så ställt att de av patron Dahllöf kunde förvärva ett från hans andra hemman Kirten (Kjerten) avsondrat markområde, där de ämnade driva eget jordbruk. De uppförde mangårdsbyggnad och ekonomibyggnader samt skaffade sig en häst, några kor, grisar och höns. Området ifråga angränsade österut den del av patron Dahllöfs Torsered, där han 1857 låtit uppföra en mangårdsbyggnad, benämnd Strömsberg, vilken sedan förvärvades och år 1885 blev fast bostad åt tyskfödde ingenjören Edward Leonard Albert med maka Maria Albert. Den man som sedan blev upphovet och skaparen av hela egnahemsområdet. Det av mina morförelldrar inköpta området omfattade något 1000-tal m² på ömse sidor av den nuvarande Lindgatan i dess sträckning från Fagerstrandsgatan till Kvarnliden och på den andra sidan med kvarteret Heimdall ända till den tomt, där Taborkyrkan är byggd.

Mina morförelldrar fick en dotter och tre söner. Min mor Anna-Lovisa Olsson (född 21/12 1858, död 29/10 1933) genomgick utbildning till småskollärlarinna och fick först anställning i Brinkebergskulle och sedan i Strömslund, då skolan där nyinrättades år 1894. Av mammas tre bröder fingo de två äldre sin utkomst på annat håll. Den yngste Claes Olsson (född 11/8 1869, död 17/6 1945) stannade kvar hemma för att hjälpa till med jordbruket.

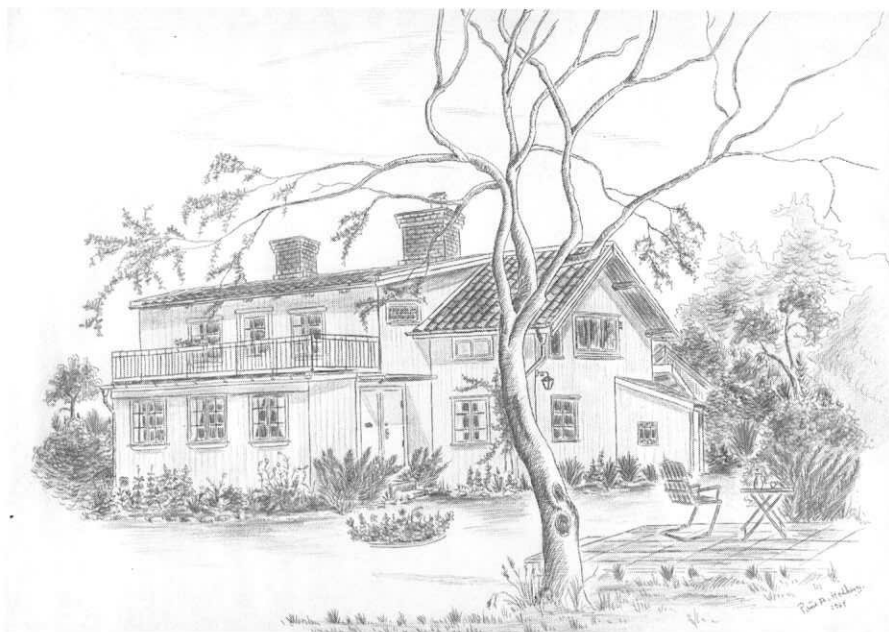
Sorgligt nog råkade min morfar ut för en olycka då han den 13 augusti 1887 efter ett besök på "Stranna" rodde hem på kvällen. Han kom ur kursen så att den starka strömmen från de då fritt forsannde fallen drog ned honom och han drunknade.

Min far Andreas Fogel (född 12/3 1850, död 18/3 1933) föddes som näst yngst av sex barn till soldaten Johan Fogel och hans hustru Anna på soldattorpet Nuntorp i Essunga socken i Skaraborgs län på gränsen till Älvsborgs län.

Pappa hade lärt sig till snickare. Han flyttade den 12 november 1885 till Trollhättan, där han fick anställning som modellsnickare hos AB Stridsberg & Björcks valsverk, som direktör Ernst Stridsberg med anställda 1878 flyttade från Torshälla vid Mälaren till Gullöfors på Malgön mittemot Strömsberg vid fallen. Ovanför fallen i älven nedom Strömsberg hade far sin eka förtöjd och rodde varje arbetsdag till och från arbetet tills verkstaden förlades till Knorren.

Innan mamma och pappa gifte sig den 18/6 1887 hade mamma fått en tomt i hörnet av nuvarande Lindgatan och Kvarnliden, på nuvarande tomtkarta nr 6 i kvarteret Nore. På denna tomt hade pappa vid Lindgatan i det från Kvarnliden mest avlägsna hörnet (för att komma nära mormors bostad) byggt det hus, som med vissa om- och tillbyggnader varit mina syskons och mitt hem.

Mitt emot på andra sidan Kvarnliden låg enligt mamma då för tiden (i nuvarande kvarteret Heimdall) en gräsplan eller grässlänt helt öppen utan träd eller buskar. Om

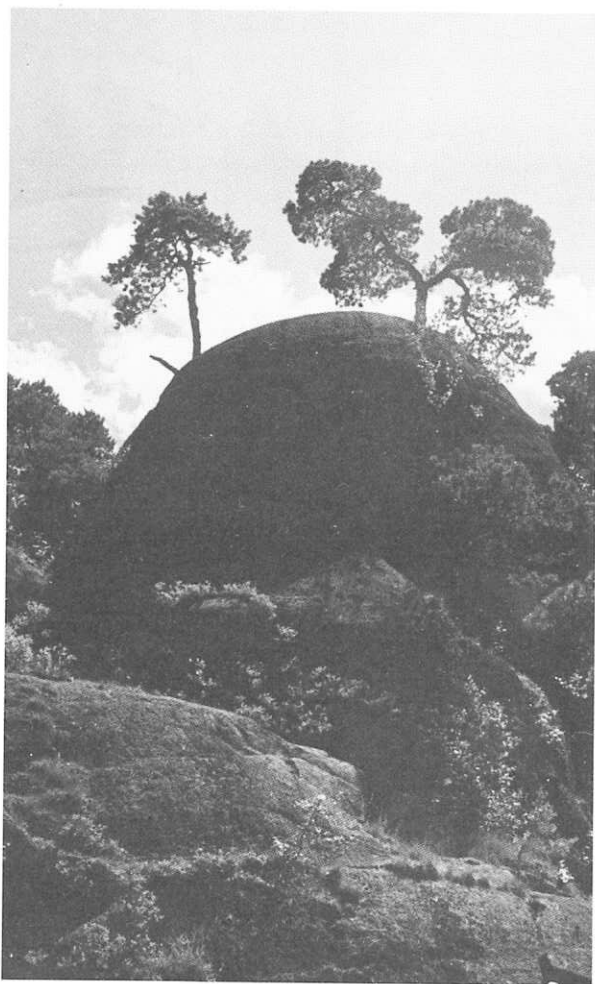
Huset, som Andreas Fogel lät bygga på tomten nr 6 i kvarteret Nore, hörnet Lindgatan/Kvarnliden.

man då kom från väster, alltså det håll där nuvarande Strömslundsgatan går och Kastanjen står, hade man fri sikt åt öster. Vid nuvarande Torsbergsgatans början kunde man då se en ovanlig bergsformation. Under den senaste istiden, genom den för cirka 13.000 år sedan avsmältande inlandsisen med hjälp av morängrus och sand ur det hårda urberget svarvad och slätslipad kupa som avslutning på en alldaglig lägre bergskedja.

Under rubriken "Från forntid" har Bengt Lindström i sin bok framhållit denna bergsformation som ett exempel på vad som kunde skapas under istiden och visat dess utseende med ett norrifrån år 1951 taget foto under benämningen "Tors klint". Mamma kallade alltid berget Torsberg och hade säkerligen aldrig hört Torsklint. Själv har jag aldrig tidigare hört eller sett det namnet. Förleden Tors är dock huvudsaken och säkerligen given av de asadyrkande människor som för tusentals år sen såg berget som den stolta förposten till åskguden Tors domäner. Den punkt, där den kommande först kunde få höra de fria fallens brus och dån, som vid annalkande åskväder eller enbart en ändring av luftfuktigheten kunde bli allt dovare, växa till Tordön. Tors domäner där han med sin hammare märkt träden utmed fallens västra stränder och kunde taga ett bad i Nolfallet mellan Gullön och västra älvstranden.

I Nordisk familjebok (1911 års upplaga) står: "Klint 1 (Bergklint) en brant och spetsig bergtopp eller bergdel, ett mera framskjutande eller blottat parti eller hörn av en bergmassa".

I samma bok står, ”Hätta (av hatt) En under medeltiden (från mitten av 1200-talet) stundom förekommande huvudbonad (tyskarna kallar den kugel eller gugel) som slutade i en lång spets (strut) eller likt en kapuschong var fäst vid manteln/klänningen eller rocken”. Båda beskrivningarna förefaller först att vara ganska lika men skillnaden är dock tydlig. Klint är en brant och spetsig bergstopp. Den beskrivningen passar absolut inte in på Torsberg. Torsberg är långt ifrån brant och spetsig utan rund som en hätta. Hättan skall ha en kapuschong. Torsberg har en bergsrygg bakåt. Alltså är hätta det som stämmer bäst på Torsberg. Men under de senaste hundra åren har man inte haft annan möjlighet att se berget på en bits håll från västra sidan som jag förut påpekat. Orsaken har till stor del varit denna. Mor-

En bild av Torsberg från år 1951.

mor och morbror Claes hade efter morfars död småningom avvecklat sitt jordbruk. Morbror Claes hade tagit anställning som arrendator på ingenjör Alberts Strömsberg. Han hann dock med en del egna odlingar. Bland annat hade han av gräsvallen i nuvarande kvarteret Heimdall gjort en stor handelsträdgård. Där odlades utom rotfrukter, jordgubbar, hallon, vin- och krusbär. Runt trädgården planterade han en hagtornshäck, som växte sig kämpahög. Han levererade en del trädgårdsprodukter till ingenjör Alberts familj men idkade också torghandel.

År 1911 i samband med att han köpte Ängens gård slutade han med handelsträdgården och tog bort hagtornshäcken. Han delade då upp kvarteret Heimdall i tomter

som han sålde, utom tomten närmast den där Tabor kyrkan byggts. Den skänkte han till Metodistförsamlingen för eventuell tillbyggnad av kyrkan eller för nybyggnad av bostadshus.

Med tillkomsten av hagtornshäcken och ännu mera genom byggnaderna i kvarteret Heimdall fick Torsberg ett undanskynt läge. Det blev också nästan helt bortglömt. Därtill bidrog också i hög grad det i våra dagar ändrade framfärds sättet.

Förr gick eller möjligen red man långa sträckor eller åkte med häst och vagn. I våra dagar har "fartens tjusning" blivit till stort men för vad man kan finna och hinna att se utmed färdvägen. I våra dagar åker bilister och busslastar med turister ned för backen till nuvarande vandrarhemmet Strömsberg utan att se Torsberg.

I Trollhättageillets skriftserie april 1990 finns intaget "Utdrag ur ortsnamnen i Älvsborgs län, del XII Väne härad tryckt 1906", ur vilken jag återger följande:

"Trollhättan, socknen är avskild från Gärdhems socken, Västra Tunhems pastorat enligt Kungl brev den 7 augusti 1857.

Sockennamnet är givet efter samhället Trollhättan. Detta, som från medeltiden till senare tid varit en plats för kvarnanläggningar, består numera av industriella verk samt lägenheter indelade i kvarter. De i jordeboken upptagna verken äro nedlagda. Hemman och lägenheter inom socknen (med undantag av Stavered) vilka förut innehafts av Trollhätte nya kanalbolag, äro numera statens egendom.

Ortens äldsta namn är det i fornnorskan från en mycket tidig period nämnda Eithar som är pluralis av eith, "trång passage", särskilt längs efter vatten, tydligen syftande på vägen förbi vattenfallen. 1656 anges Stora Edet närmast såsom det nuvarande Åkerström, nedanför vattenfallen. Jämför för övrigt Lilla Edet vid Göta älv (i Flundre härad). Det nuvarande namnet, som tidigast finnes angivet 1413, är sammansatt av troll, (jämför norska Trolltinderne) och hätta i detta ords användning för att beteckna ett bergs "topp eller klint" såsom i norska Snöhättan. Namnet syftar säkerligen på den höga och tvärbranta stranden på älvens västra sida utmed fallen. Sista leden hättan har först under 1800-talet erhållit bestämd form".

I en av mig hösten 1944 i Lund inköpt bok, tryckt samma år "Eric Elgqvist, Skälv och Skilfingar," som han fått uppslaget till under studier rörande guden Ull, står: "Hättskår by i Sala landsförsamling, Övertjurbo härad, Västmanlands län. Skrivs in Hettoskyalf 1371 skattel. avskr. i Haettaskiel 1409 (Svenskt Diplomatarium). Att döma av det äldsta belägget är förleden snarast genitiv singularis av fornsvenska haetta för mössa. Namn av olika slag av huvudbonader såsom hatt, hätta och huva, har gärna använts som karakteriserande benämningar på berg och höjder."

Av de ovan anförda uttalandena framgår klart och tydligt, att ordet hätta avser en bergshöjd som till skillnad från klint inte är spetsig och som har en bakåt fortsättande del, som kunde påminna om en slags kapuschong. Första gången namnet funnits i skrift har varit 1413, då det talats om en kvarn i Trollhättan.

I det ovan intagna utdraget ur ortsnamn i Älvsborgs län, Väne härad, tryckt 1906,

sågs att namnet säkerligen syftar på den höga och tvärbranta stranden utmed älvens västra sida utmed fallen. Men hätta skall ju vara en bergstopp. En sådan finns ju också, sorgligt bortglömd, just på den platsen. Men den kallas Torsberg. Hur kan det ha blivit så. Jo! I båda de angivna beläggen för ordet hättan i tryck står de i samband med omtalade skatteuppgifter i Sala 1400 och 1410 i skattelängdsavskrift och år 1413 i Erik av Pommerns skattebok då det talas om en kvarn som malde åt Ekholms slott på en av öarna vid Stallbacka.

Det är alltså fråga om ortsnamn och icke bergnamn men det är genom bergnamnet man kan få en antydning för ortsnamnet, en indirekt hänvisning till orten. Genom det ovan intagna år 1906 tryckta utdrag "ortsnamnen i Älvsborgs län del XII" får man också goda ledtrådar beträffande namnet.

Där står: "Ortens äldsta namn är det i fornnorskan från en mycket tidig period nämnda Eithar, som är pluralis av eith, trång passage, särskilt längs efter vatten, tydligen syftande på vägen förbi vattenfallen.

Det nuvarande namnet, som tidigast finnes angivet 1413 är sammansatt av troll (jämför norska Trolltinderne) och hätta i detta ords användning för att beteckna ett bergs "topp eller klint" såsom i norska Snöhättan". Alltså klart besked: Det nuvarande namnet är liksom det äldsta givet av norsktalande. Gränsen till Norge går alldeles intill fallen vid Brandsbobäcken från Öresjö genom Åkerström till älven och bevakades knappast alltför skarpt. Regent var under denna tid drottning Margareta (1333—1412) som inledde Kalmarunionen, vilken förenade Danmark, Norge och Sverige under åren 1389—1521 med vissa avbrott från Sveriges sida. Drottning Margareta, som inte hade några egna barn hade till efterträdare utnämnt sin systerdotterson, Erik. Det var denne, som angivits som regent med benämningen Erik av Pommern, där namnet Trollhättan år 1413 fanns tryckt i hans skattebok.

De namngivande (normännen?) hade kommit västerifrån och på lagom avstånd fått se bergformationen vid sidan av backen ned mot fallen. De hade funnit att dess namn måste vara Trollhättan. I motsats till svenskar hade de inte det minsta emot troll i ett sådant sammanhang som detta. Det behövdes ett troll för att bära en sådan huvudbonad. Att berget redan kunde ha ett namn, ett annat namn, kände de inte till. Det bekymrade dem inte eftersom deras namn var det som passade in, som måste vara det rätta.

Ortsborna liksom tillresande svenskar och även andra som lärt sig namnet Torsberg, fattade å sin sida inte vad Trollhättan kunde betyda, kunde åsyfta. Det kunde kanske gälla fallen. Berget hetter under alla förhållanden Torsberg och inget annat. Fast Trollhättan var ju ett bra namn. Det lät vackert. Det kunde gott duga som gemensamt namn på hela platsen, med fall och allt. Främlingar, resande som hörde de båda namnen fattade aldrig att det skulle kunna gälla samma sak. Men de fann också det riktiga vara, att kalla berget Torsberg och trakten i dess helhet Trollhättan. Myndigheter och andra, som av olika orsaker behövde ett sammanfattningsnamn — accepterade med belåtenhet Trollhättan som ett utmärkt namn på platsen med de stora väldi-

ga vattenfallen. Men språkförbistringen var ständigt stor på platsen under hela medeltiden och långt in på 1600-talet med svenskar, norrmän, danskar, tyskar och engelsmän.

Bengt Lindström har, februari 1991, skrivit en artikel "Nog hade det gått troll i ortsnamnet Trollhättan" där han frågar "Hur skall då ortsnamnet Trollhättan tolkas"? Frågan har ställts till språkmannen och professorn Jöran Sahlgren alltså den förnämste forskaren och kännaren av Västergötlands fornhistoria, Hugo Karlsson vid dialektortsnamns folkminnesarkivet i Göteborg och ytterligare en ortnamnsforskare, Gunnar Drougge. Alla tre har varit ense om att ordet Trollhättan är sammansatt av troll och hätta.

Sahlgren sammanfattar:

Antingen har stadsnamnet Trollhättan ursprungligen betecknat ett fall i Göta älv eller också en ö i fallet.

Enligt Hugo Karlssons uppfattning bör ortsnamnet "Trollhättan" ha betecknat ett fall i Göta älv. Kvarnar har ofta namn efter den fors vid vilken de ligger. Till uppkomsten av namnet Trollhättan kan ha bidragit de dimformationer, vattenstänk och ljusbrytningar som förekom över fallen.

Gunnar Drougge har framhållit, att den höga västra älvstranden inte har någon hättliknande formation som kunnat ge anledning till namnet!! Däremot skulle med "Trollhättan" möjligen man ha syftat på en ö i fallet, Toppön och möjligheten av att man också syftat på en annan ö, Gullön, har framförts.

Men Drougge säger, att den iögonfallande naturformationen vid Trollhättan har varit själva fallen, systemet av skilda fall, inte någon av öarna i strömmen eller bergen på den västra älvstranden. Mot ortnamnsforskarnas slutsats att "Trollhättan" var en ö i fallen måste göras den invändningen att troll aldrig ansetts ha något med vatten att göra. Trollen var ondskefulla mot gudar och människor fientliga varelser. De bodde i bergen eller möjligen djupt inne i skogarna. I vatten levde helt andra, Strömkarlen, näcken, bäckhästen eller möjligen féer och najader.

Hättorna i vattnet har med största sannolikhet blivit upptäckta under Fallens dagar, då fantasin ökats i takt med det påsläppta vattnets brus och dån. Därvid har också den utmärkta utsikten från den 1889 byggda Kung Oscarsbron gjort sitt till synen. Men troll har likaväl fortsatt att hänga med. Ordet troll har fått en ny skiftning. Sälunda kan man bli trollbunden av utsikten från Kopparklinten eller Nyckelberget. Man kan komma i en trollska stämning vid en kväll med månsken över fallen. Därför har också namnet Trollhättan blivit ett än mera tilltalande och passande namn på orten med de mäktiga fallen, de fascinerande vattenvägarna, de vackra omgivningarna och fornparken, som förhoppningsvis blir en nationalpark. Men inte bara en romantisk plats utan en plats med växande och alltmer intressanta industrier. En ort för gemenskap och trivsel, för lönande arbete och uppfriskande fritid.

1900-talets första årtionde — betydelsefullt skede i Trollhättans utveckling

av Allan Calmestrand, f.d. drätseldirektör i Trollhättan

Från tidigt nittonhundratall till nu, sista decenniet i vårt århundrade, har givetvis mycket hänt i Trollhättan. Och dagens problem är många: oro på arbetsmarknaden, bekymmer med ekonomin, dagliga rapporter om våldsbrott av olika slag, otrygghet inför framtiden m m. Och med fog kan sägas, att vi lever i en föränderlig värld med alla de framsteg och misslyckanden, som detta innebär. Och på det ekonomiska området handlar det om stora siffror för företag och offentlig verksamhet.

Hur var då förhållandena i början av detta sekel? Det kan vara intressant för oss, som lever i slutet av århundradet, att se tillbaka, och kanske kan det också stämma oss till en smula eftertanke.

För Trollhättans del är det första decenniet av nittonhundratalet intressant ur många aspekter, och det följande skall försöka ge några glimtar från den tiden. För en mer utförlig redogörelse är utrymmet här alltför begränsat.

Planer på stadsrättigheter

Redan vid sekelskiftet var Trollhättan ett relativt stort samhälle. Nydqvist & Holm, som startat sin rörelse 1847, hade under senare delen av 1800-talet vuxit till en bety-

Grand Hotel

dande industri, och Stridsberg & Biörck, som flyttat till Trollhättan från Torshälla på 1870-talet, var i full gång med sin sågbladstillverkning 1879. Trollhättan hade ett invånarantal av 5.500 år 1900, varvid är att märka, att det geografiska området var betydligt mindre än dagens Trollhättan med sina närmare 52.000 invånare 1993. Inte ens Skoftebyn och Strömslund hörde då till Trollhättan.

Det var ju därför ganska förklarligt, att man redan på 1800-talet umgåtts med tankar på att få Trollhättan till stad, och 1892 hade en stadskommitté bildats med brukspatronen Ernst Stridsberg som ordförande. Det blev dock en mångårig kamp, innan Trollhättan fick sina stadsrättigheter. Man hade nämligen — i varje fall till att börja med — en maktfaktor att räkna med, nämligen Nya Trollhätte Kanalbolag, som hade fått sitt privilegium 1838 och som stod för 1844 års slussled. Detta Nya Trollhätte Kanalbolag var ju stor markägare i Trollhättan och innehavare av hela östra stranden vid Trollhättan från Stavered i norr till Åker i söder. Och Kanalbolaget var ju emot stadsblivandet, ty då skulle stora markområden, som tillhörde bolaget, undantas för stadsändamål och lägga hinder i vägen för Kanalbolagets markexpansion. Kanalbolaget hade ytterligare ett intresse att bibehålla sin maktställning, vilket möjliggjorde för bolaget att påverka besluten i kommunen och det hörde samman med det s k fyrktalsväldet.

Då fyrktalsväldet ännu rådde

Fyrk användes som en taxeringsnorm på landsbygden, och medborgarna tilldelades ett visst antal fyrkar beroende på sina inkomster och sin förmögenhet. Den s k fyrktalslängden låg sedan till grund för den kommunala röstskalan, fyrkskalan, vilket innebar, att inkomst och förmögenhet med vissa begränsningar invercade på det antal röster en medborgare hade. Givetvis kom härigenom de välbärgade i samhället att dominera också inom kommunalpolitiken. Och Nya Trollhätte Kanalbolag hade många fyrkar! Sedan kan det ju sägas, att detta odemokratiska röstförfarande mildrades något genom riksdagens beslut 1907 och 1909, då en 40-gradig röstskala infördes, vilket kort uttryckt innebar, att ingen fick rösta för mer än 40 röster. Då kunde få medelstora inkomsttagare uppväga den störste kapitalist, om de höll ihop.

Som en illustration till hur fyrktalsväldet fungerade kan några rader från en paragraf ur ett kommunalstämmaprotokoll från 1907 anföras. Kommunalnämndens revisorer, redaktör Ernst Karlinder och bokhållare Otto Nyblom, hade gjort en viss framställning till kommunalstämman och efter begärd votering skedde omröstning, varvid följande resultat noterades i protokollet: ” — — — — Med 11.570 nej av 4 röstande mot 8.169 ja av 49 röstande avtog härfter Stämman ifrågavarande, av herrar Ernst Karlinder och Otto Nyblom, framställda begäran. Emot detta beslut anmäldes reservation av herrar Redaktören E Karlinder och Anders Hansson”.

Trollhätte Kanal- och Vattenverk. Kraftstationsbygge

Mycket skulle dock hända av betydelse för Trollhättan. Vid 1903 års riksdag diskuterades priset och villkoren för statens övertagande av Nya Trollhätte Kanalbolags

egendomar och rättigheter, och en kommitté fick i uppdrag att underhandla med bolaget. I mars 1904 var preliminärt köpekontrakt upprättat med bolaget, och den summa man kommit till var 5,8 miljoner kronor och tillträdet den 1/1 1905. Nya Trollhätte Kanalbolag hade således upphört att verka, och i stället kom Kungl Trollhätte Kanal- och Vattenverk med major F V Hansen som verkställande direktör. Den 3 juli 1905 hade styrelsen sitt första sammanträde.

Året därefter fattade riksdagen den 9 maj 1906 beslut om att bygga ett kraftverk vid Trollhättan, och det var ju ett glädjande meddelande för de flesta trollhättebor, även om en del äldre var negativa och befarade, att de vackra trollhättefallen skulle försvinna och därmed mycket av Trollhättans naturskönhet. Men visst var det en bemarkelsedag för samhället, och den nystartade Tidningen Trollhättan skrev lördagen den 12 maj 1906:

”Fjättrarna lossnade

Förliden onsdag eftermiddag hälsades av talrika blågula flaggor i Trollhättan det genom telegram nedsända budskapet, att riksdagen beslutat anlägga kraftstation härstädes. — — — —”

Det riksdagsbeslutet innebar ju på kort sikt, att en hel del arbetstillfällen skapades i samband med anläggningsbygget. På längre sikt möjliggjorde det för samhället en fortsatt industriell utveckling. Stallbackaområdets exploatering under nästa decennium för industrier med huvudsakligen elektrokemisk produktion var en följd av tillgång på närbelägen elkraft.

Vid den tiden, 1906, hade Trollhättan ett invånarantal av 6.300, och 1910 var invånarantalet i det närmaste 8.000. Trollhättan var Sveriges största by.

Och kraftverksbygget blev en stor arbetsplats. Arbetet började på allvar i aug 1907, och arbetsstyrkan var vid årsskiftet 1907/1908 715 man. I mitten av oktober 1908 hade arbetsstyrkan ökat till 1.350 man och på sommaren 1909 till 1.520 man. Arbetschef för kraftverksbygget var en löjtnant Gösta Malm, som sedermera skulle bli generaldirektör för Vattenfallsstyrelsen. Till Trollhättan kom för övrigt i samband med kraftverksbygget en rad ingenjörer, som i framtiden skulle komma att inta framstående platser inom Vattenfall.

Kommunala beslutande och verkställande organ

Trollhättan var följaktligen ett samhälle i kraftig expansion, och det blev naturligtvis också påfrestningar på det kommunala området. Vi skall återkomma till detta, men först skall redogöras för kommunens beslutande och verkställande organ.

Det beslutande organet, som i dagens Trollhättan är kommunfullmäktige, tidigare stadsfullmäktige, var sedan 1863 och ända fram till stadsblivandet 1916 k o m m u n a l s t ä m m a n. Förutom de tre ordinarie kommunalstämmor, som årligen skulle hållas, förekom ofta ett flertal extra stämmor. Stämmorna, där de röstberättigade i kommunen direkt utövade sin rösträtt, hölls i tingssalen i dåvarande tingshuset vid Karl Johans torg mellan Torggatan och Polhemsgatan. Var det viktiga och intressanta

Tingshuset

frågor, som skulle avhandlas, kunde dessa stämmor locka många deltagare, ja, ibland så många, att man inte fick plats i tingsalen. Då fick man kanske vandra till en annan lokal och ofta till "världsgoodtemplarnas ordenssal", som låg i det vid Drottningtorget belägna ordenshuset.

IOGT:s ordenshus

Det kommunala verkställande organet var kommunalnämnden, en motsvarighet till dagens kommunstyrelse. Kommunalnämnden sammanträdde också i dåvarande tingshuset. Speciella arbetsuppgifter delegerades till vissa nämnder. Så fanns t ex Trollhättans elektricitets-, gatu- och vattenledningsstyrelse, hälsovårdsnämnd, fattigvårdsstyrelse, byggnadsnämnd etc.

Sekreterare i kommunalstämman och kommunalnämnden var e o hovrättsnotarien Erik Ekeman.

Kommunala förtroendemän

Tiden i början av 1900-talet kännetecknades av arbetarklassens strävan för bättre förhållanden och löner. 1902 bildades Svenska Metallindustriarbetareförbundets avd 112, 1904 Trollhättans Arbetarekommun och 1909 Trollhättans Fackliga Centralorganisation för att nämna några initiativ, som då togs på det området. Vad Trollhättans Arbetarekommun från bildandet 1904 fram till 1920 hade som huvudmål för sin verksamhet var kampen för den allmänna rösträtten och politisk demokrati. Och en del av pionjärerna inom arbetarrörelsen skulle sedermera komma att bli framstående kommunalpolitiker i den nya staden: Anders Hansson, A L Johansson, Carl Frendberg för att nämna några av dem.

Under detta första årtionde av 1900-talet var emellertid de ledande inom kommunalförvaltningen i stort sett att finna inom det sk etablissemang. Det var företagsledare, högre tjänstemän, bankdirektör etc. Noteras kan emellertid, att en representant från Arbetareföreningen, Emil Rhodin, med understöd från Arbetarekommunen invalts som ordinarie ledamot i kommunalnämnden vid valet till nämnden 1907—1908. Det skulle ju sedan visa sig, att Emil Rhodin kommer att spela en mycket framträdande roll i Trollhättans kommunala liv. Han blir vid stadsblivandet den nya stadens första drätselkamarordförande och 1918 stadskamrer och sedermera drätseldirektör. Som suppleant i samma kommunalnämnd inträder A L Johansson, som sedermera skulle bli riksdagsman, landstingsordförande m m.

Budget i mitten av 1900-talets första decennium

Efter dessa summariska uppgifter om formerna för kommunalförvaltningen och något om den tidens kommunalmän kan det vara av intresse att något beröra den kommunala verksamheten. Som utgångspunkt kan det vara lämpligt att något studera en budget, och här har valts **budget för 1906**, som fastsälldes 30 oktober 1905:

Budgeten hade en omslutning av 84.770 kr, och kvittar vi några utgifter och inkomster, som har samband med varandra, kan vi banta ner omslutningen till 82.030 kr, och i nedanstående sammanställning har utgifterna sammanförts i grupper:

Utgifter

Fattigvård	19.000	23,2%
Polis- och ordningsväsen	12.120	14,8%
Spolning och renhållning av gator, gatubelysning	9.300	11,3%
Hälsa- och sjukvård	8.300	10,1%
Räntor, amortering å lån, avbetalning fastighetsköp	6.503	7,9%
Avlöningar och arvoden för administrationen	5.205	6,3%
Övriga utgifter	10.147	12,4%
bl a anslag till samrealskolan	2.000	
anslag till föreläsninginstitut, ungdomsbibliotek och läsestuga	1.750	
Summa driftutgifter	70.575	86 %
Kapitalutgifter: ev. elbelysning Grand Hotell, gatuanläggningsarbeten, sprutbod, brandmaterial	11.455	14 %
Kronor	82.030	100 %

Utgifternas finansiering: Inkomster

Skatt	44.200	53,9%
Avgifter och vinster vid brännvinsförsäljning	23.200	28,3%
Hyror från brännvinsbolaget, Grand Hotell, Restaurant Göta	9.100	11,1%
Reserverade medel för sprutbod	4.000	4,9%
Övriga inkomster bl a hundskatt, bankränta, platsavgifter	1.530	1,8%
Kronor	82.030	100 %

Siffrorna i denna budget kan förefalla i hög grad blygsamma i jämförelse med dagens kommunala budget, där man rör sig med helt andra siffror. Ändå skall man inte dra alltför förhastade slutsatser, om man jämför ekonomiska uppgifter då med nu. Samhället fungerade nämligen inte för ca 90 år sedan som vårt moderna samhälle.

Den kommunala servicen var i högsta grad bristfällig, socialvärden gav mycket i övrigt att önska, och skolväsendet belastade inte den borgerliga kommunens budget, för att bara nämna några saker.

Vad som emellertid i övrigt gör jämförelser så svåra är naturligtvis bl a den penningvärdesförändring, som ägt rum under dessa 90 år. Om man undantar några större företagare på orten, som då hade taxerade årsinkomster, som närmade sig eller överskred 100.000 kronorsstrecket, låg nog huvudparten av invånarna på årsinkomster kring 1.000—2.000 kronor eller lägre än 1.000 kronor. Apotekaren, som ju borde räknas till de högre inkomsttagarna, hade 8.100 kronor i årsinkomst, skolföreståndaren Ernst Karlinder 3.200 kronor och kamrer Johan Engblom 2.300 kronor för att nämna några. Det kan vara skäl att hålla detta i minnet, då man talar om kommunal ekonomi vid den här tiden.

”Fattigvård” i början av seklet

Samtidigt som kommunalstämman fastställde budget för kommunen, fastställdes också en detaljerad budget för fattigvårdsstyrelsen.

Denna budget slutade å sammanlagt 29.551:98 kr i utgifter.

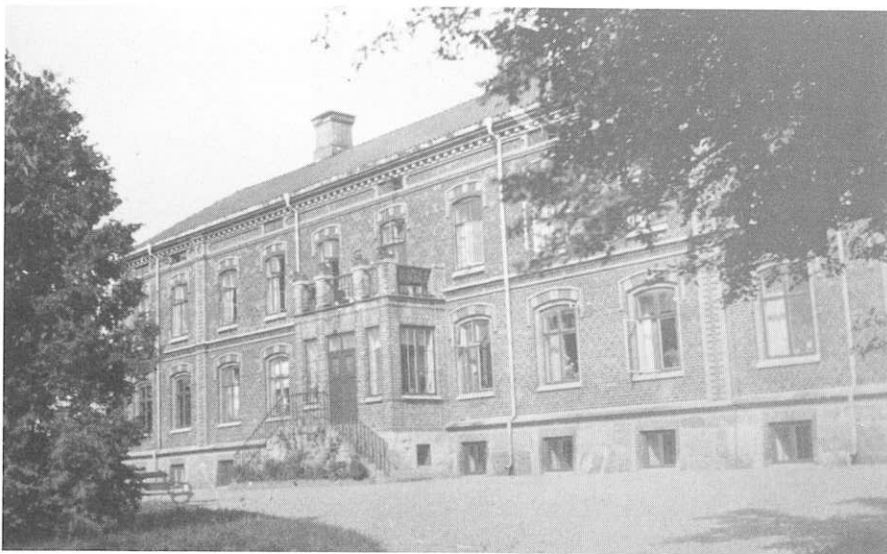
Dessa utgifter finansierades enligt nedan:

Anslag i kommunens budget	19.000	64,3%
Vårdavgifter, statsmedel, ränta å fonder m m	2.141	7,2%
Gårdens och trädgårdens avkastning	6.410:98	21,7%
”Hjonens” arbete	800	2,7%
Överskott	1.200	4,1%
	<u>Kronor</u>	<u>29.551:98 100 %</u>

Som vi förstår av ovanstående, drevs den dåtida sk fattiggården som ett jordbruk, och man använde sig av gårdens och trädgårdens produkter för att driva det hela och finansiera de sociala kostnaderna.

En läsare i dag av denna budget ryggas kanske inför uttrycket hjon, ordinarie hjon, utlegda fattighjon och tillfälliga fattighjon etc, men det skulle dröja ända till den 22 mars 1916, innan stadsfullmäktige i den nya staden på förslag av Anders Hansson beslöt hemställa, att ordet ”fattighjon” utbyttes mot ”understödstagare”.

I anslutning till budgeten skall några av budgetens anslagsgrupper något beröras, vilket kan åskådliggöra de dåtida kommunalfrågornas problem och inriktning.

Stavregården

Polis- och ordningsfrågor

Av budgeten för 1906 framgick, att kostnaderna för fattigvård, polis- och ordningsväsen samt hälso- och sjukvård uppgick till ungefär hälften av budgetens alla utgifter. Fattigvårdens budget har mycket summariskt belysts, och det kan vara skäl att något beröra polis- och ordningsväsendet, alldenstund frågor rörande detta löd direkt under kommunalnämnden.

I budgeten för 1906 är upptaget till polischefens lön 6.000 kr, varjämte kommer en årslön för överkonstapeln av 1.300 kr och lön till 9 ordinarie konstaplar à 800 kr samt till en extra konstapel med 700 kr.

Det skulle emellertid visa sig under årets lopp, att skäl fanns att förstärka ordningsmaktens resurser. Vad gällde ordningen i samhället fanns tydligen även på den tiden problem, vilket framgår av kommunalnämndens protokoll 1906.

Än är det en framställning till kommunalnämnden, att det i trakten omkring kyrkan och i buskagen mellan kyrkan och oljeslageriet förekommer störande uppträden av ”skligapojkar, som antastade eller med råa åtbörder besvärade förbipasserande”. Än har man bekymmer med sk supgillen i kv Mercurius vid hotellstallarna. Än är det vice ordföranden och sekreteraren i kommunalnämnden, som meddelar en polisman varning, då denne ”varit rusig under tjänstgöring” ett par gånger.

Vad man emellertid oroar sig mest för är ordningen i samhället i samband med kraftstationsbygget. I augusti 1906 skriver polischefen till nämnden, att densamma måtte vidtaga åtgärder för ordningspolisens förstärkande. Det blir givetvis utredning från nämndens sida, och slutklämman i § 12 i nämndens protokoll för den 15 aug 1906 lyder:

”För frågans utredning och utarbetande av förslag till densammas ordnande, jämväl beträffande i vad mån staten kunde förmås bidra till ordningens upprätthållande på grund av den ökade arbetsstyrkan, beslöt Nämnden tillsätta en kommitté av fem personer, vartill utsågos herrar Sylvén (sammankallande), Wassberg, Rhodin, Holmberg och t f kronolänsmannen J Karlén”.

Mycket mer vore att säga betr polis- och ordningsfrågorna, men här skall endast konstateras, att kommunalnämnden, efter vad man kan förstå, grundligt satte sig in i frågorna och lika grundligt utredde dem, innan beslut fattades. Ingenting lämnades åt slumpen, vilket nedanstående ärende kan illustrera.

Poliserna hade, med understöd av överkonstapeln, gjort framställning till kommunalnämnden att få sablar till sin utrustning. Nämnden uppdrog då åt ordföranden ”att, efter tagen kännedom om förhållandet å andra orter, där poliserna vore försedda med sablar, verkställa utredning, om dessa verkligen vore nyttiga ifrån försvarssynpunkt eller blott tjänade till prydnad”. Två månader senare fattar nämnden beslut:

”Efter överläggning beslöt Nämnden, att för närvarande skulle inköpas två sablar att vid behov användas, ävensom fäktkäppar, med vilka sistnämnda poliserna skulle övas i sabelhuggning och fäktning, innan möjligen flera sablar inköptes”.

Samhället byggs ut

Naturligtvis var det mycket mer än ordningsfrågorna, som sysselsatte kommunalmännen vid denna tid i mitten av 1900-talets första årtionde.

Bostadsfrågorna för nyinflyttade i samband med bl a kraftstationsbygget måste lösas, och man hade att göra upp stadsplaner och planering för framdragning av vatten- och avloppsledning. Nya gator skulle anläggas, och i samband därmed föredrogs den 30 oktober 1906 ett av Kungl Maj:t fastställt och från styrelsen för Kungl Trollhätte Kanal- och Vattenverk överlämnat gåvobrev betr vissa gator och allmänna platser. Gåvobrevet, som är avskrivet i § 4 av kommunalstämmans protokoll 30 oktober 1906, godkändes av stämman.

Skötseln och vården av gatorna och de allmänna platserna diskuterades också vid olika tillfällen.

I samband med avgivande av revisionsberättelsen för 1905 års förvaltning hade nämligen revisorerna Karlinder och Wennergren föreslagit, att vården av samhällets gator och torg skulle uppdragas åt Elektricitets- och vattenledningsstyrelsen, vars namn därför borde ändras till **Trollhättans elektricitets-, gatu- och vattenledningsstyrelse**. Kommunalnämnden avstyrkte detta förslag med motiveringen, att den styrelsen då skulle få alltför mycket betungande arbete (!), men kommunalstämman beslöt ändå i enlighet med revisorernas förslag. Till ordförande i den nya styrelsen utsågs Herman Nydqvist, varjämte ytterligare sex ledamöter valdes samt fyra suppleanter.

Planeringsfrågor

Läsning av kommunalstämmo- och kommunalnämndsprotokoll från dessa första år under 1900-talet erbjuder mycket av intresse. Utöver de dagsaktuella uppgifterna pågick ett ständigt planeringsarbete för det framtida Trollhättan.

Arbetet med att få Trollhättan till stad fortskred. Sedan Nya Trollhätte Kanalbolag upphört, hade man inte något motstånd att vänta därifrån. Den 1 mars 1904 hade man kommit så långt, att kommunalstämman beslutade

”att samhället skulle omdanas till stad med egen jurisdiktion, samt

att uppdra åt stadskommittén att efter utgången av 1904 års riksdag ånyo föredra frågan i kommunalstämman och begära stämmans bemyndigande att hos Kungl Maj:t anhålla om stadsprivilegier”.

Formellt bemyndigades stadskommittén att framställa sådan anhållan om stadsrättigheter först den 1 dec 1904 (Oscarsdagen, kungens namnsdag), och protokollet från det sammanträdet (§ 6) ger också en tidsbild rent allmänt från den tiden:

”I den dubbla anledningen av Hans Maj:t Konungens namnsdag samt dagens beslut i stadsfrågan, för vilken Hans Maj:t visat särskilt intresse, beslöt stämman enhälligt på förslag av Ingenjör E Stridsberg avsända följande telegram:

Till Konungen.

Trollhättans invånare, talrikt samlade å kommunalstämma på Eders Maj:ts höga namnsdag, hava enhälligt beslutat att hos Eders Maj:t i underdånighet söka stadsrättigheter för samhället och frambara på denna för dem i dubbel måtto högtidliga dag sina vörnadsfulla, lojala välönskningar.

Å Kommunalstämmans vägnar

O Fischerström”

Följande dag ankom ett så lydande svar:

”Hjärtligt tack för välönskningarna från Trollhättans invånare.

O s c a r”

Nu blev det emellertid ändå ingen anhållan om stadsrättigheter den här gången, för Konungens befallningshavande i Älvsborgs län ville i sin tillstyrkan om stadsrättigheter även ha med de s k Syltegårdarna i Gärdhems socken, och det var stadskommittén inte så intresserad av nu.

En annan fråga, som sysselsatte kommunalmännen var förvaltningshusfrågan. Det var emellertid många turer, innan stadshuset med stadshotell i kv Svan stod färdigt. Vad som var aktuellt 1906 var ett förvaltningshus i kvarteret Mercurius, det kvarter där sparbanken nu ligger. Där hade man tänkt, att tomterna 4, 5, 6 och 7 i kvarteret skulle bebyggas med rådhus, hotell, polis- och brandstation m m. Något rådhus skulle det emellertid ej bli där.

Sjukhusfrågan var också aktuell. Revisorerna Ernst Karlinder och Jarl Wennergren hade aktualiserat frågan i sin revisionsberättelse, vilket föranledde kommunalstämman den 19 april 1906 att uttala följande förhoppning:

”Stämman ville till styrelsen för Maria Alberts Stiftelse uttala den förhoppningen, att byggnadsarbetet å sjukstugan snarast möjligt måtte begynnas, då man med skäl torde kunna förutsätta, att under den närmaste tiden behovet av snabb sjukvård kommer att bli betydligt mera kännbar än hittills.”

1906 var även frågan ang Järnväg från Trollhättan till ”Någon punkt vid Västergötland-Göteborgs järnväg” aktuell. Den 29 mars 1906 bekräftades vid kommunalstämman val av ombud för Trollhättans sockens järnvägskommitté, som kom att bestå av ”Majoren m m F V Hansen, Ingenjören m m H Nydqvist, Bruksägaren m m E Stridsberg, Disponenten And Kjell Dahl och Slaktaren Axel Larsson”.

Den 17 september anhåller kommittén om ett anslag av 950 kronor såsom bidrag till kostnaden för stakning m m av järnvägsanläggningen Trollhättan—Nossebro, vilket beviljas av stämman.

Man har dock bekymmer med de minskade skatteinkomsterna i samband med att staten blivit ägare av Nya Trollhätte Kanalbolags verk och inrättningar. Staten betalar inte kommunalskatt, och den 15 november 1906 tillsätter kommunalnämnden en kommitté bestående av vice ordföranden F Dahlberg samt herrar Sylvén och Pihl med uppgift att verka för en lagstiftning, som ålägger staten att betala skatt till kommunen.

Löner och arvoden

När man som i denna uppsats gör ett plock bland händelser och beslut på det kommunala området, ligger det nära till hands att fråga sig, hur det hela administrerades och vilka anställda, som fanns i kommunen. Att man hade poliser och att fattigvårdsstyrelsen hade personal framgår av det redan anförda. Men hur sköttes uppgifterna på det administrativa området?

På en extra kommunalstämma den 13 juni 1904 hade tillstyrkts ett förslag av Herman Nydqvist att anställa en ingenjör, som skulle ha högsta ledningen över alla kommunens arbeten och som dessutom skulle vara sakkunnigt biträde åt byggnadsnämnden. Vid kommunalstämman den 24 januari 1905 beslöt man sedan, att för tjänsten skulle gälla en fast årslön av 2.500 kronor och så fastställdes dels "Instruktion för kommunalingenjör i Trollhättan", dels "Taxa för förrättningar av kommunens ingenjör i Trollhättan". Vid sidan av den fasta årslönen uppbar nämligen ingenjören förrättningsavgifter för arbeten åt enskilda. Vid sammanträde med kommunalnämnden den 15 maj 1905 utsågs till innehavare av tjänsten ingenjör Elis G Rommel.

När det gällde den kamerala sidan, fungerade en av kommunalnämndens ledamöter, järnhandlanden Fritz Pettersson, som kommunens kassör och räkenskapsförare ända fram till den 1 juli 1909, då en tjänst som kommunalkamrer inrättades.

Som vi tidigare sett av budgeten för 1906 uppgick ju avlöningar och arvoden för administrationen till sammanlagt 5.205 kronor under 1906. Vad denna summa innehåller framgår av följande sammanställning:

Avlöning till kommuningenjören	2.500
Ersättning byggnadsnämndens sekreterare	150
Ersättning kommunalnämndens sekreterare	400
Ersättning kommunalstämmans sekreterare	200
Ersättning skrivbiträde åt kommunalnämndens ordförande	500
Ersättning skrivbiträde åt kommunalstämmans ordförande	400
Ersättning kassör och bokförare	400
Garantiförsäkring för kassör och bokförare	75
Upprättande av längder, utskrivning av debetsedlar och restlängd, lösen för längder etc	380
Brandsyn	200
	<hr/>
	Kronor 5.205

Kanske kan en sentida trollhättebo förvåna sig över med vilka knappa medel på det administrativa området man egentligen arbetade på den tiden. Med dagens mått mänt kan det förefalla ofattbart. Och man stod ju i mitten av 1900-talets första decennium inför en kraftig expansion av samhället och inför en hel del nya uppgifter och problem. Och kommunalnämnden tog sig dessutom an även ganska små detaljfrågor.

Förklaringen till att man klarade allt detta med relativt knappa medel för administrationen låg väl delvis däri, att man ännu hängde fast vid ett visst patriarkaliskt

styrelsesätt även på det kommunala området. Kommunalmännen påtog sig väl själva också en hel del verkställighetsbestyr, och det var givetvis både tekniskt och ekonomiskt mycket erfarna män, som stod i ledningen.

Avstamp inför framtiden

Mitten av 1900-talets första årtionde var i många avseenden betydelsefull för Trollhättan, och det var då, som avstamp ägde rum för mycket av det som sedan skulle hända. Därför har mycket av denna redogörelse berört denna tid.

Trollhättan befann sig då också i en brytningstid, och nya samhällsgrupper väntar på att få större inflytande på de kommunala frågorna. De kommande åren fram till stadsblivandet 1916 skulle i många avseenden bli händelserika för Trollhättan, och den kommunala administrationen skulle komma att förändras en hel del.

Utdrag ur:

''En restur från Stockholm till Göteborg''

av Elias Sehlstedt (1808—1874)

»Solen fann sig knuffad och kom strålande fram ur de tjocka molnen, då vi landade vid Trollhättan. En skara passagerare vandrade till de brusande fallen för att skåda och beundra. Vi gingo genom skog och mark ned till slussarna, dit vår ångare, som ej kunde gå samma väg som vi, hade begivit sig sjöledes. Den skogsväg, vi tågade var förtjusande med sina härliga utsikter. Jag trodde till en början, att vägen var beströdd med pudersocker från något liberalt sockerbolag, men fick vid närmare undersökning se att det endast var sågspån, som vi larvade uti. Mjukt och behagligt var det emellertid för ömfotade bergvandrare.

Trollhättan har jag ej åtagit mig att beskriva. Jag skulle därtill behöva minst två år, och så länge har jag varken tid eller kappsäck att stanna. Jag har dessutom min egen åsikt om saken, som jag i korthet skall anföra:

Trollhättan av ingen besjungas kan,
Av den orsak — att det inte går an.
Av ingen artist hon målas kan —
Han tog sig vatten över huvet, han.
Och därför vet jag så väl som ni,
Att den lyckas bäst — som låter bli».

För Trollhätte-Gillet's marknadsgillen skrev Erik Adamson ofta någon liten visa. Vårvisorna är mindre vanliga. På vårgillet 1979 sjöngs dock denna sång:

Vårvisa

av Erik Adamson

(Melodi: I Gällivare trakter)

Vi skippar politiken,
den röda, gröna, blå,
för snart pryds alla diken
av tussilagor små.
Nu spritter det i skogen
av liv och grönska stor,
nu sjuder det i blogen
på många Troll'tebor.

Se sipporna i lunden,
hör lärkorna i skyn
då är det rätta stunden
för sång i Sågarbyn.
Så låt oss alla glömma,
att vintern varit svår
och glada glasen tömma.
Det än en gång är Vår!!!
K p S

Kanalmuseet i Trollhättan

av Rolf A Johansson

Kanalmuseet firade 1993 sin tionde säsong med en specialutställning om Trollhätte Kanalverk som fyllde 200 år. Under de gångna 10 åren har en hel del hänt på Kanalmuseet.

1984 fyllde Vattenfall, som Trollhätte Kanalverk då var en del av, 75 år. I samband med detta ansökte kanaldirektören Torkel Sölve om medel att iordningställa ett kanalmuseum. Detta beviljades i februari 1984 av generaldirektören och en grupp bestående av Rolf A Johansson och Lars-Erik Andersson från Kanalverket och Peter Nissen från Länsmuseum tillsattes för att genomföra projektet.

I samband med att Kanalverket lät bygga ett nytt förråd på Åkersbergsområdet blev ovanvåningen i den gamla förrådsbyggnaden, från 1893, ledig och ombyggnaden av denna till museum igångsattes. Gruppen startade sin verksamhet med att inventera vilket material, som Kanalverket hade att visa på museet. En stor del av materialet var deponerat dels på kommunens museum, dels på Forngården, men möjlighet fanns att med kort varsel få tillbaka det mesta.

Dessutom tog man kontakt med andra museer inom sjöfarts- och teknikområdet, dels för att undersöka möjligheten till lån av utställningsmaterial, dels för att få idéer till exponering av samlingarna. Vad som speciellt saknades i utställningsmaterial var far-

Besökare på väg in i museet.

Interiör från museet med modell av bogserbåten Trollbätte kanal i förgrunden.

Interiör från museet där man bl a kan se smedjan.

tygsmodeller och detta är ju något som verkligen behövs på ett kanalmuseum. Här var Sjöfartsmuseet i Göteborg mycket tillmötesgående och en mängd modeller fick lånas. Flera av dessa finns fortfarande kvar på museet. Dessutom ställde Vänerederierna Ahlmarks och Thun upp med modeller av sina moderna Vänermaxfartyg.

I slutet av maj och början av juni kördes allt material till Kanalverkets förråd. Den 12:e juni började man ta in materialet på museet, där man fick slåss med hantverkarna om utrymme. Den 19—20:e började man ställa allt på plats och höll sedan på oavbrutet, med ett kortare avbrott för midsommarsillen, till den 25:e då det var öppet hus för personalen. Den 28:e juni invigdes därefter Kanalmuseet med pompa och ståt av Generaldirektören vid Vattenfall, Jonas Norrby. Gillessextetten spelade och en mängd inbjudna från offentlig förvaltning och näringsliv deltog.

1986 började vi (Rolf med fru Kerstin) arbeta med specialutställningar på museet. Det året satsade vi på två färdiga utställningar. Dels besökte Klubb Maritim museet under två veckor med en mängd fartygsmodeller, dels lånade vi en utställning om kanalfartyget Eos med dess kapten Ahlberg från Lidköpings Hantverks- och Sjöfartsmuseum. Det var under Maritimumställningen vi började med musikkvällar med Lars-Erik Frenberg på museet. Det är nu en tradition att under Fallens Dagar på fredagen ha en midnattskonsert (startar kl 23.30) med Lars-Erik. 1987 gjorde vi vår

Dykearutrustning som har använts på kanalverket till i början av 1970-talet (skolklassernas favorit). I bakgrunden ligger en Muntherjolle.

Kanalverkets gästböcker från slutet av 1700-talet och framåt visas. Här kan man se bl a svenska kungar och drottningar från Gustaf IV Adolf till Gustav VI Adolf.

första helt egna utställning om Säffle Kanal, som administreras av Trollhätte Kanalverk. Säffle Kanal fyllde då 150 år.

Utställningen visades hela säsongen på Kanalmuseet och därefter lånades den ut till Säffle kommun (Silvénska villan) och Arvika kommun (stadshuset) där den visades under vintern 1987/88.

Till säsongen 1988 plockades Kanalverkets gästböcker från 1790-talet och senare fram och kompletterades med uppgifter om vissa av de personer som skrivit i dem. Utställningen blev senare en fast del i Kanalmuseet. Under några veckor visade också trollhättekonstnären Johnny Sandersson sina Trollhättemotiv.

Under 1989 visades en utställning om tankfartyg där vi hade fått låna en stor mängd fartygsmodeller från tankrederierna på västkusten. I text och bild visades också utvecklingen av tonnaget från seklets början till modern tid.

1990 ägnade vi åt den glömda slussen i Åkerström. I och med att vattennivån i Göta älv höjdes mellan Trollhättan och Lilla Eder när de nya slussarna kom till 1916, försvann den sluss, som fungerat sedan 1779.

1991 firade Trollhättans kommun 75-årsjubileum och Kanalverket firade att de nya slussarna fyllde lika mycket. Vi gjorde en specialutställning om den 25 oktober 1916, som var den dag slussarna invigdes av Gustav V.

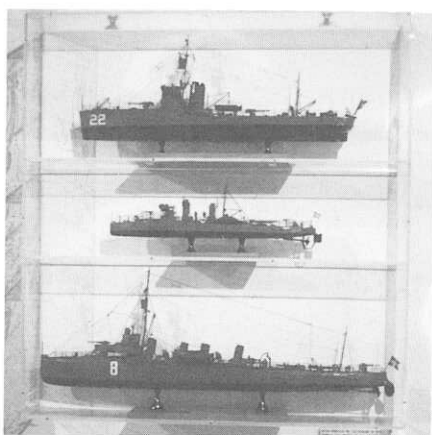

1992 inköptes flera nya fartygsmodeller, bl a en av det gamla Trollhättefartyget Starkodder, som bl a fraktade lok för NOHAB. En skolklass på Sylteskolan skänkte dessutom en modell av mittentrappan i 1844 års slussled och detta blev den stora nyheten för året.

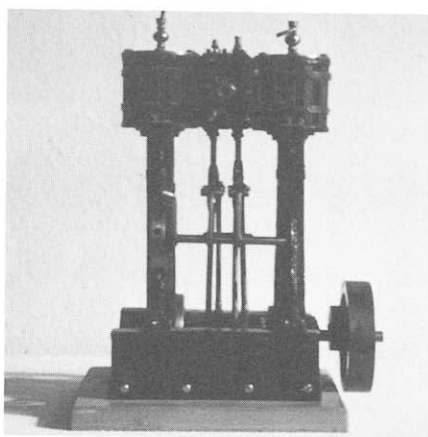
Inför 1993 arbetade vi med den specialutställning om Kanalverkets 200-årsjubileum som tidigare nämnts.

Hur framtiden ser ut för Kanalmuseet vet vi inte i nuläget. Trollhätte Kanalverk blev fr o m 1994-01-01 en del av Sjöfartsverket, men förhoppningen är ju att vi skall kunna arbeta vidare. Idéer för kommande utställningar saknas ej. I år, 1994, fyller 1844 års slussar 150 år och den stora utmaningen blir år 2000 då det i augusti är 200 år sedan den första båten kunde gå från Vänern till Västerhavet.

Se även artikel i "Stranna" nr 2 sid 54—58.

Tre örlogsmodeller tillverkade och skänkta av gillesbroder William Bengtsson visas på museet.

Modell av fartygsångmaskin tillverkad i början av seklet av far till William Bengtsson.

Musikens Dag för hundra gången 1992???

av Gösta Svensson (1917—1994)

Jag hade nöjet att övervara 1992 års musikparad på första söndagen i maj — Musikens Dag — som enligt de samverkande musikkårerna skulle vara den 100:e gången.

Det var som alltid mycket roligt att få övervara denna fina tradition och för oss som icke bor i stan' är det denna dag vi helst av allt vill vara i födelsestaden.

Jag minns hur jag som barn klättrade upp i vårt höga bigarråträd på Egna-Hem på morgonen och då kunde jag, om vinden som normalt låg från sydväst, höra reveljen redan då musiken passerade Manhem och Fridhem, där akustiken var god. Jag upprepar "Första söndan i maj" är nog den dag, då vi icke trollhätteboende helst vill vara på plats, Valborgsmässosången, elden på "Speka" och "Marknan" i all ära till trots.

100-årsjubileum?

Så var det där med 100-årsjubileet.

TT/LEP:s referent Wilfried Schnorrenberger tar upp det i sitt referat av dagens parader, jag citerar:

"Bland de lärda, de som kan allt om "Stranna", har de utbrutit en strid om det verkliga är rätt att kalla det för etthundraårsjubileum.

— Jag är nästan säker på att de började spela i organiserad form 1896 och inte 1892. Före 1896 var det ingen Musikens dag att tala om säger Bror Hjelte.

Oscar Bergström med musikelever. Bilden tagen i slutet av 1930-talet.

Faktum är dock att arrangörerna av Musikens dag har beslutat sig att det var för hundrade gången, som musikkåren paraderade genom Trollhättan 1:a söndagen i maj 1992. En som verkligen vet är Karl-Gunnar Andersson och han säger, att det var 1892, som det hela började”.

Dokumenterade minnen

Trollhättehistorikern Bengt Lindström framhöll i sitt högtidstal till musikanterna, att klar dokumentation förelåg för 1893 som födelseår. Gillespatron Georg Lindkvist var i sitt högtidstal litet mer neutral och framhöll, att olika minnesbilder förelåg.

Det dokumenterade bevis, som Bengt Lindkvist stöder sig på, är ett brev, som förre fabrikkören och kornettisten i Harmonia, Oscar Bergström skrivit på sin ålders höst till en släkting.

Jag citerar:

”Det var på våren 1893, vi hade då nyligen inövat Svenska Arméns revelj och tapto och då föreslog jag, att vi, nämligen musikföreningen Harmonia, skulle den 1:a maj på morgonen uppvakta samhället med revelj. Vi började med musiken kl 5 för att hinna till arbetet kl 6. Vi började marschera vid tingshuset och fortsatte Österlånggatan till Garvaregatan och denna till Storgatan, vilken vi fortsatte till Carl-Johans torg, där vi slutade för att fortsätta till våra arbeten.

Musikkåren Harmonia 1905 med "Tutarns Erik" på basun och Oscar Bergström på kornett bl a.

När vi på morgonen marscherade genom gatorna och då de flesta inte visste om musiken, tänkte nog en del, att det var eldsvåda, ty Trollhättans brandstation varnade för eld på den tiden med en trumma, en mistlur och två st vällingklockor. Om vår musik lät så kan jag inte yttra mig om. Vår musik blev dock mycket uppskattad, ty i dåvarande tidning fick vi många vackra lovord. Vår musikkår, Harmonia, fortsatte något år att spela den 1:a maj, men ändrade det sedan till första söndagen i maj, då vi inte var beroende av att det var arbetsdag. Samtidigt började vi nu att på kvällen spela tapt. De första 12 åren var det endast Harmonia, som utförde musiken, men sedan deltog även arbetareföreningens musikkår samt de övriga musikkårerna i staden.

Arbetareföreningens musikkår hade en särskilt intresserad medlem nämligen Emil Wassenius, som vid detta tillfälle ej bör glömmas. Han har troget deltagit i över 25 år, men är nu av sjukdom förhindrad att delta. Jag vill även nämna min gamle vän, Jarl Wennergren, som under cirka 50 år varit ledare för majmusiken. Det är väsentliga minnen, som jag efter 55 år har av denna vackra tradition, som glatt och glädjer oss alla och särskilt mig, som varit upphovet till densamma. Nu vill jag be alla tillsammans med mig utbringa ett fyrfaldigt leve för denna vackra tradition med en önskan, att den allt framgent måtte fortsätta. Leve Vären”.

Fakta i brevet, som kan vara tveksamma

Oscar Bergströms brev är skrivet som ett minne, 55 år efter då händelsen ägde rum och med ålderns rätt, kan lätt minnesfel uppkomma.

Jarl Wennergrens sonson påpekar flera uppenbara fel i minnesåtergivningen. Jarl Wennergren skulle enligt Oscar Bergström ha dirigerat paraderna ännu två år efter sin död. Ett annat dokument, som synes mig mera trovärdigt är den intervju, som trollhättejournalisten Erik Wängström gjorde med Jarl Wennergren i samband med dennes 75-årsdag år 1934. Intervjun återges delvis i Erik Wängströms bok ”Trollhättan ung stad”.

Jag citerar:

”Naturligtvis rörde sig 75-årsintervjun även om majsöndagsmusiken. 38 vårparader sade sig denne veteran ha upplevt — år 1934 alltså — men han medgav villigt, att det inte var han som skapat traditionen. Beims hade försökt något liknande ett par gånger, och när Wennergren övertog ledningen skulle Beims gå ut och titta på ”Wennergrens fiasko”. Han placerade sig där Spannmåls- och Kungsgatorna numera korsas och årtalet bör ha varit 1896. Men något fiasko blev det inte. Jarl Wennergren fortsatte att gå i teten för musikparaderna decennierna igenom, liten och prydlig med ”musikmössan” på huvudet, klarinetten i hand och så småningom med allt mera knäande steg”. Som dokumenterande protokoll betraktat synes mig denna Erik Wängströms bokförda intervju vara mera att lita på än Oscar Bergströms nedtecknade gamla minnen.

Initiativtagaren Jarl Wennergren var alltså den förste ledaren och han höll på från 1896 till i mitten av 1930-talet och det blev alltså 38 parader för hans del.

Taptokonserten.

Jarl Wennergrens ledarroll övertogs därefter av musikfanjunkaren August Hermanson från Vänersborg och han blev också en mycket populär och uppskattad paradledare i många år.

Revelj och taptot

Musiken, som spelas på paraden den 1:a söndagen i maj är alltid densamma — nästan. Det är reveljen på morgonen och Svenska arméns taptot på kvällen. Men under några år i början gick de även en middagsparad mitt på dan' och då spelades något, som kallades "Förgaddringa". Det var en matsignal, som spelades på vissa regementen, då det var dags för bassarna att käka middag mitt på dan'. Men det blev i jobbigaste laget för både musikanter och åhörare, så "Förgaddringa" blåstes av efter ett par år. Men reveljen och taptot består och det skall vi vara glada för.

"Tutarns Erik" minns

Min fars "Tutarns Eriks" minnen är inte protokollförda, men han uppgav, då han ännu inte hade några senila minnesstörningar, att han deltog som 1:e tenorist i Harmonia dels på premiäret 1896 och dels på den korta oannonserade förövningen 1895, som inte räknades som parad.

Detta är inte heller skriftligt dokumenterat men stämmer med Jarl Wennergrens minne.

Pappa "Tutarns Erik" kan inte ha ställt upp som 1:e tenorist 1893, ty då var han ännu icke fyllda sexton år och höll då på att lära sig spela och att öva skalor på sin äldre brors — Claes — basun. Då brodern Claes flyttade från Trollhättan 1895 fick Erik ta' över basunen och hans plats i Harmonia. (Claes Svensson var en skicklig musikanter och spelade många instrument. Hans son — Sven Erik Svensson — blev musikprofessor och Direktör Musices vid Uppsala universitet efter Hugo Alfvén och före Lars Erik Larsson). Men som sagt var min far icke klar att spela 1:e tenor i Harmonia förrän 1895. Skriftliga, historiska fakta saknas alltså då ingen dokumentation har skett direkt. Att Oscar Bergströms minnen skall betraktas som riktiga och accepteras som dokumentära i motsats till Jarl Wennergrens, "Tutarns Eriks" och Bror Hjeltens synes mig vara alldeles felaktigt.

Betr Gösta Svensson och "Tutarns Erik" se även artikel i "Stranna" 4 sid 135—143.

Utdrag ur:

Årskrönika 1969 av Sven Lind, Vänersborgs Söners Gille

Trestadstanken är orealistisk. Nu talar man om Tvåstad i vår kära grannstad Trollhättan, som behöver livsrum åt vårt håll till. Det där med livsrum tycker jag mig känna igen från storpolitiken. Gustaf III:s planer på ett försvarsverk runt staden Vänersborg har på ett kusligt sätt aktualiserats, men inte som skydd mot Danmark och Norge. O hemska tanke! Tvåstads Söners Gille, hur tycker Ni det låter mina Bröder?

I en reklambroschyr om Trollhättan från år 1948 finns en artikel om Trollhättans industrier, där det bl a står att "Trollhättans historia är dess industriers".

Av de uppräknade industrierna, ett 20-tal, finns år 1994 endast Saab och Flygmotor kvar. (Stockholms Superfosfat Fabriks AB heter numera Eka Nobel och fabriken skall upphöra under år 1994).

Artikeln om industrierna återges här i faksimil.

Trollhättans industrier (1948)

Trollhättans historia är dess industriers, kan man med travestering av ett gammalt ordstäv säga. Det är industrierna, som möjliggjort samhällets snabba utveckling. De ha varit och äro alltså stadens ekonomiska ryggrad, då större delen av Trollhättans befolkning är beroende av industrierna för sin utkomst.

Nydqvist & Holm AB

eller Nohab, som det numera vanligen kallas, är den äldsta och mest kända av industrianläggningarna i Trollhättan. Företaget är beläget söder om centrala staden på östra sidan om trafikkanalen.

Färdväg: Kungsgatan söderut ca 1 km från Drottningtorget. Vägvisare vid områdets början.

Företaget grundades sommaren 1847 av Lidström, Nydqvist och Holm. Den förstnämnde avled dock redan 1850. Till en början tillverkades jordbruksredskap, ångmaskiner, lokomobiler m.m. Firmans första specialitet var vattenturbiner, i fråga om vilka den snart intog en ledande ställning, men senare upptogs tillverkning av lokomotiv, på vilket område den blev den främsta i landet, och det är framför allt lokomotivtillverkningen, man förknippar med namnet Nydqvist & Holm. Det första loket byggdes 1865; sedan dess ha över 2.000 tillverkats.

Utom till svenska järnvägar ha lok levererats till Norge, Danmark, Finland, Sovjetryssland, Argentina, Brasilien, Turkiet, Iran, Holland m.fl. länder. Numera tillverkas mera sällan ånglokomotiv utan mest ellok och motorvagnar. Vattenturbiner ha levererats till flera svenska kraftstationer såsom Trollhättan, Porjus, Midskogsforsen m.fl. samt till många stora kraftverk i utlandet. Jätteturbiner på 130.000 hk äro nu under arbete för den blivande kraftstationen i Harsprånget. Vidare tillverkas dieselmotorer, luftsmidshammare, pumpar, maskiner för läderindustrien m.m. Under 1930-talet och under krigsåren ägde en omfattande produktion av krigsmateriel rum.

C. O. Holm utträdde 1872 ur firman, som därefter drevs av Antenor Nyd-

qvist ensam. Dennes äldste son, Herman Nydqvist, blev 1896 delägare. 1916 ombildades företaget till aktiebolag och 1936 inköptes det av AB Bofors, till vilken koncern det nu är anslutet.

AB Stridsberg & Biörck

är den näst äldsta av Trollhätteindustrierna. Fabrikerne äro belägna på västra stranden omedelbart norr om järnvägsbron.

Färdväg: över Spiköbron rakt norrut längs älven.

Firman grundades 1868 i Torshälla av ingenjörerna Ernst Stridsberg och J. O. Biörck. Den senare utträdde 1870 ur firman. Stridsberg inköpte 1876 de gamla Wikströmska sågarna på Malgön och anlade där Gullöfors bruk. På 1890-talet var hela Malgön och en stor del av Spikön upptagna av fabriksbyggnader. Sedan staten i början av 1900-talet förvärvat området i anledning av kraftstationsbygget, flyttades verksamheten till sin nuvarande plats, och de gamla verkstadsbyggnaderna revos. 1912 var denna flyttning fullbordad.

Firman tillverkar maskindrivna sågar, skogsverktyg, snickeriverktyg, murearverktyg, metallsågblad, maskinknivar, maskinhyvelstål m.m. Stålet framställes i eget stålverk. Utom avsättningen inom landet bedriver firman en betydande export, och de utmärkta Stridsbergska sågbladen äro kända över stora delar av världen.

ÄLVSTADSOMRÅDET

Längst norrut på östra sidan av älven ca 4 km från Trollhättans centrum ligga stora verkstäder för

Svenska Aeroplan AB (Saab)

och

Svenska Flygmotor AB

Då Nohab 1930 upptog tillverkning av flygmotorer på engelsk licens bildade det härför ett dotterbolag, Nohab Flygmotorfabriker AB. Tillverkningen växte ut, och sedan planerna på att även tillverka flygplan börjat taga fastare form och Svenska Aeroplan AB bildats, anlades vid Älvstad ett nytt fabriksområde med stora fabrikskomplex. Verkstäderna voro färdiga sommaren 1938. Den första tillverkningen gjordes på licens och gällde tvåmotoriga bombplan (B 3). Det första flygplanet var färdigt i september 1939.

Strax söder om Saabs fabrikskomplex uppfördes nästan samtidigt byggnader för Nohab Flygmotorfabriker AB, vars namn 1941 ändrades till Svenska Flygmotor AB.

Under kriget har Saab och Flygmotor tillsammans byggt ett flertal flygplantyper. En sådan är Saabs bekanta J 21, »tvestjärten», som drives med en av Flygmotorbolaget på licens tillverkad Daimler-Benz-motor. Flygmotorbolaget tillverkar nu även reaktionsmotorer på engelsk licens.

Då tillverkningen av flygplan och flygmotorer icke kommer att taga vare

sig Saabs eller Flygmotors kapacitet helt i anspråk, har Saab påbörjat personbiltillverkning och Flygmotor igångsatt tillverkning av tryckerimaskiner samt dieselmotorer för Volvo.

STALLBACKAOMRÅDET

Detta är beläget norr om Hjulksvarns egnaomsråde ca 2 km från stadens centrum. Här anlades i mitten av 1910-talet en mängd fabriker för elektroteknisk och elektrokemisk tillverkning.

AB Metallurgisk Industri

AB Ferrolegeringar, som bildades 1913, hade sitt säte i Stockholm, men anlade fabriker även i Trollhättan. Företaget här ombildades 1927 till AB Metallurgisk Industri, som övertog moderbolagets anläggningar i Trollhättan. Tillverkningen utgöres huvudsakligen av ferrokrom, som användes för framställning av rostfritt stål, andra ferrolegeringar t.ex. ferrowolfram, ferromolybden, ferrovanadin m.fl. samt kromalun och elektrogalvaniserad järnplåt »Corona». Moderbolag är alltså AB Ferrolegeringar.

Skandinaviska Grafitindustri AB

Fabriksbyggnaderna anlades 1917 på tillskyndan av telegrafverket. Till en början tillverkades grafitpulver för torrelement, men efter 1920 övergick man till grafitelektrodtillverkning. Nu framställas grafitelektroder och grafitpulver.

Stockholms Superfosfat Fabriks AB:s Trollhätteverk

Företaget, som har sitt huvudkontor i Stockholm, anlades åren 1915—17, och första verksamheten kom igång i januari 1916, då kloratfabriken startades, medan karbidtillverkningen började hösten 1917. Vid anläggningarna tillverkas nu natriumklorat (ogräsmedlet Klorex), perklorater, överklorsyra, platinaföremål, karbid och gasreningsmassan Renatylén.

AB för Kemisk och Elektrokemisk Produktion

Företaget, som startades 1917, äges av AB Förenade Svenska Tändsticksfabriker. Huvudkontoret är beläget i Avesta. Man tillverkar fosfor och fosforprodukter samt kiselkarbid.

Höganäs-Billesholms AB

Höganäs-koncernen anlade 1918 Trollhätteverken för tillverkning av kiselkarbid. 1946 utvidgades verket och tillverkningen omfattar nu även stålsand.

Vargöns AB

Efter övertagande av Trollhättans Masugnsanläggningar driver bolaget här tillverkning av ferrolegeringar. 1947 övertogs även Trollhättans Elektrotermiska AB:s stora anläggningar vid Stallbacka

CENTRALA STADEN

Även inom centrala staden finnas flera industrier av betydande omfattning.

Svenska Tacksfabriken AB

Denna industri, som är den äldsta inom centrala staden, är belägen vid Järnväggsgatan i närheten av järnvägsstationen. Fabriken anlades 1904 vid den s.k. »Brudslöjan», ett litet vattenfall vid Håjums varp. Då kraftkanalen drogs fram, flyttades anläggningen till sin nuvarande plats. Företaget ombildades år 1911 till aktiebolag. Fabriken tillverkar tacks, skostift, klackspik, fotstöd, skogelänk, skobeslag, tapetsörnubb, möbelstift, knappnålar m.m., varav en stor del avsättes i utlandet. Företaget har eget tråddrageri och kallvalsverk.

Grundbergs Mek. Verkstads AB

Firman leder sitt ursprung från ett mindre företag, som tillhört en gammal Trollhättensläkt. Dess tillverkning utgöres av järnkonstruktioner, maskinbyggnader och reparationer, skotacks m.m.

Konfektionsaktiebolaget Viking

Firman grundades 1917 och blev aktiebolag 1941. Fabriken ligger söder om järnvägen i närheten av Storgatan. Tillverkningen utgöres huvudsakligen av konfektionsvaror såsom herrkostymer och överrockar, damkappor och dräkter. Företaget använder huvudsakligen kvinnlig arbetskraft.

AB Skjortfabriken Bore

I början av 1900-talet startade Svenska Förenade Linnfabriker i Alingsås en liten fabrik i Trollhättan. 1935 övergick rörelsen till det nybildade Aktiebolaget Skjortfabriken Bore, och den nuvarande fabriksbyggnaden uppfördes.

AB Trollhättans Bomullsväveri

Företaget etablerades 1920. Dess tillverkning gäller kulörta bomullstyger, blåtvills, flanneler m.m. Det bedriver bomullsväveri och bomullsfärgeri.

TINGVALLAOMRÅDET

Under det senaste årtiondet har ett område invid järnvägen i östra delen av staden upplåtits för småindustrier, bland vilka märkas: *Bengtsson & C:o AB Trävarufirma*, en gros- och minutaffär i trävaror och byggnadsmaterialier; *Trollhättans mejeriförening*, vars stora, moderna lokaler togos i bruk 1946; *Trollhättans Industri AB*, en konfektionsfabrik; *Lidéns Konfektionsindustri* samt *Trollhättans Glassfabrik* m.fl. företag.

Christoffer Polhem och hans verk

av J G Carlén

(Originalen är en liten skrift i format 110 × 150 mm, 28 sidor, tryckt i Stockholm 1886).

”Det mest ryktbara, det kolossalaste av hans arbeten var dock slussbyggnaden vid Trollhättan.

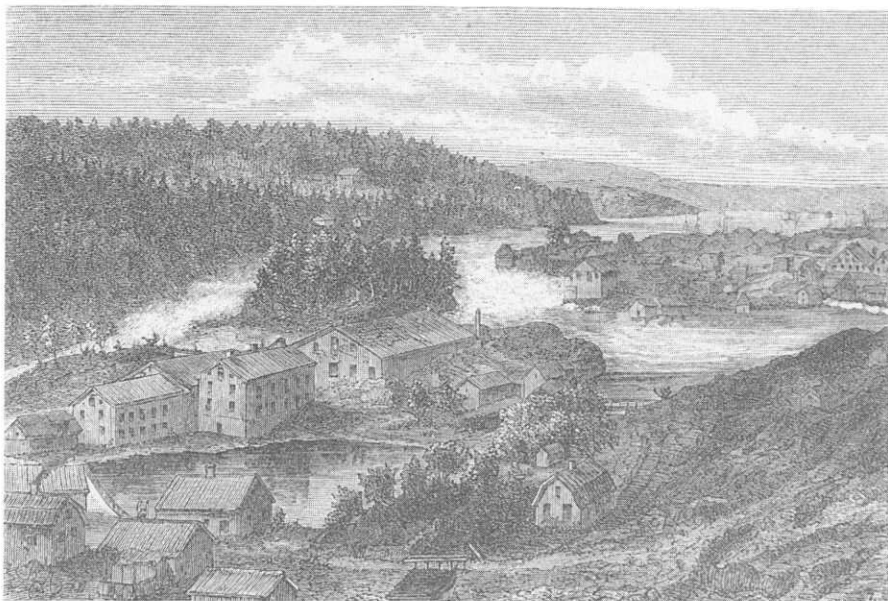
Fyra stora vattenfall i Göta älv hindra floden att vara segelbar. Särskilt kallas de Gullö-, Toppö-, Stampeströms- och Helvetesfallen och upptaga tillsammans en sträcka av 600 famnar. Nedanför sistnämnda fall bildar älven en vik med häftig strömvirvel, vilken fått benämningen Olide håla, och ännu något längre ned förekommer Flottbergs-strömmen, även räknad till Trollhättefallen. Dessa falls sammantagna höjd utgör icke mindre än 112 fot. Dessutom finnes omkring en fjärdedels mil därifrån ett fall vid Åkersström, 3½ fot högt, samt ett två mil nedanför vid Lilla Edet om 10 fot. Redan från sekler tillbaka hade den plan uppstått att medelst en kanalanläggning vid sidan av dessa fall öppna en segelled emellan Västerhavet och Vänern. Biskop Brask i Linköping väckte förslaget härom, och Gustaf I omfattade det med välbehag; men nödvändigare omsorger kommo emellan, och Carl IX blev den förste av våra konungar, som egentligen lade hand vid verket. Dock inskränkte sig hans åtgärd till anläggningen av den s k Carls grav, vilken från sjön Vassbotten (strax norr om Göta älvs utlopp ur Vänern) leddes ned till älven och undanröjde hindret av fallen vid Rånnum. Under Gustaf II Adolfs

Christoffer Polhem

tid anlades en sluss vid Lilla Edet. Först mot slutet av Karl XII:s regering upptogs åter frågan om en segelled invid Trollhättefallen. Det var Polhem som då framkom med planen för det hela; men bristen på penningar och konungens snart inträffade död hindrade arbetet. Det kom dock, enligt ständernas beslut, att på allvar sätts i verket några och trettio år därefter, en tidpunkt, sällsamt nog, då Polhem var en nära nittioårig gubbe. Ännu ägde han likväl tillräckligt friska både själs- och kroppskrafter för att med råd, planritningar och modeller tillhandagå den mekanikus, som hade ledningen därav. Enligt den djärva planen, lika jättestor som själva föremålen, skulle man icke undvika fallen, utan i stället trotsa dem; segelleden skulle föras helt nära intill de brusande kaskaderna och deras våld kuvas genom hela älvens uppdämning till lugn undergivenesshet att bära såväl fiskarens julle som krämarens skepp.

Texten till några planscher över stället beskriver det beundransvärda arbetet, och vi låna ur densamma följande . . . Dammar och bålverk anlades emellan landet. Tvänne

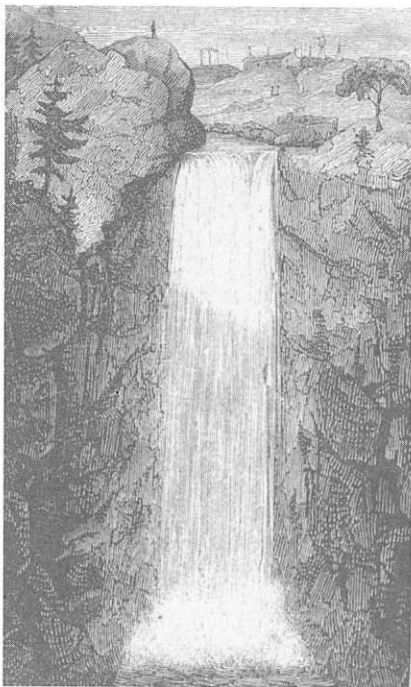

Trollbättan

slussar — sedermera benämnda Polhems och Ekeblads — sprängdes genom klipporna, tillsammans utgörande hela Gullö- och Toppöfallens höjd, och ännu längre ned i älven arbetade man på en fördämning, lika hög som de trenne Helvetesfallens sammanräknade sänkning, genom vilket arbete dessa fall alltså skulle försvinna och en jämn vattenyta bilda sig från översta Helvetesfallet till Flottbergsströmmen. Vid sistnämnda ställe skulle en tredje sluss, den sista, sprängas genom berget, motsvarande den förenade sänkningen av Helvetes- och Flottbergsström-fallen. På denna storartade plan arbetades i fem år under oerhörda ansträngningar, och konsten lyckades slutligen att segra över naturen: fördämningen var i september månad år 1755 så nära färdig att arbetsfolket på de utlagda stockarna kunde gå över strömmen. Det återstod endast att genom några nedkranade pålar giva fördämningen sin fulla styrka, och direktionen ansåg sig så viss om segern att den begärde av regeringen en taxa för de fartyg och varor, som skulle passera genom slussarna, emedan genomfarten ansågs böra vara öppnad vid början av riksdagen 1756. En enda natt gjorde dock till intet snillets beräkningar och åratals ihärdigt arbete. Antingen av en händelse eller genom ett nidingsdåd blev, natten mellan den 19 och 20 september 1755, niohundra tolfther plankor nedsläppte utför fallen, ehuru främmande sakers kastande i vattnet var strängt förbjudet och ett svårt straff utsatt för den, som skadade slussverket. För tillfället ökades flodens våldsamt genom en stark nordlig storm. Dammen emotstod med kraft första tryckningen av denna enorma trämassa, som hopade sig emot densamma, men när den allt mer och mer trängde på och slutligen i sitt stigande upp-

lyfte själva byggnaden, måste den äntligen brista. Detta skedde dock ej förrän morgonen därpå, och förödelsen gick med sådan hastighet att nio personer av arbetsmannskapet omkommo, många skadades och de övriga med nöd kunde rädda sig på de plankor, som vållat olyckan. Undersökningar höllos, men rätta orsaken blev aldrig upptäckt. Visserligen skulle skadan ha kunnat hjälpas genom uppförandet av en ny fördämning, men man hade nu förlorat modet och själva planen förtroende, penningar fattades och vid riksdagen förkastades allt, som var gjort*) . . . Nuvarande kanalen börjar vid den s k Kafledammen, den första av polhemska fördämningarna och den enda, som för segelleden blivit använd.

Inom den trekant, som kanalen jämte själva älven bildar av det mellanliggande landet, kvarstår ännu Polhems ofullbordade sluss, ett monument över det mäktiga försöket och märkvärdig dessutom för det ståtliga vattenfall, som här bildat sig, detta lodrätt nedrusande vatten, som åter från slussgravens botten kastar vitt upp i höjden ett ångande rökmoln, en virvel av skum. ”Bor kanhända ännu Polhems jätteande under det skummande silvret? Är detta då ett återskall av hans harmfulla hänskratt över egennyttan och småsinnet, som störtade hans djärva storverk?” Nej, hånets fientliga demon hade aldrig fattat Polhems ädla själ. Men under största delen av dagen, då solen tågar fram på fästet, ser man häröver, liksom en gloria omkring hans minne, en skön regnbåge, vars strålande färger bjärt avsticka mot skuggan i djupet och klipans dysterhet”.

Polhems sluss

*) Ifrån denna tid och till 1793 lades föga hand vid verkställandet att göra Göta älv segelbar. Men sistnämnde år började arbetet ånyo efter en ny plan av Thunberg med förbättringar av Söhlberg, och den 14 augusti 1800 gick det första fartyget utför Trollbättan. Göta kanals anläggning efter bredare dimensioner föranledde sedermera här en annan sluss-sträckning med proportioner efter dessa, och denna nya linje invigdes 1844.

Carl A Larsson, mera känd som "Kal i Måsen" emigrerade som ung till USA men återvände på äldre dagar till sin födelsestad Trollhättan. Larsson var veteran inom nykterhetsrörelsen samt skrev en hel del berättelser om sin ungdomstid samt livet i Trollhättan.

Regementsmusikanten C L Beims

En känd figur i det gamla Trollhättan

av Carl A Larsson

Många ännu levande trollhättebor minns nog den gamle regementsmusikanten C L Beims. Andra åter ha väl endast hört talas om honom och en tredje grupp har aldrig vetat att han funnits till. För denna senare grupp vill jag nämna några historier om mannen i fråga om det intresserar.

Cristian L Beims var tysk till börden, men kom som ung till Sverige och inträdde i en regementsmusikkår. Han var bosatt i Trollhättan, så långt tillbaka jag kan minnas, således in på 1860-talet, men lärde sig aldrig tala ren svenska utan igenkändes på en tysk brytning. Flera lustiga men sanna historier om honom hade sitt omlopp i samhället under mina yngre dagar och spreds utom Trollhättan.

Som sagt, Beims var musiker och var instruktör för Arbetareföreningens mässingssextett, den första jag kan minnas på platsen. Han blåste själv esscornetten och var inte alls mån om att låta någon annan lära den stämman, smart nog att förstå att om någon annan kunde den, han möjligen skulle mista förtjänsten som anförare. Han arrangerade all musik själv och såg till att det förnämsta lades på esscornetten, så att de övriga i kåren ovillkorligen voro beroende av honom. Sådan arrangerad musik gav han sin signatur som kompositör. Olika regementsmarscher bytte endast namn och likaledes dansmusik. Beims hade också senare ledningen för en sextett bildad av ingenjör Stridsbergs arbetare. Sedan denna kår nedlagts skänkte ing Stridsberg på 1880-talet instrumenten till goodtemplarne som startade en sextett för vilken även Beims blev instruktör den första tiden. Denna sistnämnda kår var upphovet till den ofta omtalade musikföreningen "Harmonia", först under ledning av fabr O Bergström och senare i många år med hr Jarl Wennergren som dirigent.

Beims försökte sig också som ledare för sångföreningar, men hans sätt att ge sin missbelåtenhet till känna, om allt ej gick efter hans önskan, såväl i musik som sång samt hans kärlek till "lilla snapsen", som mången gång blev så stor att benen miste bärförmågan gjorde att, synnerligast bland nyktra föreningar, hans aktier föllo betydligt. Han försökte sig då på nykterhet och ingick i goodtemplarorden, men hans karaktär och motståndsförmåga mot rusdrycker var för svag och han återföll snart. Under den tid han stod som nykterhetsman — eller snarare skulle vara nykter — existerade en klubb inom platsens skedmedelklass som hade sina sammankomster på Grand hotell och där var det ofta både si och så med nykterheten. Klubbens namn var "A O" och Beims var med i orkestern. Han hade vid den tiden varit medlem av en nykterhetsloge länge nog att vara berättigad till en högre grad. Vid ett möte i klubben förklarade

därför vår tysk: ”Nu plir thet the und supe måttelitt i kväll, för i môrn schall jak tage andre graden!” Men denna bestämmelse överskreds, så Beims måste ha hjälp hem, vilket också kom till vederbörande nykterhetsmäns kännedom, varvid B gick förlustig andra graden och likaledes den första.

Sedan Wennergren tagit ledningen av ”Harmonia” var Beims’ ledareskap så gott som ”lagt på hyllan” och ”gubben” blev gammal tillika, men då Harmonia med Wennergren i teten i början av 1890-talet en första majsöndag gjorde paraden med revelj Kungsgatan—Storgatan till gamla torget var Beims en av de många lyssnarna och uttryckte sig till en bekant ungefär som så:

” — Nu schall jak ut und höre på Fennergrens fiasko”.

Men det blev intet fiasko utan början till en vacker tradition som ännu fortlever. Trots att Harmonia redan 1906 nedlade sin verksamhet och hr Wennergren senare av ålder måst upphöra med sitt direkta ledarskap ha yngre krafter till allas förnöjelse upphållit traditionen och även i framtiden, hoppas jag, att man kommer att uppehålla densamma. Undertecknad var i 16 år medlem av Harmonia och många gamla minnen tränga sig på när jag genom tidningen får se att varje år paraden upprepas.

Under Beims ledarskap av Stridsbergiska sextetten hade han arrangerat valsen ”Donauwellen” och vid den därpå kommande repetitionsövningen uttryckte sig Beims som följer:

” — Nu gossar har jak komponerat en micket vacker vals, then pöryer i pianissemo, alltheles som nôr Stridsberg sätther igång sin walsseverk, und then sluther i fortissimo, liksom nôr kwarnepolaget speler konkursch”.

Beims var som nämnts också sångledare och på 1880-talet hade godtemplarne en kör för vilken han en tid var dirigent. ”Hör oss Svea” hade stämvis inövats och samsjungning skedde varvid andre basen, Johan Svensson Knot, råkade få orätt ton vid övergången till reprisen ”Vår Gud är oss en väldig borg.” Varvid Beims likt en arg befäls-person ryter:

” — Ferstår thu inthe thinn ferrbannethe hamnpuse thu sjunger rätt åt hellvithe nôr thu kommer the ”får Gud!”

Liknande grova uttryck förekommo ofta då han var vid misshumör.

Inkomsterna för Beims voro små, pensionen från regementet liten och apanaget som instruktör på den tiden obetydligt varför han emellanåt arrangerade en danstillställning ävensom mindre teaterföreställningar som inbringade litet extra. Undertecknad och ett par andra platsbor voro honom behjälpliga i uppförandet av ett par små teaterstycken under senare hälften av 1880-talet. Man kan på det stora hela taget kalla Beims ett original. Trots sina egendomligheter blev han gift på senare år med en mycket aktningvärd kvinna och trots hans många grovkorniga uttryck vid misshumör kunde han ofta roa en publik då han var på den glada sidan. Nu är han sedan många år död, men jag är säker om att många gamla därhemma ännu minnas Christian L Beims.

Trollhätte - Gillet

Historia
och
Historier
om
"STRANNA"

Trollhätte-Gillet's skriftserie oktober 1994

5:4

Publiceringskostnaden bestrides av Werner Johnssons donationsfond

Skolans framväxt i Trollhättan mellan åren 1818–1962

av Bengt Pettersson f.d. lärare vid Trollhättans skolor.

År 1992 firades den Svenska Skolans 150-årsjubileum. Den 18/6 1842 kom nämligen Stadga angående Folkundervisningen i Riket. Där stadgades att i varje stad i riket eller socken på landet skulle finnas minst en fast skola med godkänd lärare. Kraven för att bli godkänd var gudsfruktan, sedlig vandel, avlagd lärarexamen och ha kännedom om växelundervisning. Växelundervisning är lika med undervisning enligt lancastermetoden dvs en lärare kan samtidigt undervisa flera barn i olika åldrar med hjälp av sk monitörer, dvs äldre duktiga elever. Om läraren hade en förenad tjänst dvs skötte musiken i kyrkan krävdes också att han skulle kunna vaccinera och åderlåta. Man får nu inte tro att undervisningen kunde starta omedelbart 1842. Det dröjde flera år, innan man kunde uppfylla kravet i hela landet om Folkundervisning i en fast skola med godkänd lärare.

Här i Trollhättan var vi emellerit lyckligt lottade i det fallet. Redan 1818 hade vi fått vår första skola i Götiska förbundets regi. Götiska förbundet stiftades i Västra Tunhems kyrka år 1815 och hade satt som ett av sina främsta mål inrättandet av en undervisningsanstalt. Två av stiftarna till Götiska Förbundet, bröderna Gustaf och David Jochnick var verksamma vid sågarna i Trollhättan. De arbetade ivrigt på att få skolan förlagd hit. Arbetarbefolkningen i Trollhättan var fattig men rik på barn, och dessa hade få eller inga möjligheter till undervisning. Gustaf Jochnick erbjöd sig nu att gratis ställa ett hus, som han ägde, till förfogande som skollokal och bostad för läraren. Huset, Sjöfrun 3, innehöll tre rum, det större lämpligt till skollokal och de två mindre till lärarbostad. Innan Götiska Förbundet fattade beslut om skolans inrättande, tillsatte man en kommitté för att utreda frågan. Ett utdrag ur ett sammanträdesprotokoll belyser den tidens inställning till folkundervisningen. Man skriver: "I denna skola bör endast gossar intagas. Det vore visst önskvärt att kunna skänka undervisning till barn av båda könen, men som människans förståndsodling och upplysning i allmänhet är av mera vikt för samhället än kvinnornas, är det utan tvivel bättre, att man blott inrättar en skola för gossar. Undervisningen även som nödiga läroböcker bör lämnas barnen utan betalning, emedan erfarenheten så ofta visat, att bonden vanligen aldrig anser sina pengar mera förlorade, än då han utgiver dem för sina barns undervisning".

Den 7 juni 1816 beslöt Götiska Förbundet att förlägga sin skola till Trollhättan under namnet Götiska Förbundets Fattigfriskola, men inte förrän den 12 januari 1818 kunde den invigas. Vid skolan fanns två inspektörer. Förste inspektör, prosten Norrman i V:a Tunhem, skulle förrätta examen och meddela förbundet, vilka framsteg barnen gjorde. Ekonomie inspektör, Gustaf Jochnick, hade skolans ekonomi om hand och förde matrikel över barnen m m, Han skulle minst en gång i veckan besöka skolan och tillse, att läraren fullgjorde sin plikt. Till skolans och därmed Trollhättans förste skollära-

re antogs den 19 nov 1817 Carl Magnus Lithner. I den första klassen undervisades 15 disciplar i åldern 7-15 år i modersmålets läsning och skrivning, kristendom, de fyra räknesätten och det nödvändigaste av svenska historien och geografin.

Lithner stannade på tjänsten som lärare till 1821. Då fick han en komministertjänst i Lekåsa församling och flyttade från Trollhättan. Hans efterträdare hette Gustaf Gerhard Svebelius. Han beskrivs som en man med stridigt lynne och samarbetsproblem. Ganska snart kom det till sammanstötningar mellan honom och Gustaf Jochnick. Båda klagade på varandra hos Götiska Förbundet och till slut gick det så långt, att styrelsen beslöt att lägga ned skolan 1823 och flytta den till Mölndal, där den ännu finns kvar, men nu används som musikskola.

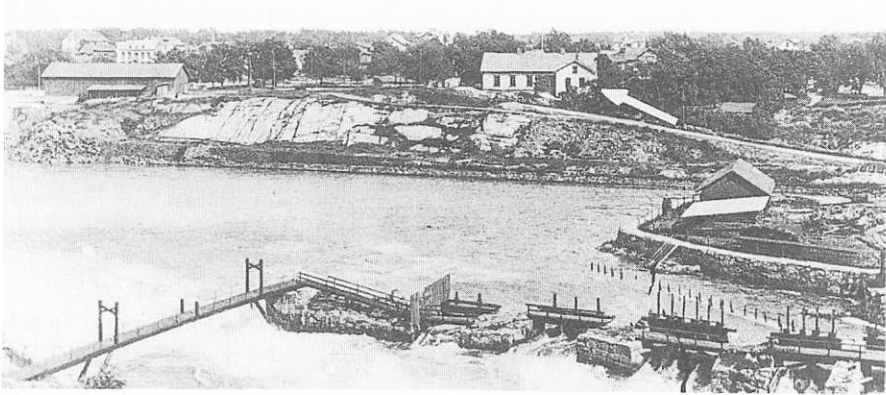
Bröderna Jochnick tog nu initiativet till en ny skola. Gustaf Jochnick skänkte sitt hus till skolhus och med ekonomisk hjälp från Kanalbolaget och ägarna till sågar och kvarnar samt med Götiska Förbundets alla böcker och annan materiel, som använts i den gamla skolan, kunde så 1824 "Friskolan Kronprins Oskar" starta. Här fanns plats för 64 elever, 47 gossar och 17 flickor. Till lärare antogs Pehr Gustav Cederqvist. Han dog 1827 efter bara tre års tjänstgöring och efterträddes av Per Settergren, som efter ett år blev komminister i Vassända. Den följande läraren, Anders Laurentz, blev mera bofast. Han stannade nämligen i 16 år.

Snart blev Jochnicks hus för litet och kanaldirektionen beslöt då att bygga ett nytt skolhus vid Bergkanalen med plats för 180 barn och lärarbostad. Skolan fick namnet "Prins Oscars skola" och invigdes 1834. Eftersom läraren var prästvigd hade han till uppgift att hålla gudstjänst varje sön- och helgdag i skolsalen. Sedan en orgel donerats till skolan, och kanaldirektionen skaffat en altarring, ett altare och en predikstol, fungerade salen också som kyrkolokal.

Skolans ekonomi var god. Förutom Kanalbolagets årliga bidrag ökades inkomsterna, då flera moderna industrier kom till Trollhättan. Då Kanalbolaget sålde tomter till industrierna tog man med en bestämmelse i kontrakten om årliga avgifter till skolan. En betydande inkomst fick också skolan av den s k Toppöpengen, dvs den avgift som besökande fick betala för att passera över bron ut till Toppön.

Då Folkskolestadgan kom 1842 fick "Prins Oscars skola" rang, heder och värdighet av folkskola.

Någon ändring av skolans organisation märktes ej eftersom i förordningen bestämdes, att ingen ändring skulle ske med de villkor, som föreskrivits för en enskild skola vid dess stiftande. Undervisningen vid denna tiden i de flesta skolor var nästan enbart teoretisk. Nils Ericson menade, att en slöjdskola för flickor skulle kunna bli till nytta, och genom kanaldirektionens försorg startade en flickslöjdskola 1849 i Jochnicks hus. Som lärarinna anställdes Gustava Melin. Hon tjänstgjorde ända till 1889 då hon gick i pension vid 81 års ålder. Som erkänsla för sitt arbete fick hon 1883 Patriotiska Sällskapets guldmedalj. Att finansiera slöjdskolan stötte på svårigheter, men på 1860-talet överlät Kanalbolaget inkomsterna från Toppöpengen till Flickslöjdskolan, och därmed säkrades skolans tillvaro. 1884 flyttades skolan från den gamla friskolan till en ny byggnad

Prins Oscars skola

på Drottningtorget. Där bedrevs verksamhet ända till 1937, då skolan flyttades till Hullsjögatan 17 på Stavre och omändrades till privatbostad.

1857 blev Trollhättan egen församling, och 1860 blev Per Magnus Åberg dess första kyrkoherde. Kanalbolaget ordnade bostad åt honom i skolan och skänkte den till församlingen. Åberg blev nu ordf i skolrådet och ledare för skolväsendet ända till sin död 1896. År 1856 anställdes en biträdande lärare, Johan Engblom. Detta var säkert nödvändigt, eftersom elevantalet vuxit till 210 barn. "Prins Oscars skola" hade blivit för liten, och man beslöt att bygga en ny i kvarteret Jupiter 3 (invid Gillet) år 1865. Den skulle fungera inte bara som skola utan även som gymnastikhus och "festivitetshus". Mot Storgatan anlades en terrass med sten från utsprängningen av Skolgatan. Pojkslöjd

Flickskolan på Drottningtorget och den gamla samskolan i hörnet av Torggatan/Kungsgatan. Fotot är från år 1935.

ordnades här från 1886. Senare blev där också tandläkarmottagning. Skolan revs 1968. När man nu hade två skolor delade man undervisningen i en gosskola (träskolan), där Johan Engblom undervisade, och en flickskola där Trollhättans första lärarinna, Eme-lia Theresia Gyberg anställdes. Den läsordning som utarbetats för "Prins Oscars skola" började på 1860-talet bli omodern. Förändringar gjordes och en viktig sådan var, att växelundervisningen försvann. Skolåret delades i två terminer: vårtermin 17/2-15/6 och hösttermin 1/8-15/12. Lov hade man 8 dagar vid påsk och 2 marknadsdagar. Lästid 9-12 och 2-5 november-februari 9-1 (för att spara på belysning) onsdag och lördag 9-12. Skolgången startade vid 7 års ålder. Eleverna skulle kunna stava och läsa någorlunda in-nantill både svensk och latinsk stil. Kunde man inte detta fick man gå i sk stavskola. Vid skolstarten skulle man ha med sig egen bibel och katekes. Längre fram skulle man ha med sig räknelära, geografi och naturlära. Böckerna köpte man av kyrkoherde Åberg till boklådepriser. Kunde man inte betala, fick man böckerna gratis på skolkassans be-kostnad. Barnantalet hade nu ökat, så man behövde 4 nya salar. En ny skola föreslogs i kvarteret Hebe, där kommitterade beräknade byggkostnaden till 17.650 Rdr, men un-gefär 80% av kostnaden kunde täckas av behållningen från brännvinsförsäljningen un-der 1872, och resten var lån. I mars 1873 var grunden klar, men då reserverade sig kam-mer Patrik Bagge från Kanalverket mot beslutet om fyra salar. Vid en ny beräkning vi-sade sig kostnaderna större än tidigare och två salar borde därför räcka. Detta blev kom-munalstämman beslut och 1874 byggde man två salar i södra delen av grunden och norra delen fick vara tom.

Men samhället och därmed barnantalet växte, och begäran om fler lokaler hördes. Nu föreslog patron Holm, att man skulle bygga på den tomma grunden. Med hjälp av me-del från brännvinsförsäljningen och 3.200 Rdr, som var kvar från det tidigare bygget, klarade man tillbygget av Hebeskolan 1882. Knappt var tillbyggnaden klar, förrän man behövde nya lokaler. Valet stod mellan en ny skola eller tillbyggnad av den gamla. Va-let blev en påbyggnad med en våning plus vindsvåning med lärarbostäder. 1889 var så Hebeskolan färdig så som vi har sett den fram till 1987, då den revs. Lokalbristen blev allt värre. Möjligheten att bygga på den gamla "Prins Oscars skola" undersöktes, men väggarna var inte starka tillräckligt, så man hade inget annat val än att bygga en ny sko-la. Förslag fanns om att bygga i kvarteret Hebe norr om stenskolan, men det förföll ef-tersom man ansåg, att det skulle bli för många skolor på en plats. Där fanns ju redan två. Dessutom ansåg lärarna, att läsningen skulle bli störd av "åkningen på den livligt trafikerade Garvaregatan". Trafikproblem redan då. En lämpligare plats fann man ös-terut i kvarteret Oden, även om det låg utanför det bebyggda området. Kungsgatan fanns inte, det var bara en smal stig utefter ett dike och sedan skogsmark och mader. Tomten köptes av Kanalbolaget och 1896 invigdes skolan med stora högtidligheter (Ku-riusum: Fasaden pryddes med ett ur som flyttades, när skolan revs 1975 och nu finns inne i Sylteskolans entré. Även en del av träden runt skolgården flyttades till Polhems-skolan och växer nu mitt emot Kommunhuset).

Fortfarande var elevantalet stort, och för att begränsa det, bestämdes att endast barn från Trollhättan fick gå i församlingens överbefolkade skolor. Detta blev besvärligt för barn som kom från Strömslund. 1889 hade Kung Oscars bro blivit färdig och många

Östra skolan, "Odenskolan"

arbetare från Trollhättan bosatte sig i Strömslund, men många tog inte ut flyttningsbetyg till Vassända Naglums församling, som Strömslund tillhörde. Nu bestämdes att barn från Strömslund, som redan gick i Trollhättans skolor, fick fortsätta där, men nya elever fick inte börja. (Uno Mattssons mamma som gick i "Prins Oscars skola" har berättat att deras lärarinna manade barnen att skynda sig in, när de stora barnen från Strömslund kom över Kung Oscars bro).

En ny normalplan för rikets skolor kom 1878, och den tillämpades i Trollhättan i en läroplan för Trollhättans skolor. Skolan fick en fastare organisation i en småskola med två års undervisning av småskollärarinnor och en folkskola med fyra års undervisning av folkskollärare. Det blev alltså en sexårig skola, en organisation, som inte ändrades förrän 1936, då vi fick ett sjunde läsår med bl a undervisning i engelska.

I dagens debatt om den framtida skolan är det speciellt ändringen av tiden för gymnastikämnet, som mött stort motstånd. Hur var förhållandena i 1800-talets skolor? 1895 beslöt skolrådet att gymnastik skulle bedrivas, då förhållandena så medgåvo, 30 min två dagar i veckan efter sista lärotimmen. Enligt 1904 års reglemente skulle gymnastik övas 1/2 tim varannan dag. Lokaler fanns emellertid inte, även om önskemål fanns, när nya skolor byggdes. I Trollhättan fanns bara en gymnastiksal i Gamla Samrealskolan och 1936 fick vi ytterligare en i Nya Samrealskolan. De var ju emellertid avsedda för realskolans elever. Den första gymnastiksalen för folkskolan blev färdig 1958 vid EgnaHemskolan.

I början av 1900-talet behövdes återigen nya skollokalerna, eftersom riksdagen fattat beslut om att bygga en kraftstation i Trollhättan. Kraftkanalen till stationen skulle dras över "Prins Oscars skola" och tomt. Skolan måste rivas. Nu gjorde församlingen en god affär. Man hade ju fått både tomten och skolan i gåva av Kanalbolaget, och nu fick bolaget köpa tillbaka gåvorna. Den nya skolan skulle byggas i södra delen av samhället och efter mycken diskussion enades man om att stycka av en bit av Kungstorget och bygga

Strömslundsskolan

där även om man var orolig för att skolan skulle störas av det buller som skulle uppstå, när torghandeln pågick. Skolan, Södra skolan eller Oskarsskolan, blev färdig 1908.

Samtidigt kom från invånarna i Stavered och Hjulkskvarn ett påpekande om behovet av en skola för dessa områden, men den ledde inte till någon åtgärd. Då hade Egna-Hemsborna större framgång, när de 1910 kom med en begäran om en skola. Denna framställning fick så gott resultat, att redan 1912 stod skolan färdig. Nu kunde skolrådet konstatera, att man hade så gott om lokaler, att inga klasser behövde duplicera längre.

Den 1 jan 1916 blev ju Trollhättan stad. Samtidigt införlivades vissa delar av Västra Tunhems, Gärdhems och Vassända-Naglums socknar. Då övertog man de skolor, som låg inom det blivande stadsområdet utom folkskolan i Torsered, som skulle tillhöra Vassända-Naglums socken, så länge man ville hålla skola där. Behovet av nya skolor var särskilt stort i de inkorporerade områdena. I Skoftebyn fanns år 1900 en skola med åtta klassrum, vidare hyrde man I.O.G.T:s lokal för en klass och i Myrtuvans skola undervisades fyra klasser. I Strömslund fanns Stora skolan med plats 1901 för 11 avdelningar och Lilla skolan med 2 avdelningar. Dessutom hyrde man lokal av I.O.G.T. för 4 klasser. Behovet av nya skolor var således mycket stort. Det blev dock inte något skolbygge i brådrasket. Först 1930 fick Skoftebyn ny skola och 1931 blev Strömslunds skola klar.

Det skulle sedan dröja 20 år innan någon ny skola blev färdig, Stavreskolan 1951. Behovet av skollokaler i Stavreområdet hade länge varit stort, och 1936 planerades en skola med 7 klassrum, men innan den kom till byggnation, kom andra världskriget och satte stopp för planerna. 1945 begärdes en ny utredning med förslag om 16 klassrum. Detta ändrades senare, och då skolan stod färdig hade den 15 klassrum och specialutrymmen. Den gymnastiksal och aula, som det fanns ritningar och förslag till, byggdes tyvärr aldrig på grund av för stora byggkostnader. I stället ordnade man två provisoriska gymn.salar i skyddsrummen i källaren. Antalet klassrum räckte inte till, utan man

fick duplicera. Då jag började min tjänstgöring i Stavre 1954, fick jag dela klassrum med O. Nordblom. Vi hade vardera 36 elever i klasserna.

Man hyrde också provisoriska klassrum i källarutrymmen i husen runt omkring skolan. 3 klasser läste i Bäckelyckan, 2 i Beckasinen, 2 i Hackspetten och dessutom hyrde man Forstena skola för 3 klasser. Nya skolor var fortfarande ett stående önskemål. Under 1950-talet tar en ny skolepok sin början. Planer på ett enhetligt skolsystem med en 9-årig enhetsskola växer fram. 1962 beslutades om en grundskola omfattande låg-, mellan- och högstadium. I och med detta kan man säga att den gamla folkskolan upphörde att existera. Därför är det här lämpligt att sätta punkt för denna redovisning av den allmänna folkundervisningens framväxt i Trollhättan.

Källor:

Werner Johnsson: Trollhättans skolor genom tiderna.

Gustav Vallinder: Redogörelser för verksamheten vid Trollhättans Folk- och fortsättningskolor. Svenska Folkskolans historia.

Ett rådhusbygge i Trollhättan som aldrig blev av

Anteckningar från forna tiders Storgatan av fil.mag. Werner Johnsson.

Hörntomten invid Karl Johanstorg, den gamla Mercurius 5, där nu Trollhättans Sparbank är belägen är en av de tidigast bebyggda på Trollhätte strand. Här fanns hus redan vid mitten av 1700-talet. I en förteckning över bebyggelsen på Trollhätte Strand, som Peter P Bagge lät upprätta, då han 1779 köpt Stora och Lilla Håjum av Gilius Hilberströms sterbhus heter det.

”Skräddare Öjar Borgman har uppbyggt efter förre jordägarens tillstånd eget hus bestående av trenne rum, 2 kamrar och kök, samt förstuga, 13 alnar långt, 10 brett och 4,5 högt. Å norra sidan av detta hus är ett vedskjul jämte ett litet svinhus och hemligt hus. Utanför fönstret å östra sidan har Borgman inhägnat en liten kryddtäppa, 15 alnar lång och 8 bred, ävenledes fått tillstånd att inhägna en liten hage å sidan om landsvägen gentöver detta hus, innehållande denna plats 25 alnars längd och 15 i bredden”. För denna tomt betalade Öjar Borgman 4 dlr i arrende per år.

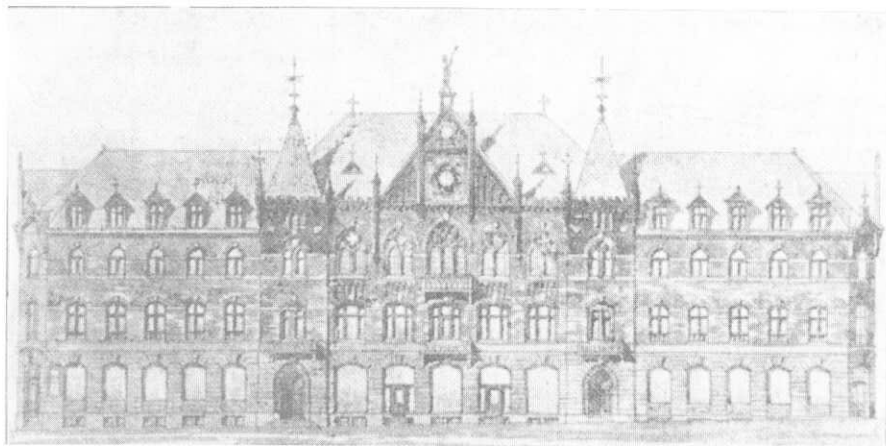
Sockenskräddaren

Öjar Borgman var sockenskräddare. Det kan ju förefalla underligt att man fick ha hantverkare i Trollhättan, då man tänker på alla de förbud mot handel och hantverk som fanns under den gamla skråförordningens tid. Under 1700-talet hade dock sockenstämmorna fått rätt att antaga s.k. gärningsmän, bl.a skräddare, skomakare, smeder, som därför kallades sockenskräddare osv. Öjar Borgman var tydligen en sådan.

1775 var han mantalsskriven på Malöga sågkvarn. Möjligt är att han var sågare innan han blev skräddare. Kraven var antagligen icke så stora i sågarbyn på förnämligare sömnadskonst. 1779 var han fortfarande skriven på Malöga såg men hade nu eget hus i kv 5.5. vad som senare blev Mercurius 5. Att han var lite förnämligare än de andra framgår av att han även höll sig med piga.

Betrodd man

Då Brobolaget Arvidsson & Söner 1780 den 25 juli överlät gästgiveriet i Näcken 5 till kronolänsman Ullén bevittnade Öjar Borgman kontraktet, vilket ju tyder på att han var en betrodd man. 1784 var han god man för avlidne Georg Sneiders barn och kallades mästare Borgman. Ännu 1797 var han i livet. Han betalade då ”strandskatt” med 32 sk bko och kallades fortfarande skräddare. Han tycks ha dött något av de följande åren, ty 1799 anges som sockenskräddare Olof Lundgren, fader till den Anders Lundgren, som blev Trollhättans förste handlande och innehavare av Bomullsspinneriet. Huset hade då köpts av handelsman Johan Wikström, som ägde Wikströmska sågarna, dvs finbladssägar nr 3 och 4 på Malöga.

Det blivande stadshuset mot "Tårtan" så som det var tänkt 1909

Huset säljes

Huset revs 1807 och ej förrän 1822 anges någon ny innehavare av hus på denna tomt. Det var en sågare Magnus Jonsson som var anställd vid de Wikströmska sågarna. Huset var något större än det förra. Det bestod av 3 rum och kök på nedre botten jämte uthus och trädgård.

Magnus Jonsson var gift med Cajsa Stormhatt och bodde här med familj ända till 1851, då han sålde huset till snickare Anders Arvidsson på Stavereds Mosse. I ett på nedre botten inrättat bageri inflyttade 1853 bagaregesällen Andreas Högvall som under många år sedan drev bageri på tomten brevid. Mercurius 4.

Arvidsson rev huset och byggde ett större trähus, det Arvidssonska, senare Nilssonska huset, det som sedan lämnade plats för Sparbankens hus. 1855 den 7 febr annonserade Arvidsson sitt nybyggda hus till uthyrning från 1 april. Där fanns en lägenhet om 3 rum och kök, vidare 3 rum med bageri och inmurad panna jämte uthus. Högst upp fanns två enkelrum att hyra med eller utan möbler. På nedre botten fanns affärslokaler. Hit flyttade Johan Petersson sin handelsbod, som var inrymd i det Peterssonska huset mitt över vägen. 1857 övertogs den av Wilhelm Hallberg.

Nils Ericson köpte huset

1859 köptes huset av överste Nils Ericson för Kanalbolagets räkning för 9.000 rdr. Kanalbolaget skulle använda det som bostad åt Fredrique Strand, änka efter assessor Samuel Strand, som avlidit i januari 1850. Hon skulle utom pension även ha fri bostad. Då hon icke kunde få bostad på Olidan, flyttade hon hit med sin son, materialskrivare Knut Strand, som ännu är ogift.

Kanalbolaget beslöt emellertid att sälja huset men den 10 juni 1861 hade det ej fått något antagbart anbud "på den av Bolaget för mer än två år sedan inköpta trähusegendo-

men och då det skulle vara lättare att sälja den om lägenheten var disponibel, beslöts att uppsäga fru Strand". Som hon icke trivdes i sin nya bostad, ordnades det till båda parter belåtenhet och hon flyttade till Åkersberg med sin son. Huset köptes av Wilhelm Hallberg som den 1 okt 1861 "betalade kontant å Arvidssonska huset 2.000 rdr". Han fortsatte med sin affär där i många år. 1863 lämnade han slutlikvid för köpet.

Här hade Trollhättans poststation sin lokal.

Första poststationen

Största delen av posten till och från Trollhättan gick över Vänersborg och adresserades Trollhättan/Vänersborg. Posten fick hämtas där av bud, gående eller åkande. Vid Kanalbolaget fanns ett särskilt postbud anställt, Post-Lasse. För Kanalbolaget och den växande industrien blev detta alltmer besvärligt och de begärde att en postexpedition skulle inrättas vid Trollhättan.

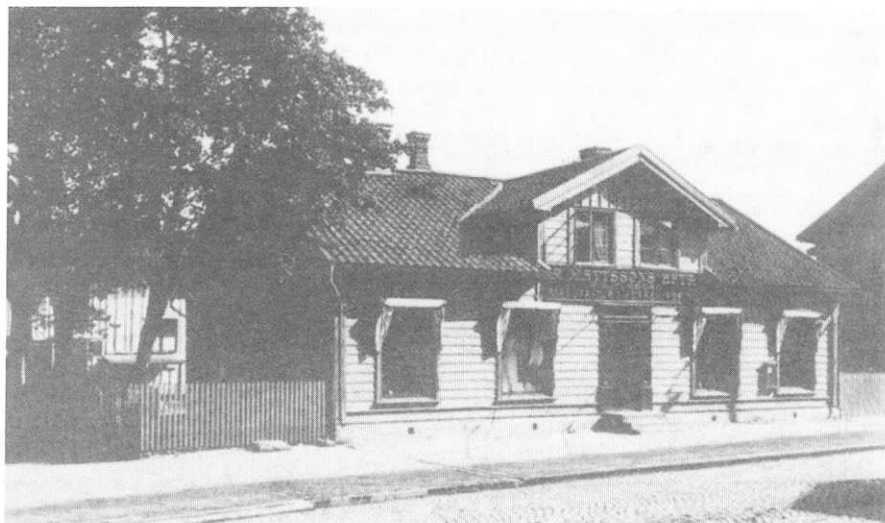
Den 18 maj 1857 medgav Kungl. Majt. att vid Trollhättan en sådan fick inrättas med postgång fyra gånger i veckan med Råglanda posthemman eller Gärdhems gästgivaregård, "om lämplig lokal mot billig hyra för postanstalt anskaffades". Den 22 juni meddelade Direktionen att ett expeditjonsrum och ett boningsrum kunde få hyras för 100 rdr och att Direktionen var villig att ingå kontrakt om postföringen och ha ansvar för denna. Den 7 aug skrevs kontrakt härom och den nya postgången började den 1 okt 1857.

Vänersborgarna motsatte sig posten i Trollhättan

I Vänersborg utsattes förslaget för stark kritik. Poststyrelsen klandrades för att han gått Trollhättebornas önsknings till mötes. "Detta kommer att lända ställets fåtaliga korrespondenter till föga fromma, såväl i anseende till postens skyndsamma inhändigande och besvarande som ock beträffande den särskilda kostnaden härför. Hittills har postkommunikationen med Trollhättan så utförts att ett åkande postbud hit skickats 2 gånger i veckan, måndag och fredag. Den post som härmed erhållits har hit ankommit samma dagar, varför ock måndagsposten från Stockholm och övriga orter kunnat besvaras påföljande tisdag, då sådant var av nöden. Det blir trögare postgång och upphörandet av den reguliera kommunikationen med denna stad". Trots detta inrättade poststyrelsen en expedition i Trollhättan. Postinspektören i Vänersborg, Gasslander, begärde då ersättning för förlorade sportler. Kanalbolaget beslöt att bevilja honom 200 rdr årligen i ersättning. En del post hade gått över Lilla Eder och föreståndaren där, Lindahl, fick 100 rdr årligen "dock så länge de var i tjänst på respektive platser".

Direktionen skulle ställa expedition och boningsrum till postexpeditörens förfogande. För detta ändamål hyrdes rum i Arvidssonska huset. Detta bestyrktes av ett kvitto på 1/2 års hyra med 55 rdr på postlokalen och 4 1/2 månaders hyra för två rum med 30 rdr.

Till postexpeditör utnämndes Postskrivaren i Vänersborg Axel Valdemar Lidberg. Han tillträdde sin befattning den 1 oktober 1857, och lämnade den 1861. Han var under denna tid skriven i Arvidssonska huset. Den 1 oktober 1861 flyttades postlokalen till Wennergrenska huset i Mercurius 2.

"Hjelmbergs" på Storgatan 48 (1920)

Eldsvåda 1860

I oktober 1860 inträffade en eldsvåda i Hallbergs hus, som det nu började kallas. Elden uppkom i våningen ovanför saluboden. Man hade just på Trollhättan börjat bilda brandkår med åtskillig eldsläckningsmateriel såsom stegar och brandhakar. Dessa kommo nu väl till pass och man kunde hastigt bli herre över elden. Härtill bidrog att samtliga sågare voro vid olyckstillfället i närheten på väg från sågarna till sina hem.

Hallberg fortsatte med sin affär till 1868. Han liksom många handlande i trakten sysslade och tjänade bra med pengar. Men i slutet av 1860-talet blev det stopp i exporten och många handlande gick över styr, bland dem Hallberg.

1868 annonserades huset till salu. "Ett vackert tvåvånings trähus indelat i tvenne handelslokaler i jordvåningen och 6 ljusa vackra rum med kök i den övre, varjämte å vinden finnes tvenne rum och under byggnaden goda källare. Rymliga uthus av stall, ladugård, vedbodas och magasinier äro uppförda å samma tomt som huvudbyggnaden. För drivande diversehandel det bästa läge inom Trollhättans kommun".

I Mercurius 4 hade 1865 inflyttat Johan Nilsson, som sålde manufaktur. Han hade året förut anställts vid Kjellströmska garveriet i kvarteret Strömkarlen. Han gifte sig 1865 med dottern till förre garvaren Tunborg, Brita Maria.

Theodor Nilsson övertog affären efter Hallberg tillsammans med Sven Wennberg. 1870 upplöstes firman och Theodor Nilsson med syskon fortsatte den under firma Theodor Nilsson & Co. 1873 köpte han huset med tomträtt för 9.000 rdr. Det blev nu Nils-sonska huset, ett namn som bevarades långt fram i tiden. Huset bytte sedan ägare flera gånger bl.a. ägde ingenjör Albert Strömberg det en tid tills slutligen Theodor Nilsson

återkom under firma Betty Nilsson. Här fanns som handlande och bodbiträde flera kända namn i senare Trollhättan, bland dessa Johan Petter Söderberg, sedermera stadskassör, Svante Appelgren, senare hamnfogde och många andra.

Första bokhandeln

I den ena av handelsbodarna på nedre botten öppnades på 1800-talet en bokhandelsfilial till G Bergius i Vänersborg. Denna jämte en annan bokhandelsfilial i Pihls hus i Mercurius 4, övertogs 1894 av bokhandlare Eduard Peterson, som i affären mot torget drev en bokhandel tills han på 1910-talet flyttade den till ett eget nybyggt hus längre ned på Storgatan i Svan 6. I rummen 2 tr upp bodde 1894-96 redaktör Henrik Peters vid Trollhättans Tidning som här hade sin redaktion och expedition.

I början av 1900-talet hade man efter långa och hårda överläggningar börjat komma fram mot en stadsbildning för Trollhättan och för den nya staden skulle ett rådhus byggas. Man hade många platser på förslag t.ex. Näcken 1, dvs Göta, Diana 5 och 6, dvs tingshuset, tomter i Stormen och Hoppet. Det viktigaste förslaget var dock kvarteret Mercurius utmed torget. 1906 uppdrog Kommunalnämnden åt P Dahlberg, Johan Pihl och Anders Kjelldahl att underhandla med ägaren om att för kommunens räkning köpa tomten för att bygga rådhus.

Rådhusbygge

1909 hade framkommit förslag till byggnad på norra sidan av Karl Johans torg. En ny gata skulle tas upp mitt igenom kvarteret Mercurius, vari genom byggnaden skulle få fristående läge åt tre gator med fasad åt torget. Här skulle finnas sessionssal för stadsfullmäktige, rådhus, arkiv, ämbetsrum för borgmästare, för rådmännen och allmänne åklagaren, polisvakt, arrestlokal vidare konsertsal, saluhall, brandstation och hotell. Dessutom skulle finnas butiker och lägenheter. Konsertsalen skulle gå genom två våningar med rymlig läktare. Utseendet var i bästa Jugendstil. Kanske några anser det vackrare än det stadshus som sedan byggdes på Gamla Grands plats. En sak hade nog blivit bättre. Älven hade icke avskärmats genom den nuvarande stenkolossen, utan det hade blivit mera rymd och luft över stadens centrum.

Emellertid ansåg man priset 90.000 kr, på tok för högt för tomterna i Mercurius och förslaget förföll och stadshuset byggdes på kommunens tomt i kvarteret Svan 4. Den 4 mars 1911 anslag Kommunalstämman 250.000 för påbörjandet av stadshusbygget där.

1938 köpte Trollhättans Sparbank hus och tomt för 147.500 kr.

Mercurius 4. Storgatan 48

I Mercurius 4 fanns redan på 1700-talet ett hus, som 1802 ägdes av David Jochnick och senare av hans son Gustaf. I början av 1830-talet köptes det av Kungl. Elfstyrelsen att användas till sjukhus. Under koleraepidemien 1834 inrättades det till konvalcenthem för kolerasjuka som tillfrisknat. 1838 överläts huset på Kanalbolaget och kallades Privata sjukhuset.

Efter slussbygget 1838-1844 hade man ingen omedelbar användning för det och som det var förfallet "såväl till tak som stomme", såldes det till murare Carl Andersson för 83 rdr 16 sk bko mot särskild förbindelse för honom "ej blott att försätta huset, såsom beläget invid vägen i snyggt skick och besörja trädplantering kring detsamma, utan också då ej murare fanns boende å Bolagets område, så länge han å detsamma vistades, vara förpliktad på kallelse förrätta murarbete mot gällande dagspenning"... han blev inte gammal där ty han utflyttade redan 1845. Under några följande ägare tycks det ha förfallit alltmer och det revs i början av 1850-talet och ett nytt hus byggdes av sågaren Anders Magnus Larsson från Tunhem. Det var ett litet snyggt hus som stod kvar i nära 80 år. 1853 inflyttade bagargesällen Andreas Högvall som här inrättade ett bageri i ganska stor skala. Han hade flera gesäller och lärpojkar, bland andra ett par bröder. Rörelsen tycks ha gått bra och han skapade sig en god ekonomisk ställning, ty han byggde huset i Svan 5 snett emot.

Bryggeri

Bagare Högvall hade fått tillstånd att uppföra tvättstuga på tomten. Emellertid inrättade han bryggeri i den. En bryggare, Sven Olsson, anställdes och han annonserade om försäljning av öl från Uddevalla bryggeri och citronöl av egen tillverkning. Detta var att överträda tillståndet och Sockennämnden begärde att Kanalbolaget skulle förbjuda bryggeriet. Högvall skulle upphöra därmed annars skulle tvättstugan rivras ned.

Högvall ansökte 1861 om handelsrättigheter men sådana avstyrktes av Sockennämnden. Vid auktion på brännvinsutminuteringsdagen den 30 aug 1861 ansågs bagare Högvall "otjänlig" för rättigheters erhållande. Han dog redan 1866 varefter änkan, Anna Christina Högvall, drev bagerirörelse med hjälp av bröderna Högvall. Hon ägde huset till 1876 då det köptes av handlanden Johan Nilsson för 7.025 kr och bageriet drevs av A Nyberg.

I januari 1878 köpte änkefru A.S. Andrén fastigheten och en son till henne, C.F. Andrén övertog bagerirörelsen i "f.d. Högvallska lägenheten" som den ännu kallades. 1883 sålde hon fastigheten till fröken Alida Andrén.

1876-1881 hade kopparslagare Johan Aug. Bäckman verkstad in på gården och butik i norra rummet åt gatan. Sistnämnda år flyttade han verkstad och butik till kvarteret Najaden 2. Norra butiken övertogs av Amalia Augusta Eleonora Bergman, som hade mössaffär där. Hon blev senare gift med Jarl Wennergren. På 1880-talet överläts bagerirörelsen på Karl Andersson-Carlander som dock efter några år flyttade tvärs över gatan till Svan 1. Den 12 dec 1890 öppnade handlanden Albin Mattson manufakturaffär där på hela nedre botten. Han var en av Trollhättans mest dugliga och bemärkta affärsmän. Vid hans död i juli 1909 övertogs affären av Knut Hjelmberg som 1913 inköpte fastigheten. Det lilla prydliga huset revs 1930 för att lämna plats för en ny fastighet.

Merkurius 3. Storgatan 46

Tomten omfattade ursprungligen även Merkurius 8 och gick alltså upp till nuvarande Österlånggatan.

Även här fanns i slutet av 1700-talet ett litet hus som 1802 ägdes av sågaren vid såg nr 3 Carl Tidblad. Denne ägde från 1823 Tidbladiska huset på ”Spån” dvs Karl Johans torg. Från 1807 ägdes det sv sågaren Anders Mellgren, som dog 1824 och hustrun 1827. Därefter blev avskedade soldaten Olof Mellberg ägare och efter hans död 1829 hustrun Christina. Därefter kom ytterligare en sågare Niclas Larsson. 1839 delades tomten mellan denne och lotsen J. Christensson, som hade ”segelrattest på inrikes sjöfart”.

1842 övertog Kanalbolaget tomten och dekreterade 1844 att ”som stugan är en misspnydnad skall den rivas”... ersättning skulle utgå med 50 rdr bko. Kanalbolaget ägde sedan tomten som var obebyggd.

Omkring 1860 arrenderade Nydqvist & Holm tomten som 1881 med tillträde den 1 nov överläts till Ing. Pihl. I tomten ingick också en del av Mercurius 8. Priset var 25 öre kv.foten. Ingenjör Pihl byggde här f.d. Vänersborgsbankens hus. Virket togs från patron Nydqvists hus nere vid Verkstaden, som revs då Nydqvist flyttade in i det nybyggda Elfhög, ett exempel bland många på hur gamla hus ”går igen”.

Ingenjör Johan Pihl hörde till de mera bekanta personerna i Trollhättan under årtiondena kring sekelskiftet. Han var född i Byarum i Jönköpings län den 6 sept 1842. Efter enskilda studier och några års praktik blev han elev vid tekniska elementarskolan i Borås. Han utgick därifrån 1866 och erhöll omedelbart anställning som ritare vid Nydqvist & Holm och redan efter 6 år blev han chef för ritkontoret där, en syssla som han innehade i 35 år. Den 1 juni 1908 lämnade han verkstadens tjänst och blev direktör vid Vänersborgsbankens avdelningskontor här. Pihl hörde till de verksamaste inom Trollhättans kommunala liv. Från 1889 var han medlem av kommunalnämnden och var i mångt och mycket dess verkställande ledamot. Det är faktiskt svårt att räkna upp de uppdrag som han hade inom samhället. Han bidrog verksamt till dess utveckling. Kombinationen Pihl och Wassberg går igen i en mångfald sammanhang under de för vår stad så viktiga åren i början av 1900-talet.

Några år in på 1880-talet flyttades Vänersborgsbankens Trollhättekontor till ingenjör Pihls nybyggda fastighet, där den sedan i mer än 70 år hade sin verksamhet.

I huset hade Richterska bokhandeln filial fram till 1894, då Eduard Petersson övertog den och slog samman den med filialen i Mercurius 5. Här inrättades också Trollhättans juridiska byrå 1895 av e.o. hovrättsnotarien E. Ekeman. I hans första annons pöängteras särskilt att han hade rikstelefon.

En trappa upp hade Pihl med familj sin våning.

Wennergrenska gården. Östlundska huset

Merkurius 2. Storgatan 44.

Tomten var i äldre tider större än den nuvarande. Den omfattade även Mercurius 1 och en del av Föreningsgatan. Det lilla sågarhuset som låg här i början av 1800-talet ägdes av en sågare Jon Jansson. Efter honom kom en sågare med det något underliga namnet

Aborre. Hans hustru Greta Aborre var spånbärska och bodde kvar här till sin död 1849.

I mitten av 1850-talet revs huset och tomten arrenderades av urmakare Johan Jakob Wennergren. Denne var född på Frugården på Vänersnäs 1828, där fadern var skogvaktare. Denne var mekaniskt intresserad och bedrev även urmakeri, som han lärt av urmakare C.E. Dahlgren. Johan Jakob lärde även urmakeriyrket och flyttade 1853 till Trollhättan där han utövade sitt yrke.

Något år senare byggde han huset i Mercurius 2. Detta trähus som tillbyggdes ett par gånger, låg ett stycke från gatan med en liten trädgård framför med bl.a. stora krusbärsbuskar.

I början av 1870-talet ägnade W. sig åt virkeshandel och drev en omfattande affärsverksamhet. Han hade virkesupplag på Mercurius 1. Under en affärsresa till Dalsland och Värmland drunknade han i Säffle sluss den 25 nov. 1878. Då han i mörkret skulle gå ombord på ångaren tog han miste på vägen och föll i kanalen. Han var mycket anlitad i kommunala värv som medlem av kommunalnämnden, i Arbetareföreningens styrelse, Badhusdirektionen, i Skarpskyttekåren m.m. Han var skicklig jägare och biskötare.

Wennergren gifte sig 1856 den 21 okt med Stina Maria Andersdotter, född 1821 och hade med henne dottern Maria Eleonora, som blev gift med boktryckare Lars Johan Östlund, som in på 1900-talet ägde huset, sonen Johan August, vanligen kallad Jarl, urmakare, skarpskytt jägare och fiskare men framför allt spelman, orkester- och körledare. Den yngste sonen Anders Gustaf blev bokhandlare i Stockholm och innehavare av den välkända Wennergrenska bokhandeln där.

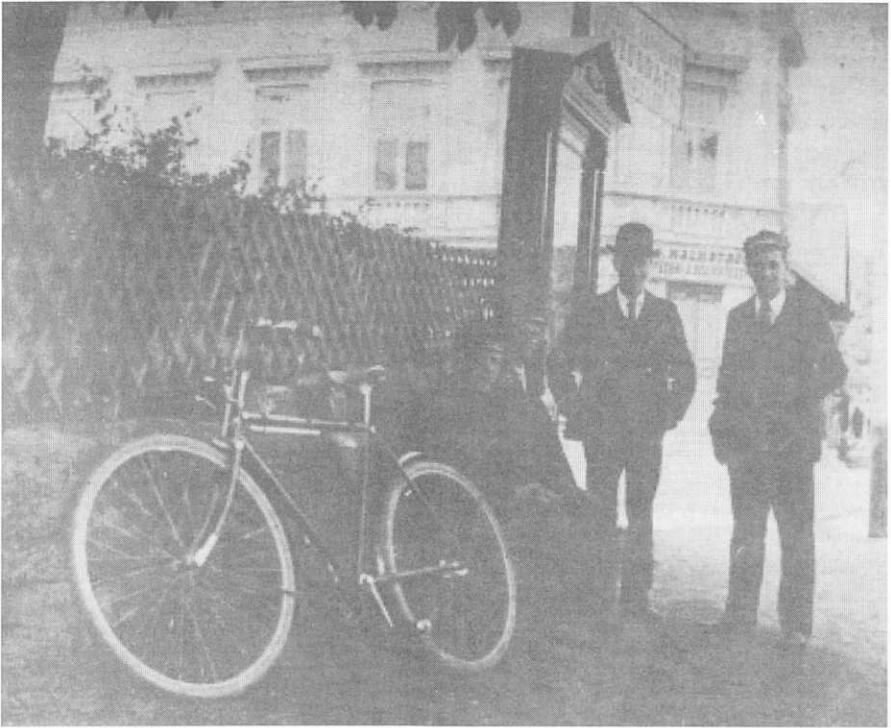
Huset var på sin tid ett av de förnämligare i samhället. I början av 1860-talet flyttades posten hit och postexpeditören, f.d.löjtnant Karl Aug. Westberg, flyttade in här. 1874-75 bodde här urmakare Oscar Lindbom, den kände storskytten, som därefter flyttade till Näcken 7. Då dr. Carl Rinman 1878 lämnade sin tjänst som distriktsläkare flyttade han in här men dog följande år. 1878 inflyttade "Rak- och Frisérstugan förenad med cigarrhandel" innehavare C.G. Långström, i Wennergrenska gården. Han hade sin rakstuga i Wennergrens tvättstuga där väntande kunder fick sitta på byttor och pallar eller sommartid i trädgården på nuvarande Föreningsgatan. 1881 bodde här handelsresanden Anders Nilsson Håård med hustru Evelina Nilsson.

Urmakeriaffären fortsattes av Jarl Wennergren till 1887 då den förvärvades av Adolf Svensson.

Av mera beryktade personer kan nämnas "falskmyntarnas Napoleon" Carl Napoleon Svensson som arbetade hos Wennergren men använde sin fritid till att göra pengar vilket ju som bekant inte lönar sig särskilt väl även om de var så välgjorda som de var i detta fall. Han arbetade i ett vindsrum i det Wennergrenska huset.

1883 annonserades Wennergrenska huset till salu. Det var enligt annonsen i två våningar, av timmer och plank under tegeltak, 10 rum och 2 kök jämte urmakarverkstad. På tomten fanns bakstuga och nödiga uthus jämte två hantverkslägenheter.

Östlunds börna, Storgatan 44 (1908).

Besittningsrätt fanns till angränsande tomt, som under flera år använts till brädgård. 1904 var Stina Maria Wennergren ägare och bland hyresgäster märktes "Thesof" förbundet som hade 2 rum.

I slutet av 1909 inköptes tomten av L.J. Östlund och Jarl Wennergren men i jan 1911 sålde Jarl Wennergren sin andel i tomt och hus till boktryckare Östlund.

1908 hade huset tillbyggt med ett envånings stenhus med affärslokaler.

År 1970 skrev Erik Adamson ett "spex" för ordensällskapet Par Bricole. Erik kallade "spexet" för "Carolus Sex". Här återges sex av sångerna.

Finalen till 1:sta akten

(melodi Engelbrektsmarschen)

av Erik Adamson

Låt oss genast marschera nu och ta Kongens by
Kongens fästning och slott och hans "have" och "ly".
Vi ska erövra raskt Köbenhavns bryggeri
och slå läger i byns Tivoli.
Och från Ströget till Zoo
ska vi ta varje Kro.
Danska byvaktarkår'n
sättes i Rundetaarn.
Och med svenskt kämpaglöd
plus små Aalborg till stöd
ska vi sluka vart danskt smörrebrö!

Carolus ungarlsvisa.

(melodi: Fia Jansson)

av Erik Adamson

Aldrig har någon kvinna fått mig till att fria
När dom försökt mej fånga jag raskt mej befria
Då Aurora korgen fick börja hon skria,
men jag har aldrig brytt mej om sån litania!

Visst tycker jag om flickor, helst unga och sköna,
men jag vill inte nån av dem till drottning kröna.
Flickorna som mej älskat jag brukat belöna
Uti mitt tält har gästtat så mång' stilig böna!

Ryskor så små och feta och polskor så heta
smugit ikring vårt läger var natt, ska ni veta.
Men uti rymdens stjärnor så står det ju skrivet:
jag skall förbliva ungarl, så klart, hela livet!

Tsar Peter sjunger
Sång till Vodkan.
(*melodi: Rhenvinets lov*)
av Erik Adamson

Ställ nu fram i festlokalen
äkta vodka på mitt bord.
Låt oss börja backanalen
så min strupe fort blir smord.
Vodkan skänkt mej ljuva stunder,
glada minnen ifrån Don.
Sur Bordeaux och svag Burgunder
trampas fram med bara tån,
sur Bordeaux och svag Burgunder
smakar kärvt som vin från Rhone!

Vodka från den ryska steppen,
- hälsodrycken till vår mat -
rinner lätt innanför läppen,
nektar för en sann kamrat.
Kinavin är beskt i smaken
och det passar inte mej.
Nej, till vodka finns ej maken,
det är drycken ock för dej.
Ja, till vodka finns ej maken,
drick den med din söta tjej!

Karolinen Karl i Kvänum.

Kungens dubbelgångare och stand in, sjunger:
(*melodi: En ballad om franske kungens spelmän*)
av Erik Adamson

Jag har kämpat med kung Carl i hans armé
Först så slog vi dansken ner vid Själlands strand
Det var kul att i den fejden vara me'
när vi vadade med kungen först i land.
När vi klarat Öresundet
utan söl,
sa kung Carl: Nu öppna sprundet
ge oss öl!
Raskt dom bjöd oss hela fat
Tuborgs goda fabrikat,
sen vi segla hem igen på egen köl!

Så vi for med hären över Östersjön
bort till Livland och till Estland för att slåss,
Riga, Düna, Pskov och hela den miljön
var ju svensk och där fanns flickor just för oss.
Många mil vi sedan harva
i ett ryk.
Fega ryssar nu vid Narva
gav vi stryk.
Sen till Polen tåga vi
att på August sätta pli,
hos den kungen gör vi nästa stora byk!

Sen vi härjat ner i Sachsen några år
börja August att bli mör och bad om fred.
Och vid Klissow arge fienden vi slår
så han stöna som en utsliten moped.
Långa karolinerpampen
svängdes lätt
Sachsarna i denna kampen
slog reträtt.
Vi på bykrogarna gick
och en tös och flaska fick
för nu hade det blivit fred i Alt-Ranstädt!

Duett mellan kung Carolus och Tsar Peters dotter Olga Peterskova.

(melodi: *Tusen rosor röda*)

av Erik Adamson

- Carolus: Olga, jag dej vunnit på roulett
Din grymme fader spelte bort dej nyss till mej.
- Olga: Åh, va kul, jag säjer inte njet,
jag stannar gärna i ditt läger här hos dej!
Säj får jag då när det blir aktuellt
med varma kulor värma upp ditt tält?
Jag skall om du vill
även hjälpa till
och värma upp dej - killekill!
- Carolus: Tsarens tös mitt tält skall förestå
så ej obehörig in kan gå,
vi skall nog trivs vi två!
- Båda: Tusen kulor röda
här i tältet glöda *(härvid tänds kulorna)*
Värmen känns så underbar
när därute stormen far
Stjärnklar himmel glimmar
uti nattens timmar
Och på vakt står karolin
med pamp så lång och fin!
- Carolus: August gång på gång försökt en kupp,
men nu jag tuktat honom så han blivit spak
Sachsarna dom flydde för min trupp,
för mina bussar var den striden ingen sak.
- Olga: Din här har tågat runt i Polens land
och skingrat alla fiendens förband.
Aurora fick
inte ens en blick
den gång hon kom så skön och chic.
- Carolus: Men nu är det fred i Alt-Ranstädt
sedan August slagit till reträtt,
min seger var komplett!

Båda: Tusen kulor röda
här i tältet glöda
Värmen känns så underbar
när därute stormen far.
Stjärnklar himmel glimmar
uti nattens timmar
Och på vakt står karolin
med pamp så lång och fin!

Storvesiren Ali Hassans sång i Bender.

(melodi: Nu är jag pank och fågelfri, ur "Tiggarestudenten")
av Erik Adamson

Jag är sultanens storvesir
och chef för Höga Porten
och även Ahmeds storbankir
och rikast här på orten.
Jag härskar över stort och smått
i turkiska seraljen
och den som gör mot mej komplott
han hamnar strax i galgen.

Jag svär här vid Profetens skägg
och även vid Allah,
att de får smaka sabelns egg
som mej bedra!
Det smyger kring vid var Moské
så mången nattsvart skurk,
men jag tar fast dem vem det e,
svensk eller turk!

Uti Sultanens harem finns
så många snygga brudar,
dock får jag köpa nya kvinns
och ge dem granna skrudar.
Att ordna en sån där detalj
är order från regenten,
men säljarn är en stor kanalj,
han är från Orienten.

Jag svär här vid Profetens skägg
etc.

Carl Rinman

av Werner Johnsson

Det är en vitt utbredd mening, att dr. Carl Rinman var Trollhättans första läkare. Det är nog en sanning med en viss modifikation, ty redan före honom har det funnits läkare här. Dessa ha liksom han varit anställda av Sluss- och Kanalbolagen för dess personal och därför i mycket ringa utsträckning fått eller kunnat utöva enskild praktik.

Så till vida är omdömet riktigt, som dr. Rinman var den förste distriktsläkaren i Trollhättans distrikt, och som han verkade här i icke mindre än 30 år, har man väl knappast haft minne av någon läkare före honom.

Trollhättan var ända till mitten av 1800-talet en liten by och kunde därför icke bestå sig med egen läkare. Om dess innevånare hade behov av läkarvård, fingo de bege sig till närmaste stad, dvs. Vänersborg.

Vid de tillfällen då kanal- och slussbyggnader pågingo vid Trollhättan, var dock mycket folk samlat här. Till största delen utgjordes arbetsstyrkan av soldater, och för dessas vård anställdes särskilda läkare, som dock blott fingo ägna sig åt arbetsmanskapet.

Någon enskild praktik förekom icke. För arbetarna på 1750-talet t.ex anställdes en "fält-skärare", Christopher Bröms, och under de stora arbetena på 1790-talet handhades sjukvården av bataljonsläkaren vid Västgöta-Dals regemente, C. G. Köhler. I och med att slussarbetena voro slutförda, upphörde också deras anställning.

När kanalfarten kommit i gång efter 1800, hade Slussbolaget en rätt stor personal, och deras läkarefråga borde på något sätt ordnas. Det dröjde dock mycket länge, innan så skedde. Först vid bolagsstämma den 29 juli 1830 väcktes förslag om att läkare skulle anställas för Slussbolagets räkning och stationeras vid Trollhättan. Bolaget beslöt att vända sig till Sundhetscollegium med begäran om att få en läkare och erbjöd sig att bidra till hans avlöning med 200 Rdr Bko. Det var tydligen meningen att han även skulle ha annan praktik. Något svar ingick emellertid inte från Sundhetscollegium. Tydligt var det ingen läkare som reflekterade på platsen.

Slussbolaget vände sig då till regementsläkaren i Vänersborg dr Sandmark med förfrågan, om han ville åtaga sig tjänsten. Samtidigt hemställde man till ägarna eller arrendatorerna av industrierna i Trollhättan, att de skulle bidra med en viss summa per år mot att han skulle få anlitas av respektive företags arbetare. Der var dock egentligen bara James Dickson et Co, arrendatorn av Finbladiga sågarna 1 och 2 m. m., som ville vara med härpå. Firman erbjöd sig att årligen giva 50 Rdr. Bko, dock först från den 25 maj 1832, då den till den tiden hade avtal med en annan läkare i Vänersborg. Även grosshandlare Brynolf Ericsson, som arrenderade en såg på Malgön, erbjöd sig att delta,

Dr Carl Rinman

men blott med 10 Rdr. Bko pr år. Dr. Sandmark blev också anställd, och ännu 1835 åtminstone utgick till honom 200 Rdr. Bko från Slussbolaget.

Enligt avtalet med dr. Sandmark skulle han en gång i månaden resa till Trollhättan för att efterhöra hälsotillståndet där. Om någon av Slussbolagets personal dessemellan var i behov av läkarevård, skulle han vända sig till kamrern, som hade att tillkalla dr. Sandmark. Den övriga delen av befolkningen fick som förut vända sig till annan läkare i Vänersborg.

Då byggandet av den nya slusslinjen tog sin början 1838, kommo stora mängder soldater och andra som arbetare till Trollhättan. Det räckte då icke längre med en läkare, som blott tillfälligt besökte arbetslinjen, utan man måste ha en, som var fast anställd.

Den 9 april 1838 antogs Med. Dr. W.A. Palmær till läkare. Han erhöi i lön 2 Rdr Bko om dagen jämte 2 rum till bostad, ved, ljus, möbler och sängkläder. Någon förbättring för Trollhättans befolkning blev det knappast, då i hans kontrakt stipulerades, att han icke fick utöva någon enskild praktik, som kunde hindra honom att sköta Kanalbolagets personal.

Dr. Palmaer dog den 22 april 1840. Till efterträdare fick han dr. A.F. Regnell. Denne stannade blott till september samma år, då han på grund av sjukdom måste bosätta sig i varmare länder. Han slog sig ner i Brasilien, där han bodde till sin död 1884. Han är främst känd genom sina storartade donationer till vetenskapliga ändamål i Sverige.

Regnells efterträdare blev bataljonsläkaren vid Kronobergs regemente Dr. Lundh, som förblev i Kanalbolagets tjänst till 1845. Då var den nya slusslinjen färdig och arbetsstyrkan vid Trollhättan hade högst väsentligt reducerats.

Som läkare efter Lundh anställdes livmedikus dr. Setterblad. Hans lön fastställdes till 200 Rdr Bko pr år jämte naturaförmåner. Detta var ju betydligt mindre än vad de närmast föregående haft i lön. Han måste därför ha ägnat sig åt en rätt stor enskild praktik. Han slutade sin tjänst vid Kanalbolaget i augusti 1848.

Då platsen nu annonserades ledig, dröjde det länge, innan någon sökande anmälde sig. Först på våren 1849 söktes platsen av praktiserande läkaren i Stockholm, Med. Dr. Carl Rinman.

Carl Rinman var född i Uppsala den 10 nov. 1813. Hans föräldrar voro rådmannen Carl Abraham Rinman och dennes hustru Ulrika född Hultgren. Efter studentexamen i Uppsala 1832, avlade han medikoflexamen den 15 juni 1836, blev med. kand. den 20 febr. 1841 och disputerade pro grada medicinoe den 21 maj 1845. Han blev med. lic. den 12 juni 1846, kirurgie magister 1 juni samma år och med. dr. likaledes samma år. Ämbetsprov hade han avlagt den 12 januari 1846. Man trodde att han skulle bli akademisk lärare, men omständigheterna tvingade honom att ägna sig åt läkarepraktik. Efter olika läkareförordnanden blev han t. f. provinsialläkare i Kristianstads distrikt 1846-47, i Ekebergs distrikt 1847-48 och flyttade därefter till Stockholm, där han bedrev enskild praktik. Den 13 maj 1849 antogs han till läkare vid Trollhätte Kanalbolag, i vilken egenskap han åtnjöt lön och befodringsrätt lika med bataljonsläkare i amiralitetet.

I mån av tid fick han även bedriva enskild praktik i Trollhättan och kringliggande trakter.

Den 29 september 1847 gifte han sig med Carolina Charlotta Strömberg, född den 14 febr. 1818 i Umeå, dotter till kaptenen vid Västerbottens regemente Ulrik Adam Strömberg och hans maka. Äktenskapet upplöstes genom skilsmässa 1856.

Bostad fick han i den norra av de två gamla gästgivaregårdarna på nuvarande förvaltningsbyggnadens tomt, där han bodde, tills den revs 1878. Den kallades också allmänt för doktorsbostaden. Utom hustrun flyttade även med honom hans syster Matilda, som senare tog aktiv del i sjukvården i Trollhättan som doktors biträde.

Trollhättans folkmängd uppgick i början av 1850-talet till 1000 personer. Rinmans enskilda praktik torde därför till en början icke ha varit så särdeles stor. Men åren efter hans hitkomst, 1850, togs hans krafter i anspråk i full utsträckning, då en koleraepidemi utbröt. I oktober detta år förordnade Kungl. Bef:de Rinman att handhava läkarevården under epidemin på Trollhättan, Stavereds mosse och övriga delar av Gärdhem samt av sjuka från fartyg på älven.

I ett samhälle av det dåvarande Trollhättans struktur kunde en sådan epidemi lätt bli av förödande verkan. Den allra största delen av befolkningen var arbetare vid sågarna eller industrierna, och med den tidens små löner och låga levnadsstandard rådde stor fattigdom i kåkarna. Som barnen voro många, var trångboddheten stor. Det var knappt med maten och dåligt med hygien. Allt detta jämte ett omåttligt brännvinsupande undergrävde befolkningens motståndskraft, och epidemier skördade därför lätt många offer.

I ett avseende var man 1850 dock i ett lyckligare läge än under 1834 års fruktansvärda epidemi. Man hade en läkare att tillgå. Men i övrigt voro inga särskilda anstalter vidtagna för att möta epidemien, utan allt måste nyanskaffas. Till sjukhus hyrdes det s. k. Rootkirchska huset i nuvarande kv. Trollet 5, alltså snett emot doktorsbostaden. Där anordnades 10 sängplatser. Linne lånade man från flickslöjdskolan, och som sjuksköterskor anställdes några "madamer" från samhället mot en ersättning av 32 sk. Bko pr dygn. Sjuk- och likbärare antogos, och snickare Norrman fick beställning på ett antal likkistor a' 3 Rdr stycket.

Den 3 oktober inträffade det första fallet. Det var en gammal fyllbult ute på Staveredsmosse, som insjuknade och hastigt avled. Kvällen förut hade han varit alldeles frisk. Ett par dagar senare avled även hans hustru. Samtidigt började fall inträffa vid Åkersvass. Här var det sjöfarande på älven, som insjuknade. För vården av sjuka från fartyg, som kommo till Åkersvass, anställdes ett par medicine kandidater vid en där upprättad sjukstuga. I själva Trollhättan började epidemien den 11 oktober. En av de allra första, som skördades av den hemska farsoten, var delägaren i Mekaniska Verkstaden J. M. Lidström, som avled den 15 oktober. I mitten av november var epidemien över för den gången. Då hade inalles 58 dödsfall inträffat. Att Rinman hade bråda dagar, säger sig självt. Därtill kom, att han även fick laga till nästan all medicin, han ordinerade. Trollhättan hade ännu inte något apotek utan nu liksom under normala förhållanden gjorde han i ordning medicinen hemma hos sig. Några av hans räkningar till fattigvårdskom-

mittén för medicin till dess klienter äro bevarade. Karakteristiskt för Trollhättan har i alla tider varit, att dess innevånare begäfvats med öknamn. Dessa voro i så allmänt bruk, att få kände personernas verkliga namn. Rinmans räkningar äro därför i regel utställda på vederbörandes öknamn. En sådan räkning lyder: "Bröstdroppar till Soskafet - 8 sk."

Sedan Trollhättan i slutet av 1850-talet blivit egen församling och folkmängden stigit till inemot 2000 personer, behövde platsen ett eget apotek. Den 17 januari 1861 begärde Kanalbolagets direktion, att ett sådant skulle inrättas här.

Sundhetscollegium, som fått frågan på remiss, förklarade i sitt yttrande, att apotek i allmänhet blott beviljades för sådana platser, som utgjorde stationer för provinsial- eller distriktsläkare, vilken skulle ha tillsyn över apoteket. Ett läkaredistrikt vid Trollhättan måste därför först inrättas. Kanalbolaget föreslog Trollhättans församling som distrikt åt doktor Rinman, som förklarade sig villig att handhava sjukvården inom distriktet och tillsyn över det blivande apoteket. Trollhättan fick också ett självständigt apotek med personligt privilegium den 24 augusti 1861. Dr. Rinman förordnades som distriktsläkare med uppgift att bestrida den offentliga hälso- och sjukvården inom Trollhättans församling.

Dr. Rinman var en utmärkt läkare med bröstsjukdomar som specialitet. T. o. m. från avlägsna trakter kommo patienter till honom. Hans namn hade mycket god klang inom yrkeskretsar, och han var högt uppskattad bland sina kollegor. Som exempel kan nämnas, att då sjuka vände sig till specialister i Stockholm eller Göteborg för att söka bot för något ont, fingo de ofta det beskedet, att då de hade dr. Rinman på så nära håll, hade de icke behövt företaga en så lång resa.

Inom Trollhättan och långt däromkring utövade han en vidsträckt praktik, och var mycket omtyckt av allmänheten. Han var alltid vänlig och hjälpsam och hela hans arbete var inriktat på att bispringa lidande medmänniskor. Ekonomisk vinning kom i andra hand.

Han var också alltid redo att vara de sjuka till hjälp, vare sig det gällde att ta emot dem hemma hos sig i tidiga morgonstunden eller att färdas långa vägar i skraltiga åkdon till deras oftast torftiga hem. Och hur svårt dessa än hade det i sina plågor, var det märkvärdigt, om icke den jovialiske och vänlige doktorn kunde locka fram ett leende.

De få lediga stunder, han hade från sin vidsträckta praktik, använde han till studier inom sitt fack, eller att utöva en storartad gästfrihet bland sina talrika vänner, för vilka det gästfria hemmet alltid stod öppet. Där kunde han också utveckla hela sitt originella skämtlynnne och ursprungliga humor. Hans kvickhet och slagfärdighet bottnade alltid i den renaste godmodighet.

Dr. Rinman deltog inte mycket i det kommunala arbetet. Det var blott sådant, som hade direkt samband med hans läkareverksamhet, han ägnade något av sin tid. I början av 1860-talet var han under några år medlem av socken- sedermera kommunalnämnden, det var egentligen allt.

Dr. Rinman lämnade sin anställning vid Kanalbolaget den 31 dec. 1877. Därmed

frånträdde han även sin befattning som distriktsläkare. I och med dr. Rinmans avgång upphörde också Kanalbolaget att lämna anslag till läkarebefattningen inom Trollhättans kommun. Denna, som förut ej behövt giva något anslag till läkarens lön, fick därefter själv avlöna sådan. Till den nye läkaren anslog kommunen 2000 kr pr år.

Dr. Rinman blev vid sin avgång föremål för hjärtliga hyllningar. Patron C. O. Holm tog i kommunalnämnden upp frågan om hur kommunen bäst skulle visa sin tacksamhet och erkänsla för de 29 år, han utan lön uppehållit läkaretjänsten inom kommunen, särskilt bland dess många fattiga och mindre bemedlade innevånare. Kommunalstämman, till vilken frågan hänsköts, beslöt tillsätta en kommitté, bestående av greve K. Posse, ing. A. Nydqvist, patron C. O. Holm och ing. Carl Wallström, till vilkas förfogande ställdes 1000 kronor, tagna av brännvinsmedlen, som var samhällets mjölkko på den tiden. Kommittén beslöt inköpa en minnesgåva, som skulle förses med passande inskription. Resten av pengarna skulle i guld överlämnas till dr. Rinman.

Överlämnandet skedde på hans namnsdag den 28 januari 1878 vid en festlighet på hotellet. Ett 70-tal personer ur olika klasser inom samhället hade kommit samman. Greve Posse framförde i ett tal Kanalbolagets tack till dr. Rinman för hans nit och osparda möda. Verser upplästes, och han hyllades med ett niofaldigt hurra. Därefter överlämnades hedersgåvan, en silverpokal.

Kyrkoherde Åberg talade därefter å Trollhättans samhälles vägnar, vilket, som talaren framhöll, stod i stor tacksamhetsskuld till dr. Rinman för allt, vad han offrat av krafter för dess innevånare. Vid bålarna höllos sedan ytterligare tal för festföremålet.

Rinman blev icke gammal, sedan han lämnat det aktiva arbetet. Han angreps av matstrupskräfta, som bröt ned honom fullständigt. Som läkare var han fullt medveten om sitt hopplösa tillstånd. Han avled den 7 juni 1879.

Den 23 augusti 1879 överlämnade fröknarna Hanna och Matilda Rinman i enlighet med broderns önskan en donation på 9000 Kr. till Trollhättans församling. Av dess ränteavkastning skulle från och med år 1880 en årlig pension tillfalla några namngivna personer under deras livstid. I den mån dessa personer avledo eller ränteavkastningen gjorde det möjligt, skulle en årlig pension tilldelas någon eller några välkända personer bland Pauvres honteux inom Trollhättans församling. Den skulle utgöras av 50 kronor, varken mer eller mindre. Kommunalnämnden skulle utse innehavare.

Utom denna donation till Trollhättan, skänkte fröknarna Rinman, likaledes i enlighet med broderns önskan, till Uppsala universitet 3000 kronor varav räntan skulle tillfalla dem, under deras livstid. Därefter skulle av summan bildas två stipendier.

C. Alfred Andersson

av Werner Johnsson

En märkesman i Trollhättans historia från årtiondena kring sekelskiftet var provinsialläkaren C Alfr Andersson. Både som läkare och som människa var han högt värderad av alla inom samhället. Ännu 30 år efter hans bortgång levde hans minne bland Trollhättans befolkning.

C Alfr Andersson var född i Gränna den 31 december 1850. Fadern var lantbrukare. Efter avlagd studentexamen i Jönköping 1875 blev han med kand 1884 och med lic 1888. 1886-88 tjänstgjorde han som läkare dels i Gränna, dels i Lidköping. Under 1888 var han en tid t f stadsläkare i Vänersborg. Den 12 maj 1889 antogs han till andre distriktsläkare (extra provinsialläkare) i Trollhättans distrikt för en tid av 5 år, och 1894 förnyades hans förordnande för ytterligare 5 år. Han innehade denna befattning till den 1 augusti 1900, då han av Trollhättans kommunalstämma valdes till 1:e extra provinsialläkare. Han erhöll medicinalstyrelsens förordnande på denna befattning och innehade den till sin död. Han var även järnvägläkare på sträckan Trollhättan-Nol.

Dr C. Alfred Andersson

Såsom läkare vid Trollhättans folkskolor nedlade han ett betydande arbete. Det raskt växande samhället och därmed barnantalet i skolorna gjorde, att en särskild skolläkare måste anställas. Härtill förordnades dr Andersson den 20 augusti 1907. Redan före denna tid hade han dock ägnat mycket arbete åt skolbarnen.

Dr Anderson var ledamot av styrelsen för Marie Alberts stiftelse från dess första sammanträde den 16 augusti 1892. Under arbetet med planerandet av sjukhuset och dess inredning var hans sakkunskap av stort värde. Han var läkare vid sjukhuset från den 4 december 1912, då det togs i bruk. Många år kom han icke att verka som sjukhusets läkare, men han skötte sin tjänst med stor energi. För övrigt nedlade han stort arbete på ordnandet av epidemisjukhusvården och på höjandet av hygienien inom samhället.

I Trollhättans Badhus AB var han den drivande kraften både vid dess start 1891 och under dess verksamhet. Han tillhörde dess styrelse ända från början och var vid sin död dess ordförande.

Dr Andersson deltog även livligt i det kommunala arbetet. Främst sysslade han självfallet med samhällets sanitära och hygieniska förhållanden. En bättre dränering inom samhället och en vattenledning voro två stora frågor vid sekelskiftet, för vars lösande han verksamt arbetade. Men även på andra områden inom kommunalstyret var han verksam. Han var bl a suppleant i stadskommitté'n, i vilkens arbete han tog intresserad del. Han var även landstingsman.

Borgstedts

av *Stina Svensson*

Borgstedts hette familjen, som bodde granne med Anders-Johans på Nygatan. Borgstedts hade en mangel i en bod inne på gården. Dit gick min mamma och manglade tvätten. Det var något mörkt och dystert över den gården. Den låg liksom inklämd mellan Anders-Johans stall och "Anders på Öjas" berg. Men städat och fint var det alltid hos Borgstedts och en mönstergill ordning rådde både ute och inne. Fru Borgstedt hade innan giftermålet varit husa hos patron Nydqvist på Elfhög.

Borgstedts hade en pojke, som hette Ragnar. Modern var något till åren gammal, då sonen föddes. Kanske var han dem därför särskilt kär. Han var deras ögonsten.

När Ragnar var i 12-årsåldern skickades han en sommareftermiddag till "Föreningen" nere vid hamnen - Konsums föregångare - för att köpa fotogen. Det var innan elkraften kommit allmänt i bruk. På vägen träffade han två kamrater från husen mittemot hans hem, och pojkarna gjorde sällskap. Man hade ingen större brådska, och det var inte ovanligt, att ärendena kunde dra långt ut på tiden.

Komna till klaffbron fick pojkarna syn på några pråmar, som låg vid Spekön. Vad kunde det vara i dem? De stack över till pråmarna. Den störste av dem var till över hälften fylld med vatten. Pojkarna såg, att det fanns kanter, plankor och spångar att springa och leka på. Ragnar ställde ifrån sig oljekannan, och leken begynte. Det var roligt att springa omkring på pråmkanterna och jaga varandra och hitta på upptåg. Man sprang från den ena pråmen till den andra, och mest spännande var den största, den vattenfyllda. Men där tog leken ett fruktansvärt slut. Hur det gick till, vet väl ingen, men plötsligt låg alla tre pojkarna i vattnet och kämpade för sina liv. Hur länge de kämpat, vet vi inte heller, ty ingen såg dem och ingen hörde dem. Ingen kunde hjälpa dem.

När kvällen sänkte sig över kanalen, och ängsliga föräldrar väntade på sina barn, var det tyst och stilla vid pråmarna invid Spekön. En ensam fotogenkanna stod vid kanalkanten. En fotogenkanna, som talade sitt tysta språk.

En ljum, stilla kväll, när kyrkklockorna ringde till aftonbön, och solen snart skulle gå ned bakom kanalen, fick Ragnar göra den sista färden från hemmet för att bisättas på kyrkogården. En vit kista, kärleksfullt smyckad med gröna, glänsande lingonrisgirlander, och i den fina likvagnen. Vi barn stod tysta och högtidliga, medan vagnen drog förbi. De två andra pojkarnas färd tedde sig något annorlunda. Två enkla svarta kistor på en flakvagn. De pojkarna kom från fattiga hem med en stor barnaskara. Sådant märktes på den tiden. Men givetvis var vi minst lika gripna av deras enkla avfärd.

För Ragnars föräldrar var sorgen förkrossande. Den blida modern sörjde stilla och undergivet. Håret grånade alltmer och blev snart alldeles silvervitt. Hon skötte sitt arbete i hemmet plikttroget och med största omsorg som förut, men det var aldrig sig riktigt likt, sen Ragnar gått bort. Sorgen och saknaden hade satt alltför djupa spår.

I finrummet fanns hans porträtt, på väggen, på chiffonje'n, på hyllor. Ragnar i olika ål-

drar. Ett av fotografierna hade modern prytt med skinande vit chiffong och små konstgjorda blommor, ett annat var dekorerat med små änglabilder. Hon såg på porträttet med kärleksfyllda blickar och smekte Ragnars bild. Och mindes.

Ragnars far gick aldrig tillbaka till verkstan (Nohab) sedan sonen lämnat dem. Han tyckte, att livet var meningslöst och hade nu inget att arbeta för. Så småningom började han dock ta några småarbeten här och där, och det fortsatte han med så länge han orkade.

Ragnars mor hade länge haft besvär av ledgångsreumatism. Den förvärrades allteftersom åren gick, hon blev stelare och alltmer plågad. Men hon klagade aldrig utan skötte sitt hem tålmodigt och samvetsgrant intill det sista. En söndagseftermiddag, när hon satt sig till ro i sin fåtölj för att läsa sin tidning, kom döden helt oväntat. Stilla och lugnt gick hon bort, för att som hon önskade och hoppades få möta sin älskade Ragnar.

Och så var mannen ensam. Han levde många år ännu och bodde kvar i sitt hem på Nygatan. Tills han slutligen fick lämna det för att tillbringa sina sista levnadsår på ålderdomshemmet (Stavregården).

Och nu vilar de alla tre i familjegraven på Gamla Kyrkogården (Götalundens Begravningsplats).

Gustava Melin

av Werner Johnsson

I Trollhättans skolhistoria intar Gustava Melin en bemärkt plats såsom den första lärarinnan inom samhället. Hennes tjänstgöringstid var också en av de längsta, någon uppnått, ty i hela 40 år arbetade hon med att lära flickor från Trollhättan att sy, sticka o. d.

Gustava Melin var född i Staby i Skåne den 8 maj 1808. Föräldrarna voro pappersmästare Sven Melin och hans hustru Ankin, född Ekstedt. Hennes tidigare öden äro ännu okända, men på 1840-talet var hon anställd som "husmamsell" på Marieström i Hjærtum, troligen hos arrendatorn och riksdagsmannen Anders Andersson. Därifrån flyttade hon 1849 jämte mor och syster till Trollhättan.

Folkundervisningen var vid denna tid ännu i sin begynnelse. Visserligen hade den nya folkskolestadgan utfärdats 1842, men det dröjde många år, innan den blev allmänt genomförd. Lång tid tog det också att utveckla och förbättra själva undervisningen. Denna var på den tiden så gott som helt teoretisk. Man undervisade i kristendom, läsning och räkning. Någon plats för praktiska ting såsom slöjd fanns icke.

På en del håll hade man emellertid börjat ordna privat undervisning för flickor i sådana handslöjder som de kunde ha nytta av längre fram i livet. Så hade t. ex. skett i Vänersborg på 1840-talet. Hos Trollhättans store man på den tiden, Nils Ericson, uppstod då tanken, att även för Trollhättans befolkning skulle en skola av detta slag kunna bli av stor nytta.

Den 13 mars 1847 anmälde Nils Ericson vid sammanträde i Kanalbolagets direktion, att "åtskilliga av samhällets mera bemärkta medlemmar" sammanskjutit omkring 200 Rdr. Bko till upprättande av en flickslöjdskola. Det var ingen hemlighet att största delen av de insamlade medlen hade skänkts av Nils Ericson själv. Kanalbolagets direktion anslog 50 Rdr årligen till en sådan skola och ställde gratis till förfogande 3 rum i gamla gästgiveribyggnaden, som låg på nuvarande förvaltningsbyggnadens tomt. En styrelse utsågs med assessor Samuel Strand som ordförande, handlanden Johan Petersson som skattmästare och skolläraren P. G. Lundblad som sekreterare. Sedan ytterligare medel hopsamlats, började undervisningen den 1 febr. 1849.

Som lärarinna anställdes mamsell Gustava Melin, vilken enligt inspektors, assessor Strand, yttrande vid den första examen i juni 1849 var "en lärarinna, som med världskännedom, nit och omtanke förstår att sköta sitt ansvarsfulla kall".

Undervisningen blev genast mycket eftersökt. Flera anmälde sig än man kunde taga emot. För att bereda möjlighet för ytterligare ett antal flickor att deltaga ordnades med plats i förstugan under den varmare årstiden, och några flickor fingo sitta i mamsell Melins privata rum. Det blev i alla fall snart för trångt. Kanalbolagets direktion upplät då

den gamla "götiska" skolan vid nuvarande Strandgatan, dit slöjdskolan flyttade den 1 juli 1852. Sedan lokalerna snyggats upp, fanns där plats för 30 elever. Mamsell Melin och hennes syster hade sin bostad i två mycket små rum intill skolsalen.

Under 1850-talet och början av 1860-talet hade skolan mycket svårt att få inkomsterna att räcka till. Nils Ericson trädde då hjälpende emellan och skänkte medel, så att undervisningen kunde fortsätta. Sedan Kanalbolaget 1861 anslagit inkomsterna av Toppöbron till skolan, var dess existens tryggad, och den lämnade senare till och med ett rätt stort årligt överskott.

Lokalerna voro emellertid alltjämt för små. I början av 1880-talet hade skolan dock så goda finanser, att man kunde bygga en ny skola. Den förlades till nuvarande Drottningtorget, som då ännu icke var planerat utan var kuperad skogsmark. Den stod kvar där, till den revs 1937. Undervisningen flyttades till den nya lokalen den 20 maj 1884.

Gustava Melin hade till en början 100 Rdr Bko om året i lön, vartill kom fri bostad. I början av 1860-talet ökades den till 150 Rdr. Bko eller 225 Rdr Rmt. I olika repriser fick hon löneökning, så att på 1880-talet hade hon 500 kr, om året. Dessutom fick hon hälften av överskottet vid försäljningen av elevernas arbeten. Detta uppgick dock blott till 10-20 Rdr per år. Hennes löneförmånder voro alltså icke så stora, men hon kunde kanske skaffa sig några extra inkomster.

Den 24 juni 1883 tilldelades Gustava Melin Patriotiska sällskapets medalj, vilken överlämnades vid en högtidlighet i kyrkan efter gudstjänstens slut. Kanalbolagets verkställande direktör, kapten K. M. Schwan, förde mamsell Melin fram i koret, där kyrkoherde Åberg höll tal för henne, vilket utmynnade i ett tack för den långa tid, hon varit i bolagets tjänst och samhället till gagn

Kapten Schwan och förre statsrådet P. von Ehrenheim fäste sedan medaljen kring hennes hals. Därefter blev hon föremål för stora hyllningar av förutvarande elever, som överlämnade blommor m.m.

Den 1 oktober 1889 avgick Gustava Melin med pension, 300 Kr om året. Hon levde ännu

Gustava Melin

ett decennium och dog den 21 januari 1900, såsom Trollhättans då äldsta innevånare.

Den 8 juni 1900 lämnade hennes syster Charlotta Melin ”på grund av hennes i livstiden uttryckta önskan” ett gåvobrev på 1000 Kr. till Trollhättans Kommun. Gåvan skulle kallas ”Gustava Melins donationsfond”. Räntan skall varje år före jul lika fördelas mellan fyra fattiga kvinnor inom Trollhättans kommun, företrädesvis änkor, som gjort sig kända för arbetsamhet, ärlighet och dygdig vandel.

Flickhöjdskolan (markerad med pil) i hörnet av det som nu kallas Drottningtorget. Huset uppfördes 1884 och revs 1937.

Funderar du över din ekonomi...

Välkommen att kontakta våra rådgivare som är utbildade inom områden som skatter, värdepapper, försäkringar, familjejuridik och privatekonomi.

*Ring oss, så bokar vi en tid för
Privatekonomisk Rådgivning.*

Det lönar sig!

Trollhättan

Kungsgatan 51, tel. 293 00 – Stallbacka, tel. 174 75

Trollhätte - Gillet

60 år

1934-1994

ISSN 0280-0802

Rydins Tryckeri AB, Nössebro 1994

Oskar Olsson, mannen som kallades Glass-Oskar

av Ronny Derner

Läget var ganska dystert för mig inför sommaren 1944. Jag hade sökt in på Folkskoleseminariet för manliga elever i Göteborg och inte blivit antagen. Då jag meddelade pappa Gustaf detta sorgliga faktum, fick jag ett mycket rakt besked av honom: – Då får du gå ut och skaffa dig ett jobb!

Efter att ha strosat Storgatan ner och Kungsgatan upp i djupa funderingar hade jag kommit på följande: Glass var gott, och kanske det skulle finnas ett jobb på Glassfabriken. Jag tog mod till mig och hoppade på cykeln med destination Tingvalla.

Alla barn i Trollhättan kände den väldige men vänlige glassfabrikören, som på sommaren gick under namnet Glass-Oskar och på vintern kallades Korv-Oskar. Många hade varit med om att det framåt hösten spreds rykten om att det delades ut glass kartongvis på trappan framför glassfabriken. Jag hade varit bland de lyckliga att bli ägare till en kartong, visserligen lite gryning, men dock himmelsk god trollhätteglass i form av runda glasspinnar.

Lite hade jag väl snappat upp om Glass-Oskar under åren. Framgångssagan, som började i en källarlokal i hörnet av Trollgatan och Österlånggatan, och som alla barn i Trollhättan under 30-talet tyckte jag att en strut gräddglass från standet på torget var något av det godaste som fanns.

Nu befann jag mig på den välkända trappan med fjärilar i magen, men jag hade tur, för jag hade inte väl ringt på, förrän dörren öppnades av fabrikör Olsson själv. Här är det kanske på sin plats med en kort beskrivning av mannen ifråga. Det som först fängade min uppmärksamhet var de väldiga, hårbevuxna armarna och de kraftiga händerna, som vittnade om kraft och företagsamhet. Blicken var intensiv under de buskiga ögonbrynen och kanske lite spefull men leendet var vänligt och talet sävligt och mycket "trollhättskt".

Många barn och ungdomar var lite rädda för Glass-Oskar. De tyckte han såg hemsk ut. Till följd av många och svåra bihåleinflammationer hade han ett antal djupa ärr i pannan, och han berättade själv gärna och utförligt om hur många gånger han blivit opererad och hur många silverplåtar han hade i skallen. Lite bidrog väl Oskar till bilden av honom själv som "farlig". Hans humor var av det burleska slaget, och han tyckte om att skrämmas. Mera därom längre fram i denna epistel.

Jag lade fram mitt ärende och fick ett mycket snabbt svar:
– Vad kan du då?

Jag talade lite svävande om realexamen o.s.v, men till min stora lättnad gick han inte

Oskar Olsson, "Glass-Oskar" (1905-1973) Teckning av Hubert Lärn.

närmare in på ämnet. Jag hade varit en mycket medelmåttig elev på realskolan och av ett flertal lärare förutspåts en mörk framtid. En av pedagogerna var ganska säker på att jag aldrig skulle lära mig matematik, en spådom som inte precis stärkte mitt självförtroende.

– Gå å köp dej en overall och ett par träskor å kom tebaka efter meddan, blev det lakoniska beskedet. Han lyste upp, när han såg hur glad jag blev.

Jag var tillbaks efter ”meddan” iklädd en alldeles för stor blå overall och ett par enormt svarta träskor. En anställd tog hand om mig och visade mig hur jag skulle utföra mina arbetsuppgifter. Hela glassfabrikationen ägde på den tiden rum i en tillbyggd två-familjsvilla, i vilken fabrikören och hans familj tidigare haft sin bostad. Större delen av nedre botten upptogs av fabriksdelen, med ett stort fyrkantigt träbord i mitten kring vilket det satt ett antal kvinnor i olika åldrar och med uppgift att vira in glasspinnarna i staniolpapper.

Utmed rummets ena långsida löpte kylbanan av rostfritt stål. Den var fylld av kylvätska, vari ingick ångande ammoniak. Man satte ner handtagsförsedda stålbehållare med ett antal runda eller fyrkantiga tuber på kylbanan. Tuberna hade fyllts med glassmassa. Min uppgift blev att köra ner pinnar i glassmassan, så fort den hade stelnat till något. Man fick arbeta framåt lutad över formarna med krum rygg och ammoniakgaserna rätt i nobban.

Det var ett ganska tufft jobb, och det gick absolut inte att slöa till. När man väl hade börjat köra en viss sort, t.ex jordgubb, arbetades det på högtryck. Vila fick man eventuellt göra i pausen mellan att en ny sort började köras. Formarna skulle passas och flyttas från vänster till höger och laddas med pinnar samt värmas och tömmas på bordet. Som jag minns det (efter 50 år) var vi bara två man vid kylbanan.

Bara efter några dagar hade jag tröttnat ganska betydligt och hade bara en tanke i huvudet: vad skulle jag kunna hitta på för att det skulle uppstå en paus, så jag skulle kunna räta på min värkande rygg. Jag såg för min inre syn en mekanisk anordning, som sänkte sig från taket och som snyggt och effektivt sänkte en uppsättning pinnar ner i glassen, varefter formen ”flöt vidare” och nästa pinnsats sänkte sig från taket. Jag kunde inte släppa tanken. Jag drömde till och med om ”uppfinningen” på natten.

Morgonen därpå berättade jag för pappa Gustaf om min idé. Han nappade direkt på förslaget och lovade ”snacka” med en skicklig modellsnickare på NOHAB. Jag dröjde mig kvar efter arbetets slut den dagen för att kunna ta noggranna mått på en form, och bara några dagar senare hade jag en plywoodskiva med ett antal slitsar i. Jag lyckades övertala min arbetskompis om att få göra ett försök. Under stor spänning laddade jag skivan med pinnar och på passformen kunde man inte klaga. Pinnarna passade exakt ner i tuberna, men när jag skulle dra upp skivan följde de flesta pinnarna med tillbaka. Slitsarna var för kärva. Men det skulle väl gå att justera. Då kände jag någons blickar i min rygg...

Fabrikör Olsson tittade fundersamt på min experimentskiva, och jag var beredd på allt från att få sparken till att bli ordentligt avhyvlad. Inget av detta hände. Istället sa han: – Du ska inte stå här! Kom mä mej!

Vi gick tvärsöver golvet bort mot ett litet kontorsrum strax till vänster om ingången. Större delen av rummet upptogs av ett väldigt dubbelsidigt skrivbord. Där fanns telefon, en skrivmaskin och en räknedurra. På ena väggen satt, uppträdna på spikar, ett antal oregelbundna papperslappar. Oskar pekade på en av dem och sa med sin lite nasala stämma:

– Här har vi fru Olsson. Ho har jobbat femton timmar den här veckan. Så tar du å skriver upp varje da, å sen gångrar vi det med timlönen. Du får slå ner det på snurran. Du kan väl räkna på snurra?

Jag måste tillstå, att jag inte var riktigt sanningsenlig i det ögonblicket. Jag nickade nämligen ett sorts ja och tänkte, att nattens timmar skulle räcka till att förkovra sig i snurrandets konst.

Återigen var det pappa Gustaf, som kom till undsättning. Han visste naturligtvis hur det skulle gå till, och en tid därefter hade jag det ytterst drägligt i mitt lilla krypin. Ett förslag från min sida, att vi skulle ersätta spikarna och papperslapparna med ett kortregister togs väl emot, och eftersom personalen inte uppgick till mer än trettiotal personer, var det snart gjort att upprätta en liten databas med namn, timlöner, veckoutbetalningar etc.

Oskar blev mycket nöjd med resultatet av det här och bara några veckor senare var det dags för ett nytt "kom mä här". Denna gång klev vi uppför trappan till andra våningen. I det som en gång varit vardagsrummet fanns vid var sitt fönster två stora skrivbord. På det ena stod, om jag minns rätt en telefonväxel med proppar, sladdar och switchar, och vid det andra satt firmans kassörska fröken Johansson från Velandå. Hon var blond, någonstans mellan 35 och 40 år och såg bra ut på ett lantligt och sunt sätt. Hon var ganska lågmäld och lite blyg till sin läggning och skötte bokföringen mycket noggrant med vacker piktur i tjocka liggare.

I ett hörn av rummet stod ett kraftigt kassaskåp, och det hände alltsomoftast, att fabrikören himself kom in och grabbade tag i en sedelbunt, som han lite vårdslöst körde ner i sin bröstficka. Vid sådana tillfällen bleknade fröken Johansson, som fruktade för sin bokföring och vad hon skulle hitta på att säga till revisorerna.

Avskilt från detta yttre rum med skjutdörrar fanns ett något mindre rum ävenledes det utrustat med ett stort skrivbord. Oskar pekade på bordet och sa:

– Här ska du setta! Nu vell ja att du gör ett register över kunderna också. Du får köpa in då som behövs.

Det var alla upplysningar jag fick. Vad jag behövde var ett register för reskontra. Jag kände inte till det ordet på den tiden, och det kunde väl kanske göra detsamma.

Firman, som sålde registret, hade kunnig personal och jag sög i mig så mycket information som möjligt om hur det skulle upprättas och skötas. Till sin yttre fysiska uppenbarelse var det ett stort högt plåtschabrak, som skulle placeras ovanpå skrivbordet. På schabraket fanns det ett stort antal slädar, som kunde dras ut, och på varje slåde satt det registerkort, ett uppslag för varje kund.

Jag visste inte min levande råd, hur jag skulle få kläm på, vilka som var kunder. Oskar

självt var det ingen idé att fråga, men fröken Johansson och den övriga personalen kom till min undsättning, och efter några mycket arbetsamma veckor hade jag lyckats få in merparten av kundstocken i registret.

Trollhätteglass befann sig vid denna tid i ett mycket expansivt skede. Glassen var populär i stora delar av Västsverige med tyngdpunkten i Bohuslän och Dalsland. Sommaren detta år blev rekordvarm, och i kiosker och fruktaffärer från Strömstad ner till Varberg skrek man efter glass. Våra leveranstider blev längre och telefonerna gick varma. Blev någon

sjuk, fick man rycka in och vikariera. Ena dan staplade jag kartonger i kylrummet, andra dan smälte jag choklad i stora kastruller på en vanlig hushållspis. Det hade blivit populärt med chokladdoppad glass. Vi jobbade långa arbetsdagar och även helger. Söndagar vid telefonväxeln var svettiga. Beställningarna strömmade in.

Så vitt jag minns hade distributionsbilarna inga kylaggregat. De var som stora isolerade lådor och glasskartongerna måste packas med kolsyreis för att hålla sig fram till destinationen. Jag minns namnet på en av chaufförerna. Han hette Arne Carlsson och var något av en filur. Vi blev snart mycket goda vänner, och jag gjorde ingen hemlighet av att jag ansåg hans jobb bra mycket mera åtråvärt än mitt. Men jag hade ju inget körkort.

Det här måste på ett eller annat sätt ha kommit till Chefens öron. Oskars förkärlek för handgripliga skämt var känd och omvittnad. En gång - berättades det - hade han fått tag i en gammal rostig yxa. Med den i högsta hugg och vilt vrålande rusade han fram mot damerna runt det stora fyrkantiga bordet och skrek:

– Nu ska ja slå ihjäl er, era käringdjävlar! Det blev snabbt soprent runt bordet, och om han lyckades samla personalen nåt mer den dagen, därom förmåler inte historien. Nu skulle jag köra lastbil - Han sa allvarligt:

– Du får åka bort te station å hämta e låda. Du kan leverera tie kartonger jordgubb te kiosken på samma gång. Nöckeln setter i. Här har du fraktsedeln.

Å så försvann han.

Det var nog ingen som vågade mucka, när Oskar gav en order. Inte jag heller. Jag lommade ut på gatan och kröp modlös upp i förarsätet. Men bilen startade snällt, och på ettans växel körde jag till stationen, ömsom på trottoaren, ömsom mitt i gatan.

Lyckan stod mig bi. Inga poliser bevittnade den vingliga färden. Brottet torde vara preskriberat vid det här laget. Jag förstod, att det varit ett s.k handgripligt skämt, om inte förr så veckan därpå, då dörren till kylrummet stängdes från utsidan av samme

Oskar Olsson

skojare. Det är påfrestande att vistas två timmar i kylrum. Det var så lång tid det tog, innan en anställd anlände med en vagnslast vaniljglass.

Men Chefen jobbade hårdast av alla. Han stannade kvar på arbetsplatsen, när alla andra gått hem. På morgonen kunde vi finna honom på muggen med nedhasade byxor inför öppen ridå – sovande som en stock, fullkomligt utpumpad. Han hade somnat, där han satt, av ren utmattning.

Det var chefens ambition, att Trollhätteglass skulle finnas överallt, där glass såldes. Han tog verkligen vara på högkonjunkturen, väl vetande, att snart kom vintermånaderna, då glassätandet så gott som upphörde. Glass var vid den här tiden en säsongsvara. Ute vid kusten på orter som Bovallstrand, Hamburgsund och Fjällbacka hade man Badortens Dag. Oskar hade – genom sin fru tror jag – gedigna försänkningar i Bohuslän, och han lyckades ofta få entreprenaden på försäljning av dricka, glass och korv på dessa tillställningar. Han mobiliserade alltid ett gäng personal, släktingar och bekanta, som skötte försäljningen på dessa evenemang. När måndagen kom, fick jag ofta en växelkassa av nerblötta, sockerdricksklubbiga enkronor att ta hand om. Kanske badorten hade drabbats av åskskurar, det fick jag aldrig veta.

Chefen var emellertid nöjd med mig och en regnig måndag kom han in och slog sig ner vid skrivbordets andra ända. Han var alltid mycket lugnare regniga dagar. Han sa: – Du får bli kamrer, om du stannar kvar hos mej.

Han kommenterade inte detta vidare men från pinnsättare till kamrer på bara några månader... Jag började känna ett nytt, starkt självförtroende.

– Kan du ta diktamen, frågade han så.

Jag tog fatt i ett block och en penna och väntade. Nu först såg jag, att Oskar var hålogd och glåmig i ansiktet. Han gäspade ideligen. Jag förstod, att nattsömnen varit dålig. Han började diktera.

– Tell Hälsovårdsnämnden...

Han ryckte upp sig och såg ett ögonblick mycket skärpt ut. Språket stramades upp och den loja trollhättedialekten blandades med kurialsvenska ord och vändningar.

– Har du skrevet tell Hälsovårdsnämnden?

Jag nickade.

– På en tell mig angränsande tomt bedriver skrothandlare Bergman sin verksamhet. Han har en stor, svart hunn.

Det är mycket viktigt, att man förstår hur ordet "hunn" uttalas, om man ska göra anspråk på att behärska trollhättedialekten. Det uttalas inte alls som i första delen av Hunneberg, utan med ett spetsigt u-ljud som i ut.

– Har du skrevet hunn?, Jag nickade.

... en stor svart hunn. Denna hunn...zzzzzzkphzzzrk..

Det stora huvudet föll ned mot bröstet och den stackars utpumpade mannen somnade på stolen, där han satt, ljudligt snarkande. Jag sträckte mig över bordet och puffade honom på axeln och han for upp med ett ryck.

– ...har du skrevet denna hunn?

Jag nickade.

– Denna hunn skäller och skäller hela natten, så att jag inte kan sova. Denna hunn är.. zzzrzzkpsshzzrk..

Nu tog sömnbehovet överhand igen. Jag tittade upp och ut mellan skjutdörrarna. Jag skymtade fröken Johansson. Hon log. Ett milt, moderligt leende. Återigen puffade jag till Oskar och på nytt for han upp och fortsatte:

– Skriv att hunnen är en sanitär olägenhet.

Uppiggad av denna fras och den korta sömnen reste han sig upp, gäspade och sträckte händerna över huvudet. Så böjde han sig ner mot mig och tittade på blocket och log illmarigt:

– etcetera, etcetera,etcetera. Du får la hetta på nåt lämpligt på slutet!

Jag undrar just, om denna märkliga skrivelse finns i Hälsovårdsnämndens arkiv. Fejden mellan Oskar Olsson och skrothandlare Bergman var inte ny. De båda företagen hyste inga varma känslor för varandra. Olsson var alldeles för expansiv för att Bergman skulle känna sig väl tillmodis och Bergman var ivägen för Oskar.

Personalen var hårt ansträngd och värmeböljan fortsatte. Vi jobbade vardag som helgdag, och en söndag satt jag på pass framför telefonväxeln och tog emot beställningar. Ringandet tycktes aldrig upphöra, och värmen var pressande. Vi var alla irriterande och lättstötta. Framemot eftermiddagen var bara Chefen och jag kvar. Jag tog mod till mig och sa:

– Jag är hungrig. Jag skulle behöva få lite middagspaus!

– I helvete du tar någon paus! Sett kvar där du setter.

Men nu tog veckors värme och irritation ut sin rätt och jag sa:

– Då går jag ändå och tar middag.

Jag reste mig upp och började gå nerför den stora svängda trappan. Detta var något oerhört. En uppkäftig, nyanställd snorvalp tar sig ton. Med en snabbhet, som var imponerande för en så stor och kraftig karl var han efter mig i trappan, fick ett grepp med sina stora håriga händer om min hals ..och han klämde åt ganska rejält.

– Detta är min sista stund, tänkte jag och tittade halvkvävd upp i det rödbrusiga ansiktet. Men i samma stund lossnade greppet och den vredgade minen förbyttes i ett solvargsgryn. Ännu ett handgripligt skämt!

– Kom mä här!

Jag vågade inte annat. Han gick fram och öppnade kassaskåpet, tog ut en stor sedel och stoppade den i min bröstficka och sa:

– Steck ner te Minerva å få dej en brakmedda. Du behöver inte komma tebaka mer ida. Sådan var han Oskar, lite häftig, men snar att ta reson och god som guld innerst inne. Till slut en episod, som belyser just detta.

Jag tror, att Oskars känsla för barn och ungdom var stor och varm och alldeles äkta. Vi hade jobbat en hård vecka, och det var lördagseftermiddag. Vi hade just skickat iväg Arne med fullastad bil. På en bänk låg fortfarande några stycken kolsyreis. Jag dristade mig till att fråga:

– Kan jag få ta med mej en kartong hem till småsyskonen?

Jag hade inte direkt väntat någon positiv reaktion, men det var just en sådan jag fick. Han frågade ut mig om vårt sommarställe i Öresjö. Vi bodde förresten ganska nära

varandra, min familj och jag i Viksängen och familjen Olsson ytterligare några hundra meter västerut. Jag skulle cykla ut; sista bussen hade redan gått. Han gick in i kylrummet och hämtade tre kartonger, och vi hjälptes åt att packa in dem med kolsyreis i tidningspapper. Vi spände fast paketen på pakethållaren, och han följde mig ut på gatan och önskade mig och småsyskonen trevlig helg.

Glad i hågen inför den stundande glassfesten styrde jag kosan mot Öresjö. Grusvägen var på sina ställen krokig med en del ganska branta backar. Det gick som man kan vänta sig. Jag körde vält i backen mellan Övre och Nedre Liftingen. Men tur i oturen, glasspaketen var relativt oskadade. Med blodiga knän strävade jag vidare.

Det som sedan hände skall sent glömmas av alla de inblandade. Jag blir fortfarande stoppad på alla möjliga håll i världen av ärevördiga gråhårsmän och kvinnor, som inte har kunnat glömma Den Stora Glassfesten. Det var fortfarande krig ute i världen vid den tiden, och barn var inte bortskämda. Inte bara småsyskonen utan också alla deras kompisar – och de var ganska många – kalasade på de halvsmlta jordgubbspinnarna. Och tänk så snubblande nära man var en genialisk affärsidé: Hemglass.

Jag slutade efter en tid på Trollhätteglass för att ta ett lugnt, men ack så tråkigt jobb som kontorist på Statens Vattenfall. Året därpå kom jag in på seminariet och jobbade sedan åter för Trollhätteglass sommartid. Jag fick se företaget växa lavinartat. Lastbilsflottan utökades, och ett nederlag organiserades i Göteborg. Det var säkerligen ingen lätt uppgift för den dynamiske chefen att hålla ihop detta växande imperium. Min sista arbetsuppgift hos Trollhätteglass var som ett slags inspektör på just detta nederlag. Jag skulle försöka organisera transporter på ett sådant sätt, att svinnet kunde hållas nere.

När jag minns tillbaka efter de svunna 50 åren och tänker på människan Oskar Olsson, får jag klart för mig, att han lärde mig många mycket viktiga principer för hur man får folk att arbeta och utveckla sig själva till gagn för den verksamhet i vilken de arbetar. Från pinnsättare till kamrer; han gav mig en räcka förtroenden. Han väntade sig, att jag skulle klara av arbetsuppgifterna och motsvara hans förtroenden. Jag klarade det. Det blev en sorts självuppfyllande profetia. Mitt självförtroende stärktes. Han gav korta, raka besked om vad som skulle utföras utan att lägga sig i hur det skulle gå till och satsade på att medarbetaren skulle växa med uppgiften och klara av den. Så behandlade han alla sina medarbetare. Han fordrade hängivenhet och hårt arbete, men jobbade själv hårdast av alla. Det är så man bygger ett framgångsrikt företag. Så blev också Trollhätteglass ett begrepp, och vid sidan av Fallen och Slussarna synonymt med staden Trollhättan. Oskar Olsson är otvetydigt en av staden Trollhättans stora söner.

Jag hoppas, att denna lilla epistel ska bli en i raden av många om denne märklige man, och att den kan utgöra en skärva i mosaiken, som kanske till sist ska ge oss en bild av mannen som kallades Glass-Oskar.

Korvmilan vid Hojum

(melodi: Helgdagskväll i timmerkojan)

av Erik Adamson

Vi har vaktat vid vår mila i stjärnfager natt
medan vinden drog isande kall
Och vi hört spökuvars rysliga skratt
när de suttit bredvid i en tall.

Vi har jobb hela året hos Korv-Oskar nu
sen han börja med glass och med kol.
Det blir fart uppå allt varmed han tar itu
och på glass bör han få monopol.

Vårt arbete aldrig kan enformigt bli
för se Oskar är mångsidig han.
Vi gör korv, vi gör glass, vi gör gengaskol vi
medan milan på Hojum den brann.

Fram på natten hos Oskar du köper en korv
när du vinglar din väg hem från Statt
och när strupen är torr som den torraste torv
du dej köper en Trollhätteglass.

Det finns ingen som känner vårt nattliv som han
där han står på vårt ödsliga torg
och han kunde berätta romaner minsann
om små flickor från Vänersborg.

När på natten du hungrar och törsten är svår
då kan Oskar strax lindra din nöd.
Hurdant vädret än är du hos Oskar jämt får
några korvar med senap och bröd!!!

Trollhättans äldsta hus

(Tid. publ. Trollhättans Tidning 23 dec. 1960)

Av fil mag. Werner Johnsson

Det förefaller kanske en smula överraskande att det finns några hus kvar i vår stad från 1700-talet. För 200 år sedan fanns här bara en liten by med en samling små låga sågarstugor här och var på bergknallarna kring landsvägen, som från Tunhemsbygden ledde ned till kvarnarna vid älven, den som nu blivit Storgatan. Denna bebyggelse såg helt säkert inte mycket ut för världen, och det är svårt att tänka sig att något av den skulle kunna finnas kvar i presentabelt skick ännu i vår tid.

Några större byggnader fanns det emellertid, s. k. karaktärshus, men de flesta av dessa låg utanför den egentliga bebyggelsen på Stranna. Ett av dessa hus låg mitt i byn, och det är detta som ännu finns kvar i väl bibehållet skick. Det är "Nordkap", Skolgatan 2, som nu är Trollhättans äldsta hus. Några uppgifter om huset och dess ägare genom tiderna kan kanske intressera nutida Trollhättebor.

Först några ord om den äldsta bebyggelsen på "Stranna", dvs stranden av älven invid Trollhättan.

Den första bebyggelsen

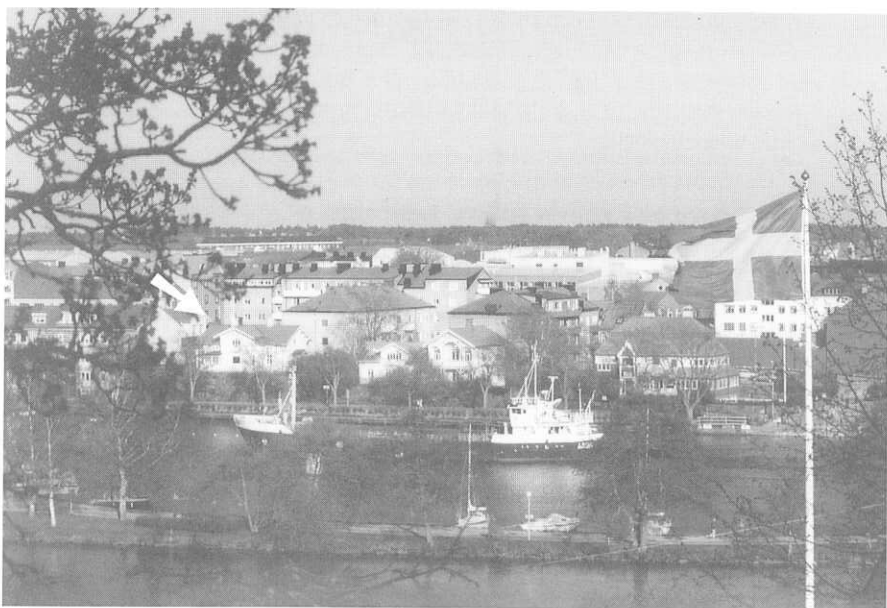
på bergknallarna invid älven kan dateras till början av 1600-talet. Förut har väl tidvis funnits en sporadisk bebyggelse t. ex. stenåldersbebyggelsen på Stallbackaöarna, några kvarnar på stranden och öarna, och det förnämsta byggnadsverket från äldre tid, Ekholms slott. Någon tätare bebyggelse kan man inte tala om.

De äldsta kvarnarna, av vilka det fanns flera redan under medeltiden, hörde till gårdarna på den uppodlade bygden på ömse sidor om älven. Senare namn som Lunnekvärnen, Forstena såg, Öfverby mjölkvarn, Stora Håjums såg anger ägare och brukare. De var husbehovskvarnar, dvs de användes endast för gårdarnas egna behov.

I början av 1600-talet inträder en ny tingens ordning. Kvarnarna blev "tullkvarnar", dvs de drevs yrkesmässigt. De vid dessa anställda byggde små stugor på stranden, och därmed börjar den egentliga bebyggelsen vid Trollhättan.

Invid nuvarande Strandgatan mellan Garvaregatan och Skolgatan låg Stora Håjums såg. Området på stranden, som hörde till denna såg, dess "stugplats", omfattade så gott som hela området mellan Garvaregatan, Storgatan och Spannmålgatan. Ännu långt senare var detta område betydligt mindre bebyggt än de omgivande kvarteren Strömkarlen och Sjöfrun.

I slutet av 1600-talet innehades sågen av familjen Björnsson på Stora Håjum. På 1710-

"Nordkap" sett från västra älvstranden. Foto från 1994

talet sålde dess ägare Lars Biörnsson den till handelsmannen Arfwid Bengtsson och den kallas därefter i jordeböckerna Arfwid Bengtssons såg. Han sålde den i sin tur till Bengt Bergius, häradshövding i Väne, Flundre, Bjärke och Ale härad, som också förvärvade ett par intilliggande kvarnar. Han ägde för övrigt också Lilla Håjum.

1726 inköptes sågen

av "byggnadsinspektör" Gilius Hillerström, ett av de stora namnen i Trollhättans 1700-talshistoria. Han ändrade om den till mjölkvarn och drev den där till på 1750-talet, då den på grund av slussbygget måste nedläggas.

Stugan, som hörde till sågen, låg på berget ovanför. När den uppförts, är ännu inte känt. Hillerström bodde enligt uppgift i "en stuga på Lilla Håjums mark" och det är troligt att familjen här hade sin bostad.

1748 köpte Hillerström Lilla Håjum och flyttade dit, och stugan har nu möjligen några år varit bostad för mjölnare Anders Jacobsson. Denne ålades på 1750-talet av tingsrätten "att avflytta från sin huseplats, emedan Hillerström till sina egna byggnader samma platser och ställen behöver".

Senast 1755 uppförde Hillerström det nuvarande huset, som han använde som gästgivaregård och som därför vanligen kallades Hillerströmska krogen.

Man skilde i gamla tider mellan krog och gästgivaregård.

Krog, där man tillhandahöll öl och brännvin, fick drivas utan särskilt tillstånd, såvida den icke var till förfång för någon gästgivaregård. Den senare åter var privilegierad, dvs skattskyldig, varigenom dess laglighet erkändes och den därför erhöll skydd. Andra krogar på platsen förbjöds. Den skulle tillhandahålla rum och mat och anskaffa hästar för de resandes vidarebefordran.

Att det fanns krogar i gamla tiders Trollhättan

är en given sak. Törsten har alltid varit stor, icke minst på gamla Stranna. 1714 beslöt en stämma i Gärdhem: ”Eho som är strandsittare på Trollhättan och brukar ölsal (ölförsäljning) förmantes för allting att de icke tappa sitt öl till dem som svärja, träta eller låta illa, förtörnandes Gud och förargandes sin nästa.”

En gästgivaregård var väl ännu icke direkt av behovet påkallad i Trollhättan, som låg i en återvändsgränd, men den ökade sågverksrörelsen gjorde väl sitt till, att man sökte sig hit. Och öl och brännvin var ju alltid en gångbar försäljningsvara.

1726 begärde häradshövding Bergius att få inrätta en gästgivaregård och hans anhållan att ”mot skäligen garantis erläggande till Kronan inrätta en krog på sina enskilda ägor vid Trollhättan”, beviljades av landshövdingämbetet. All annan ölförsäljning förbjöds, och de som trots detta sålde öl, åtalades och bötfälldes. Bergii frälsekrog var belägen vid nuvarande Kanaltorget, ungefär i Strömkarlen 3. Hans sväger löjtnant Carl Gustaf Dahlberg byggde ett större hus intill, och det nuvarande Kanaltorget kallades Dahlbergs hage, ett namn som var det vanliga i mer än 100 år framåt i tiden.

Efter Bergii och Dahlbergs död på 1730-talet tycks gästgiverirörelsen ha delvis legat nere. 1745 erhöll emellertid Hillerström tillstånd att inrätta ett nytt gästgiveri, och följande år besiktigades det nya gästgiveriet, som befanns ”uti försvarligt tillstånd för att de resande för betalning kunna bekomma vad som på ett gästgiveri bör vara”. 1748 köpte Hillerström av Bergii sterbhus alla dess fastigheter på Trollhättan. Därmed var Hillerström ensam gästgivare på Trollhättan.

Var denna gästgivaregård varit belägen är osäkert och möjlighet finns för att det redan nu var fråga om det Hillerströmska huset.

Huset, som Hillerström uppförde i nuvarande kvarteret Näcken 5, bestod på nb. av sal, två kammare, kök och förstuga. En innertrappa ledde upp till vinden, där det fanns två vindskamrar och tre skrubbar. Utanför på tomtens fanns bryggstuga och ovanpå denna stall för två hästar, vidare vedbod och ”apartemang”, vilket senare ord är franskt och kan över sättas med det bättre förstäligen tyska ordet *dass*. Runt gården fanns staket med stolpar.

Hillerström hör till märkesmännen

i 1700-talets Trollhättan. Hans mor, Sara Geijer, var av den bekanta värmlandssläkten och kusin med Bengt Gustaf Geijer, Uddeholmsverkens skapare. Själv var han gift med Catarina Ekman av den bekanta Vänersborgs- och sedermera Göteborgssläkten. Denna ägde under förra hälften och mitten av 1700-talet många sägar vid Trollhättan. Han

Skolgatan nr 2 "Nordkap". Foto mot älven.

Strandgatan 14 - Skolgatan 2 ("Nordkap"). Foto från älvsidan.

hade alltså anknytningar till industrifolk på många sätt och hade en stor del av den Geijerska släktens energi men också envishet och hetsighet. Han skaffade sig flera sågar, anlade manufakturverk på Malgön, hade gästgiveri, laxfiske och ägde och brukade Lilla Håjum. Han var en orädd man och drog sig icke för att ge sig i strid med höga vederbörande, när han ansåg sig förfördelad. Och det ansåg han sig rätt så ofta.

Under 1770-talet tillkom ännu en gästgiverirättighet. Det var den beryktade lagman Antonsson, som skaffade sig en sådan. Rättigheten överflyttades senare på David Jochnick.

Hillerström dog 1777. Han var en förmögen man, men hans fem barn hade tydligen tagit ut arvet i förskott och även gjort av med det. Följden blev att grosshandlare Peter P. Bagge med kanske inte alltid så renhåriga medel tillskansade sig hela den Hillerströmska egendomen. Han sålde emellertid alltsammans nästan omedelbart till Brobolaget.

1779 överlät Brobolaget Hillerströms hus och gästgiveri på kronolänsman Ullén för 83 rdr 16 sk i arrende. Han drev gästgiveriet till 1786. Då befanns det att han inte betalade en skilling av arrendesumman, varför han avpollerades och rättigheten och huset övertogs av häradsskrivare Johan Ryding. Tillsammans med David Jochnick innehade han gästgiveriet till 1794, då Slussbolaget övertog det hela.

Slussbolaget ansåg nu att detta gästgiveri var lite för enkelt för de ökade krav som ställdes på ett sådant, då slussbolaget blivit färdigt och turister väntades skulle komma hit. David Jochnick ställde då sitt 1795 byggda hus på nuvarande direktionsbyggnadens tomt invid Karl Johans torg till förfogande. Därmed var Hillerströmska husets historia som gästgiveri i stort sett slut.

Huset bytte ägare flera gånger under de närmaste åren. I början av 1800-talet ägdes det av Johan Wedelin, som bl. a. ägde och brukade Baggården öster om Trollhättan.

1814 blev Gustaf Jochnick ägare till huset, och det kan vara anledning att nämna några ord om denna släkt i Trollhättans historia.

Släkten var tysk och invandrade vid mitten av 1700-talet från Danzig till Eskilstuna. David Jochnick kom till Trollhättan 1770 som materialskrivare vid Slussverksbolaget. Han var en rivande och energisk karl. Utom sin anställning vid Slussverksbolaget var han faktor dvs disponent vid de av göteborgare arrenderade sågarna, han skaffade sig själv åtskilliga sådana, köpte hus, tog diverse arbeten för slussbygget på entreprenad osv. Han skapade sig en god ekonomisk ställning, varom flera pampiga hus i den tidens Trollhättan bär vittne.

Av hans fem söner var Gustaf, född 1785, den som mest liknade fadern. Han var samma rivande karl, energisk, envis och hetsig. Han hade också flera sågar och hus på Trollhättan.

En broder, Carl Johan Jochnick, saknade mycket av den Jochnickska energin och hade ganska tilltrasslade affärer. Med sin stora barnskara bodde han i det Hillerströmska huset eller man kanske nu skall säga Jochnickska huset på 1820-talet. Från honom härstammar en stor del av släkten i Lilla Edet, Sjuntrorp och annorstädes.

Gustaf Jochnick

dog 1828 och efterlämnade hustru och två barn. För dessa var för övrigt Nils Ericson förmyndare under 1830-talet. 1834 flyttade hon med barnen till Göteborg, där hon senare gifte sig med en grosshandlare Clementsson. Huset såldes då till materialskrivaren vid Dockan Johan Synnerblad. Nu blev det under omkring 25 år det Synnerbladska huset.

Johan Synnerblad var född 1778 i Synnerby, därav tydligen namnet. Han gifte sig 1807 med Anna Charlotta Gyllenhoff, dotter till kornett, sedemera löjtnant, Adam Gyllenhoff på Delehed i Upphärad. 1810 flyttade han till Trollhättan som ”materialvagtmästare” vid Dockan. En dotter föddes här detta år. 1820 flyttade han tillbaka till Delehed, som han köpte av svärfadern. 1829 var han dock åter i Trollhättan och 1834 flyttade han in i det Jochnickska huset med sin familj.

1840 lät Johan Synnerblad brandförsäkra huset. Han antecknas då som bokhållare. Enligt brandförsäkringshandlingen var huset ”en träbyggnad, uppförd på en bergshöjd, som sluttar åt alla sidor, byggd av ekstockar i fem varv och sedan av furutimmer.”

Den står på en aln hög stenfot och har yttertrappa av sten. På n.b. sal, två rum och kök, förstuga och trappa till vinden. Denna hade två gavelrum med dubbla väggar av plank och bräder jämte tre skrubbar”. Huset uppgavs vara byggt för 80 år sedan, vilket ju stämmer ganska väl. Det försäkrades för 1.360 rdr 5 sk. 4 rst. Det kan alltså anses fastslaget att huset då ej förändrats sedan det byggdes i mitten av 1700-talet.

Johan Synnerblad dog 1841. Hans son Edward, som var född 1817, övertog huset. Även han var anställd vid Dockan som faktor.

Koleraepidemien 1857

blev katastrofal för familjen Synnerblad. Samtliga hemmavarande rycktes bort av den hemska farsoten. Den 20 okt. dog hustrun, den 22 okt. modern, den 29 okt. en dotter och den 8 nov. Edward Synnerblad själv. Av familjen återstod endast en dotter i Göteborg och sonen Matthias, som var utomlands. Bland andra som då dog i kolera, var direktören vid Kanalbolaget Peter Wallström och läraren vid Prins Oscars skola P. G. Lundblad, som var designerad att bli Trollhättans första kyrkoherde.

Matthias Synnerblad återkom till Trollhättan för att ta hand om kvarlåtenskapen. Den 25 febr. 1858 ägde auktion rum på ”i gott stånd varande manbyggnad med tillhörande ladugård och andra uthus.” Vidare såldes saker av guld, silver, koppar, mässing, tenn, malm, bleck och järn. Av möbler fanns chiffonier, soffor, stolar, ett konsollbord med spegel, ett amerikanskt väggur, glas och porslin och en mangel. Det var tydligen ett förmöget hem som gick under klubban.

Huset inropades av en Johan Persson, som den 23 okt. 1858 i sin tur sålde till änkefru Hedvig Johanna Ulrika Silvé, född Örtenholm, ”åbyggnader i kv. 2.3, bestående av manbyggnad med en ladugårdsbyggnad och en vedbod emot 2.200 rdr rmt, att betalas vid tillträdet den 25 mars 1859.

Fru Silvén med en dotter flyttade hit från Uddevalla 1859. Sonen Karl Oscar inflyttade följande år. Under 1860-talet kallades huset den Silvénska gården. Här inrättades 1868 en fotografiateljé, vilket för den tiden var något mycket märkligt. ”Porträtter av alla brukliga storlekar kommer att tagas till ytterst billiga priser” som det heter i en annons.

1870 bytte huset ägare igen. Nu köptes det av jägmästare Tell Dahllöf, son till ägaren av Torsered och Strömsberg. Han hade nyss gift sig med Tekla Berggren, dotter till länsman C. E. Berggren.

Dahllöf lät reparera och till en del bygga om huset, dock icke på långt när i den utsträckning, man förut antagit. Vindsvåningen ändrades, frontespisen tycks ha tillkommit ävensom lövsågeriet och annan grannlåt. Man kan därför säga att det är det gamla Hillerströmska huset, som så gott som oförändrat ännu finnes kvar.

Tell Dahllöf med sin fru flyttade in 1871, men tycks icke ha trivts där, ty redan följande år flyttade han med familjen till Strömsberg på andra sidan älven, som faders byggt i slutet av 1850-talet.

Huset köptes av verkmästaren på Önan, Anders Haglund. Han var på sin tid en känd trollhättefigur, mest bekant som ägare till huset i kv. Apollo 3, som nu är rivet.

Namnet Nordkap

tycks ha tillkommit då Dahllöf flyttade in där. Om man från dragbron eller ”Vinnebrona”, nuvarande klaffbroarna, såg mot norr, syntes huset på en hög bergsudde klart markerat. Namnet var därför ganska välfunnet. Det blev snart den gängse benämningen. I annonser t. ex. från slutet av 1800-talet anges ingen annan adress än Nordkap.

Haglund bodde icke själv här utan hyrde ut huset. Efter Dahllöf inflyttade Alexander Friberg, industriidkare och pamp i 1860-talets Trollhättan. Han var gift med Hulda Maria Drougge och hade en fosterdotter, Ellen Kirschbaum från Norrköping. Här finns en övergång till nästa hyresgäst Johan Ludvig Kirschbaum från Norrköping, som tänkte starta en tobaksfabrik i Trollhättan och hade med sig sju tobaksspinnorskor.

Tobak odlades i gamla tider i Tunhem. Men någon Strannahavanna blev det aldrig av ty planen gick tydligen även den upp i rök. Han var gift med Charlotta Drougge, som i februari 1876 öppnade fotografiateljé i ”Haglunds hus, Nordkap.”

1882 köptes huset

av Johan O. Forsell, som var länsman men avskedades och sedan ägnade sig åt litet av varje på allt lägre plan. Han begärde i febr. 1884 förhöjd brandförsäkring ”i anseende till betydlig påbyggnad och förbättring”, varvid tydligen åsyftades den Dahllöfska ombyggnaden.

Nästa ägare av huset var Oscar Benjamin Isberg, som anlade mejeriet. Bland hyresgästerna märkas disponent Leopold Landberg vid Pappersbruket, som 1890

Carl-Herman Andersin och Erik Adamson på trappan till Nordkap, 11 maj 1974.

byggde Högbo på andra sidan älven. och Robert Boyson, förut ägare av Bryggum i Tunhem. Han bodde här till sin död 1897. Oscar Fischerström, kamrer i Vänersborgsbanken och mångårig framstående kommunalman i Trollhättan, bodde med sin familj här kring sekelskiftet. Huset hade nu köpts av patron Antenor Nydqvist vid Verkstaden. Bland hyresgästerna under 1900-talets början märkes länsman A. D. Berggren.

1907 inflyttade änkefru Augusta Mathilda Lindgren, född Wallström med barnbarnen Gerda och Carl Herman Andersin. Den senare bebodde och ägde det gamla väl bibehållna huset till sin död 1976, varefter huset inköptes av Trollhättans kommun, som 1995 säljer huset för 1,7 miljoner kronor till Tomas Andersson.

Detta var några data om ett av det tre 1700-talshusen i Trollhättan. De två andra är manbyggnaden på Hult, som byggdes 1764, och undervåningen på Olidan, byggd 1787, allt enligt brandförsäkringshandlingar.

Namn på några gator, torg och parker i Trollhättan

av Bengt Lindbom

Den första stadsplanen för Trollhättan gjordes upp av Nils Ericson, och 1864 fick de första gatorna officiella namn. Det fanns då åtta gator: Storgatan, Bergsgatan, som senare fick namnet Österlånggatan, men som länge kallades Spångatan, och en liten bit av Strandgatan med tvärgatorna Föreningsgatan, Magasinsgatan, Spannmålgatan, Skolgatan och Garvaregatan.

Följande namn har tagits med eftersom de bär namn på personer, som har anknytning till Trollhättans historia.

Albertsvägen. Efter ingenjör Edvard Leopold Albert, 1846 - 1924, som med maka Maria ägde Strömsberg och hade stor betydelse för Trollhättan som donator till Maria Alberts sjukhus och som startade Sveriges första egnahemsrörelse i Strömslund.

Anders Hanssons park. Efter kommunpolitikern och riksdagsmannen Anders Hansson, 1882-1936.

Anes väg. Efter mytisk småkung, enligt sägnen begravd i hög vid Överby.

Belfragegatan. Efter löjtnant Peter Vilhelm Belfrage, som ägt Torsreds gård. Belfragesläkten var rikt representerad i Trollhättan och på gårdarna runt om. En köpman Hans Belfrage bodde på Olidans Frälsegård och ägde även Hult. Belfragar förekom även på militiebostället Sylte.

Betty Backs park. Efter Betty Back, 1839-1918, som bodde i en stuga i kvarteret och bl a sålde knäck. Stugan står sedan 1938 i Forngården.

Brinkens väg. Troligen nämnd efter faktor Anders Brink, som ägde Källstorp. Död 1729.

Dahllöfs park. Dahllöfs mosse förekommer 1877 i samband med skifte å mossen, som förut varit samfälld för Stavered och Hojum. Namnet härleds från fabriksidkaren O F Dahllöf, som en gång arrenderade mossen. Dahllöf hade på 1850-talet ett oljeslageri vid Polhems kanal, och sedan det brunnit uppförde han 1860 ett nytt oljeslageri vid "Qvickendam", beläget vid gamla trafikkanalen ca 300 m söder om kyrkan.

De Lavalsgatan. Efter Gustaf de Laval, 1845-1913, uppfinnare av bl a separatorn. Företagsledare, i Trollhättan vid Trollhättans elektriska kraft AB och de Lavals elektriska smältugn på Önan.

De Lavals park. Se ovan.

Dicksonsgatan. Firma Dickson & Co, Göteborg, ägde de s k Dicksonska sågarna på Kafledammen.

Ekebladsgatan. Efter en av slussbyggarna Claes Ekeblad, 1708 - 1771. Tillhörde den första direktionen för Trollhätte kanal 1747 - 1771. Fick en sluss uppkallad efter sig.

Elviusgatan. Efter en av slussbyggarna Pehr Elvius, 1710-1749. Tillhörde den första direktionen för Trollhätte kanal. Fick en sluss uppkallad efter sig.

Felnerusgatan. Efter lantmätaren Kiettil Claeson Felnerus, som ritade åtskilliga provinskartor från området kring Trollhättan i mitten av 1600-talet.

Flinkenfeltsgatan. På gården Kirten bodde i mitten av 1700-talet dragonen Sven Flinkenfelt. Han deltog i det s k 7-åriga kriget på 1760-talet och återvände till Kirten i eländigt tillstånd. Han kvarlever i folktraditionen väster om älven.

Grundbergsvägen. Efter familjen Grundberg, som startade Grundbergs Mekaniska Verkstad.

Gyllenhakes väg. En bolagssmed Gyllenhake hade smedja i kvarteret Svan 6 1802.

Halvors väg. Efter person under forntiden.

Hillerströmsgatan. Efter Inspektoren Gilius Hillerström, 1701 - 1777. En för Trollhättan betydande och på många områden verksam person. Var ägare av praktiskt taget hela "Trollhätte strand". Han startade ett järnmanufakturverk på Malgön, ägde kvarn och såg samt bedrev gästgiveri. Bodde på "Nordkap".

Holmsgatan. Efter patron Carl Olof Holm, 1804 - 1881, en av delägarna i Nydqvist & Holm. Utträdde ur firman 1871. Hans stora betydelse för Trollhättan var på det kommunala planet. Han var både ordförande, sekreterare och kassör i den allenabestämmande kommunalstämman. Han är Trollhättans störste donator.

Jochnicksgatan. Efter släkten Jochnick, varav Gustaf Jochnick, 1785 - 1828, var faktor vid Dicksonska sågarna i Trollhättan. Han tog bl a initiativet till den första skolan i Trollhättan, Götiska Förbundets skola. Han var en betydande man i Trollhättan och ägde en industri samt ett tjugotal hus på "Trollhätte strand".

Johan Dahllöfsgatan. Efter riksdagsmannen Johan Fredrik Dahllöf, 1810 - 1868 som bodde på Torsreds gård och 1857 byggde gården Strömsberg.

Kaflegatan. Efter släkten Kafle, som ägde egendomar i trakten, t. ex. Nygård i Västra Tunhem och Lilla Håjum. Släkten hade fyra sågar och tre mjölkvarnar vid Kafleströmmen. Vid byggandet av Polhems kanal byggdes Kafledammen 1751.

Karl Johans torg. Efter kung Karl XIV Johan. Kallades förr "Spån" eller "Spåntorget" men numera "Tårtan".

Klarénsgatan. Efter trädgårdsmästaren Johan Wilhelm Klarén.

Lage Possegatan. Efter riksrådet och riksdagsmannen Lage Posse, som var hövitsman på Ekholms slott. Hans son, Knut Posse, blev berömd i den s k Viborgska smällen 1495.

Landbergsliden. Efter disponenten för Pappersbruket på Önan, Leopold Landberg, 1850-1930, som bodde på Högbo, byggt 1890.

Lennart Torstensongatan. Efter fältmarskalken greve Lennart Torstenson, 1603 - 1651, som ägde Forstena. För sin krigstjänst i 30-åriga kriget erhöll han 1635 i donation av regeringen Hojums skattegård jämte andra gårdar i Väne härad.

Magnus Åbergsgatan. Efter kyrkoherden Per Magnus Åberg, 1820-1896. Trollhättans förste kyrkoherde utnämnd 1860 och installerad vid kyrkans invigning 14 september 1862. Han gjorde betydande insatser i samhället, bl a som ledamot av kommunalnämnden, sparbankens förste ordförande, en av initiativtagarna till Trollhättans arbetareförening samt veteran inom nykterhetsrörelsen.

Margaretavägen. Efter unionsdrottningen Margareta, som vid några tillfällen bodde på Ekholms slott på Slottsön.

Modhs väg. Efter Anders Adolf Modh, 1815 - 1897, och hans familj på Ryrs gård.

Mäster Olssonsgatan. Efter verkmästare Anders Magnus Olsson, 1822 - 1905. Han var först verkmästare vid Kanalbolaget och därefter hos Trollhättans kommun, där han nedlade ett oegennyttigt och synnerligen förtjänstfullt arbete som obetald byggnadschef för alla kommunens anläggningar. Han var även ledamot av kommunalnämnden m fl nämnder.

Niklas Hallsgatan. Efter sågaren Niklas Hall, 1806 - 1881. Troligen den förste arbetarrepresentanten i den kommunala styrelsen. Han var medlem av fattigvårdskommittén, motsvarande fattigvårdsstyrelsen, samt sockennämnden på 1840-talet. Hade hus i Strömkarlen 5.

Nils Ericsonsgatan. Efter överste Nils Ericson, 1802-1870, vilken som övermekanicus för Nya Trollhätte kanalbolag ledde byggandet av 1844 års kanal- och slussled. I 36 år styrde han som kommunalman Trollhättan, byggde kyrka, ritade stadsplan m.m. Bodde på Åker och Nygård.

Nordewallsgatan. Efter Erik Nordewall, 1753 - 1835, som ledde byggandet av 1800 års kanal- och slussled. Medlem av Vetenskapsakademien.

Nydqvistsgatan. Efter patron Johan Henrik Antenor Nydqvist, 1817 - 1914, vilken tillsammans med Carl Olof Holm och Johan Magnus Lidström grundade Trollhättans mekaniska verkstad, senare Nydqvist & Holm AB, och som senare blev ensam ägare.

Olof Gransgatan. Efter Olof Gran, f 1731, lantmätare i Älvsborgs län. Upprättade 1756 en av de första kartorna över Trollhätte strömmar och 1760 kartor över vissa hemman vid Göta älv.

Oskarsbron. Efter kung Oscar II

Peter Baggegatan. Efter brukspatron Peter Bagge, 1743 - 1819, direktör vid Trollhätte Kanal- och Slussverk 1794 - 1802. Han gjorde betydande insatser vid byggandet av 1800 års kanalled, och gjorde sig dessutom bemärkt i bygden på skilda områden. Han bodde på Nygård.

Polhemsgatan. Efter den store slussbyggaren, uppfinnaren mm, Christopher Polhem, 1661 - 1751. Han hör till Sveriges tekniska genier. Han kom med det första förslaget till den ofullbordade kanal- och slusslinje, som bär hans namn. En sluss kallas också Polhems sluss.

Ramundsgatan. Efter Ramund Basse, på 1500-talet häradshövding i Väne härad, som ledde allmogen i försvar mot danskarna.

Renströmsvägen. Efter folkskollärare Fredrik Renström, som bodde där.

Rinmansgatan. Efter doktor Carl Rinman, 1813-1879. Läkare i Trollhättan mellan 1849 och 1877. Han var känd som en skicklig läkare och som en varm människovän, som omhuldade särskilt de fattiga i samhället.

Schwanvägen. Efter grosshandlare Johan Gustaf Schwan, 1802 - 1869, som var stiftare av och medlem av direktionen för Nya Trollhätte Kanal- och Slussverks Bolag, som byggde 1844 års slussled. Hans son, Knut August Schwan, efterträdde honom som medlem av direktionen.

Silverloodsgatan. Efter överste Olof Silverlood, huvudpersonen i dikten "I låga ryttartorpet vid höga Hunneberg". Han köpte 1641 gården Fristorp i Västra Tunhem.

Skogmansgatan. Efter friherre C J A Skogman, 1820 - 1907, medlem av direktionen för Nya Trollhätte Kanalbolag. Han har skrivit verket om Nya Trollhätte Kanalbolag åren 1838 - 1884.

Staafigatan. Efter en lantbrukare med samma namn, som ägde stora områden på Stavered.

Starkoddersvägen. Starkodder, Starkotter, Starkad Aludräng i Hervarasagan bodde i Alupolla (Ale härad?). Striden mot Hergrimer lär ha ägt rum vid forsarna i Trollhättan. Starkodderstenen står i Starkoddersparken.

Stridsbergsgatan. Efter brukspatron Ernst Stridsberg, 1839 - 1925, grundare av Stridsberg & Biörck AB. Företaget flyttade från Torshälla 1879 och låg först vid Malgön och kallades då Gullöfors bruk. Flyttade till Knorren 1910 - 12.

Swedenborgsgatan. Efter den världsberömda naturforskaren och geniet Emanuel Swedenborg, 1688 - 1772. Han var medhjälpare till Christopher Polhem, vilket gör honom trollhätteanknuten genom arbete med kanaler och slussar här.

Tessingatan. Efter riksrådet Carl Gustaf Tessin, 1695 - 1770, som var ledamot av den första direktionen för Trollhätte kanal 1747 - 1761. Greve Tessins sluss fanns vid Brinkebergskulle och togs i bruk 1752.

Thunbergsgatan. Efter slottsbyggmästaren Daniel af Thunberg, 1712 - 1788, som gjorde den plan, som låg till grund för 1800 års slussled.

Tord Skyttegatan. Slottsfogden på Ekholms slott i slutet av 1300-talet har gett namnet till denna gata.

Ulfsparrégatan. Efter släkten Ulfsparre, som på 1700-talet ägde kvarnar vid Ulfsparreström före Kafledammens tillkomst.

Vilhelm Hansengatan. Efter F Vilhelm Hansen, 1862 - 1929, vilken som chef för Nya Trollhätte kanalbolag planerade 1916 års slussar och som chef för Kungl. Vattenfallsstyrelsen byggde Olidestationen m fl kraftstationer.

von Döbelns väg. Efter general Georg Carl von Döbeln, hjälten från Jutas i Finska kriget, omskriven i Fänrik Ståls sägner, som under kort tid ägde Torsreds gård.

Wallströmsgatan. Efter Petter Wallström som under Nils Ericson byggde 1844 års slussar och sonen Carl Wallström, som 1873 efterträdde Nils Ericson som mekanicus (kanaldirektör). Petter Wallström bodde på Hjulquarn och Carl Wallström på Åker. Carl Wallström var duktig målare och är representerad i Trollhättans kommuns samlingar i kommunhuset.

Wilhelm Krusegatan. Efter lantmätaren Wilhelm Kruse, som 1714 ritade en karta över Trollhättan och 1732 över Hojum och Stavered.

Wimansgatan. Efter konstmästaren Gustaf Adolf Wiman, 1710 - 1760, som ledde arbetet med Polhems kanal och slussar.

Dikten nedan är hämtad ur "VID FALLETS RAND eller TONER FRÅN TROLLHÄTTAN", en samling dikt försök av en signatur H.B. Dikterna är tryckta på Oskar Eklunds Boktryckeri, Stockholm, år 1891.

Vid Trollhätte fall

Hör, hvilket dån ur bärgakungens salar!
Hör, hvilket brus ur djupet nedanföör –
Den väldige med tordöns-stämman talar,
Att knappast man sin egen stämman hör,
När vattenmassorna likt jättehvalar
Sig tumla om och hvälfva sig utföör. –
Deröfver dimman, kysst af solens låga,
I sjufaldt färgspel tecknar himlens båga.

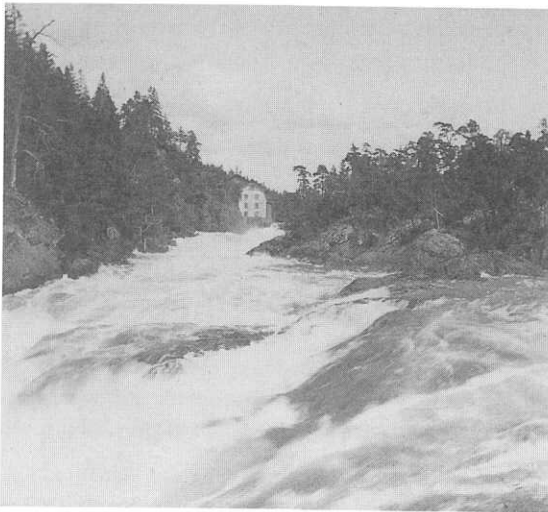
I seklers sekler utan rast och hvila
Du plöjt Din fåra i granitens bädd.
Och i årtusenden Du än skall ila
Uti Ditt skum och Dina dimmor klädd.
Du starke Simson! – Aldrig den Delila,
Som fångslar Dig, skall någonsin bli sedd,
Ty blir Du fjättrad, blir Din styrka bunden,
Du slår Dig lös och rifver ned i grunden.

Ej jordisk herrskarmakt kan sträcka handen
Och bjuda väldig bölja: Stanna här!
Blott inför snillet, inför men skoanden
En lydig tjänare hon delvis är:
Till lämplig plats hon leds, der lösas banden,
Der hennes kraft man sig tillgodoser;
Och industriens alster ställa färden
Till fjärran land från denna vrå af världen.

Hur komma öfver till den andra stranden,
När döden lurar uppå böljans stig?
På bron, hvars pelare vid vattenranden
På ömse sidor fallet resa sig.
Dit når den väldige ej upp med handen
Hur än han hoppar, rasande och vig –
Hans vredes tordön genom rymden rullar,
Men du går trygg mot barrskogsklädda kullar.

Du vilda trakt, du underbara sköna
Och vidt berömda uti nordanland!
Att dig beskrifva, kan det möda löna?
Du kan ej tecknas av en dödligs hand:
Bland höga bärg, dem skogens jättar kröna,
Går majestätiskt flodens silverband,
Och djupets sångarkung sin stämma enar
Med fågelsången ibland trädens grenar.

Så mången gång i kvällens tysta timma,
När månan gjuter ned sin silfverglans,
Du skådar fallets hvirflar i dess strimma,
Som hvita vålnader i luftig dans.
Du sakta toner tycker dig förnimma,
Men – träd ej inom deras trolldoms-krans,
Ty sagan säger: Från den våta hällen
Hörs Neckens harposlag i sena kvällen.

Västra Gullöfallet ("Nolfaller").

När koleran härjade i Trollhättan

Något om hälsovården i Trollhättan i mitten av 1800-talet

(artikeln är skriven 1962)

av Fil. mag. Werner Johnsson

Vad man än förbinder med äldre tider, inte är det någon överdriven hygien. Historien om den bristande snyggheten bland gångna tiders människor är legio och gäller icke endast de fattiga klasserna utan även i hög grad de bättre situerade och högt uppsatta. Både den personliga vården och snyggheten på gator och torg och i hemmen lämnade mycket övrigt att önska enligt nutida begrepp.

Sjukvården var bristfällig och läkare och sjukhus saknades i stor utsträckning. Myndigheterna gjorde väl en hel del men det räckte icke långt. Barnadödligheten var fruktansvärd och medellivslängden låg jämförd med nutiden. Läkarvetenskapens storartade utveckling började först mot slutet av förra århundradet.

Trollhättan, som till 1859 var en by i Gärdhems socken, hade icke något övermått av hälsovård. Den enda tillsyn, som fanns i det avseendet, utövades av ordningsmännen, som utsågs inom den övre och nedre rote, som Trollhättan var indelat i.

Även beträffande sjukvården var det ända till 1840-talet kient beställt här. Närmaste läkare fanns i Vänersborg. Under 1820- och 1830-talen hade dock Slussbolaget träffat avtal med stadsläkaren i Vänersborg, dr Gudmund Sandmark, att mot ett arvode på 200 rdr bko per år ha uppsikt över slussbolagets arbetare och besöka Trollhättan för sjukbesök.

Denne var sedan 1815 verksam i Vänersborg och även lasarettsläkare. När en svår epidemi inträffade, stod man därför ganska hjälplös och dess verkningar blev också fruktansvärda. Allt fick improviseras i en hast och åtgärderna kunde under dessa omständigheter icke bli tillräckliga.

En epidemi med förödande verkan under mitten av 1800-talet var koleran. Det hemska med sjukdomen var dess snabba förlopp. Den yttrade sig som kramper, kräkningar och svår diarré. De svåraste fallen förorsakade hjärtsvagheter, blåfärgning av kroppen, medvetslöshet och död, och detta inom loppet av några timmar. Något verkligt botemedel fanns icke och man kan förstå att farsoten skapade stark nervositet. Man måste dock konstatera att det i mycket var en proletärsjukdom. Personer försvagade av fattigdom, umbäranden och framför allt spritmissbruk blev lätt offer för sjukdomen.

Den asiatiska koleran ledde sitt ursprung från Indien och spred sig med fruktansvärd fart in över Europa. Den uppträdde i Ryssland i slutet av 1820-talet och trängde med varje år allt mer västerut. I september 1831 inträffade fall i Warschau, Libau, Reval, Riga, Stettin och Hangö, senare även i Helsingfors, varför tillförseln av varor till Stockholm spädades. 1832 förekom även fall i Drammen i Norge.

När faran på allvar började närma sig vårt land, vidtogs en del åtgärder. Den 12 november 1831 utfärdades en förordning om att varje stad eller prästgäll på landet, som

ej hade sundhetsnämnd förut, skulle välja sådan. Bestod gället av flera församlingar, skulle underavdelningar upprättas, vars ordförande skulle utses av K.B. Trollhättan, som var en tätort för att använda ett modernt uttryck, med omkring 608 innevänare, ansågs böra utgöra ett särskilt sundhetsdistrikt.

Så tillkom sundhetsnämnden, Trollhättans första kommunala nämnd. Medlemmar blev gästgivare Anders Lundgren vid Trollhätte värdshus, sedemera Trollhättans förste handlande, faktor Tornander, arrendator av Manufaktursmedjan och Bolagskvarn, faktor Charters vid Dicksonska sågarna; faktor Sjöman vid Dockvarvet och konstmästare Holst Norström vid Slussbolaget. Denna sundhetskämnd fanns endast på papperet och sammanträdde icke förrän koleran började sitt härjningståg i samhället.

I juni och juli 1831 utfärdade K. Maj:t bestämmelser om vad som skulle iakttagas i händelse "farsoten Cholera skulle inom riket yppas". Sådana föreskrifter utfärdades med jämna mellanrum. Om de efterlevdes var en annan sak.

I Vänersborg var man betänkt på att upprätta ett kolerasjukhus, men man ansåg icke faran så stor. "Vi tror att stadens läge vid ändan av rikets största insjö samt omgivningen av berg åt östra och västra sidorna skall rensa luften från Cholerasmittor", hette det i en tidningskommentar. Man trodde tydligen att bacillerna icke kunde klättra över backkrönen. Vid närmare eftertanke ansågs dock bäst att vidga vissa försiktighetsåtgärder. Man beslöt att sjukhuspersedlar skulle inköpas, att användas om fall av kolera skulle inträffa.

Koleran kom allt närmare svenska bygder. I oktober 1833 härjade den i Drammen och Kristiania i Norge. Bestämmelser utfärdades om att alla som därifrån ämnade sig till Sverige skulle medföra av läkare utfärdat sundhetspass. För kontroll därav upprättades posteringar längs gränsen och överlöpare hindrades med våld att inkomma. Värst var det med sjötrafiken. Manskap från Västgöta-Dals och Bohusläns regementen kommenderades att hålla vakt mot båtar, som misstänktes ha kolerasmittade personer ombord.

Koleraepidemien 1834

På sommaren 1834 kom slutligen koleran även till Sverige. I juli inträffade de första fallen i Göteborg och epidemien där nådde sin kulmen i mitten av augusti. Den 8 augusti ankom en båt till Åkersvass med två kolerasmittade ombord och därmed var smittan i Trollhättan. Den spred sig sedan med rasande fart från hus till hus, från Åkersvass till Stavereds Mosse.

Dagen förut hade landshövding Sandelohjelm i Vänersborg anmodat den utsedda sundhetsnämnden att träda i funktion. Till ordförande utsågs Slussbolagets kamrer Samuel Strand. Denne avsade sig emellertid uppdraget och i hans ställe valdes övermekanikus Nils Ericson, som omedelbart svarade: "Naturligtvis skall jag för min enskilda del ej neka att inträda uti en nämnd som har allmänt gagn till syfte". Faktor Sjöman vistades mest på Lilla Edet och i hans ställe utsågs Peter Wallström.

I Trollhättan hade inga förberedelser blivit vidtagna. Här saknades läkare, sjukhus, sjuksköterskor, medicin m.m. Ja, det fanns icke ens begravningsplats, då Gärdhemsborna

icke ville upplåta kyrkogården vid Gärdhems kyrka för personer döda i kolera i Trollhättan. Den var också för liten och dessutom för avlägsen för att man skulle få de döda fort i jorden.

Sundhetsnämnden fick nu brått att ordna med allt detta. Vid sammanträde den 8 augusti var även provinsialläkaren dr G.J. Örtenblad från Vänersborg och vice pastorn i församlingen C.E. Löfgren närvarande. Först och främst begärdes att läkare skulle stationeras i Trollhättan. Detta lovades, men det dröjde ända till den 20 augusti, innan någon läkare kom tillstädes. Sjukhus upprättades i det gamla skolhuset vid Strandgatan i kv. Sjöfrun 3. Läsningen där hade inställts redan den 5 augusti vid underrättelsen om kolerans utbrott i Göteborg. Här skulle man kunna ta emot 12 personer. Salen beräknades vara färdig följande dag. Två kvinnor anställdes som sjuksköterskor mot en ersättning av 16 sk rgs, dvs 33 öre, per dygn. Alla kolerasmittade kunde emellertid inte få plats där, utan många måste vårdas hemma. För dessa antogs ytterligare två kvinnor, som skulle lämna ut medikamenter och se till att de sjuka behandlades efter föreskrift. Från landshövdingeämbetet hade lämnats tryckta underrättelser om hur sjukdomen skulle behandlas.

Till begravningsplats utsågs ”ett avlägset ställe inom Trollhättan”, den nuvarande gamla begravningsplatsen, Götalundens begravningsplats. Den var belägen på den av Staveredsgårdarna, som arrenderades av gästgiveriet. Anders Lundgren fick också ”billig ersättning” för upplåtelsen. Staketet skulle uppsättas så att ”betande och trampande kreatur må undvikas”. Peter Wallström fick i uppdrag att ordna den detaljen. Detta stängsel utbyttes 1846 mot en stengärdesgård och området utökades.

Den nya begravningsplatsen invigdes 11 augusti av vice pastor C.E. Löfgren. Som han icke hade tillfälle att vidare ombesörja jordfästningarna, anmodades skolans lärare Laurenz, som var präst, att göra detta. Vedboden vid sjukhuset utrymdes och användes till likbod. Där skulle också förvaras likkistor och likbår.

Fyra karlar anställdes mot 24 sk rgs per dygn dvs 50 öre. De skulle forsla de sjuka till sjukhuset och de döda till likboden och där inlägga dem i kistorna. Varje natt mellan kl 9 på kvällen och 5 på morgonen skulle de döda avföras till begravningsplatsen. Gravöppning skulle verkställas på förhand och betalas med 40 sk bko. Kistorna skulle genast nedsättas och nedmyllas, så att liken ej fick stå ovan jord. Jordfästning skulle äga rum onsdagar och lördagar kl 7 em, då karlarna skulle vara närvarande. Fem likkistor skulle finnas färdiga och överstrykas med kimrök, upplöst i brännvin, likbår och likkärra på samma sätt.

En häst inköptes för 20 rdr bko för att man för minsta kostnad skulle kunna transporterat liken till graven. Sele och likkärra förhyrdes och foder till hästen inköptes. Likbärarna hade order att ordentligt sköta hästen. En kokerska anställdes, som skulle avlämna mat i behövliga portioner till de sjuka, och i hela eller halva portioner till de tillfrisknande. Till mathållningen anslogs 9 - 12 sk bko per dag och person. Frukost skulle lämnas kl 7, middag kl 12, och ”afton” 1/2 8. För alla anställda bestämdes: ”Den som ej uppfyller nämnda sysslor, mister en veckas avlöning”.

Ett rum ordnades för de tillfrisknande, ett konvalescentrum. Den 19 augusti var det i ordning med tre sängar och utrustning.

Medikamenter och andra förnödenheter fick man hämta i Vänersborg, dit budet fick bege sig till fots. Om roddbåt användes skulle de två roddarna erhålla 16 sk vardera.

För att inte besättning på båtar från Göteborg skulle sprida smittan, skulle fartygen lägga till vid nedre träbryggan vid Åkervass, där en bevakningsgrind uppsattes, till vilken en av slussdrängarna hade nyckeln. Om fartygen hade sjukt ombord skulle de förbjudas landa. Landshövdingeämbetet i Göteborg bestämde att alla fartyg som trafikerade Göta Älv skulle vara försedda med sundhetspass. Även passagerarna skulle ha sådant vid 10 rdr bko vite. Lotsplatsen nedanför Åkerström skulle anropas och om lots var inne, skulle fartyget ankra upp tills lots kom ombord och sundhetsintyget uppvisats. Nils Ericson bestämde att om skeppare ej hade reda på detta, skulle lotsen ro ut och hela besättningen ställa upp på däck. Lotsen skulle bedöma om de såg friska ut och i så fall skulle han gå ombord, eljest icke.

Bestämmelsen om sundhetspassen mottogs med stor skepsis. Medlemmen av Slussbolagets direktion, den kände Göteborgsgrosshandlaren G. H. Ekman, berör i sin korrespondens med Samuel Strand saken. Han skriver: "Sådant är ju rent vansinnigt i en tid då farten sker från en smittad plats till en annan genom hela vägen smittad bygd."

Den 20 augusti fick Trollhättan äntligen en läkare, dr Johan Boustedt, som var extra läkare i Vänersborg. Han var anställd i Trollhättan till den 14 november och ägnade sig insialläkare i Uddevalla distrikt, bataljonsläkare vid Bohusläns regemente och slutligen regementsläkare vid Västgöta-Dals regemente. Han dog på Lilla Edet 1868. Han tillhörde den kända Partillesläkten, av vilka flera varit bosatta i Trollhättan.

I slutet av augusti blev situationen bättre. Antalet fall minskades dagligen och intet dödsfall inträffade. Den 9 september var endast en kvar på sjukhuset och två konvalescenter, varför smittrisen ansågs över. Den 3 oktober kunde Nils Ericson rapportera att koleran upphört. Antalet insjuknade sedan epidemiens början hade varit 130, varav 34 dött, detta på ett invånarantal av 600.

Den 13 januari 1835 avgavs slutrapport över kostnaderna för koleraepidemien. Dessa var:

Allmänna utgifter	155.-
Likkistor	74.32.-
Mathållning	60.22.-
Begravningar	91.35.5
Sjukhuset	147.25.-
Begravningsplatsen	39.-
Inventarier	68.18.4.
Sjukvårdare utom sjukhuset	32.4.-
Medicin	191.24.-

S:a rdr 860.16.9

Inkomster

Enskilda personers ersättning för sjukvård.	175.6.-
Försålda persedlar	40.34.8.
S:a rdr	215.40.8
S:a utgifter	644.22.1

Slussbolagets direktion åtog sig att bestrida kostnaderna. För de sjöfarande sjukvård skulle dock ersättning utkrävas av vederbörandes hemkommun, och de som hade det gott ställt, borde lämna ”billig” ersättning.

Den 10 mars 1835 avgav Nils Ericson slutrapport angående koleran i Trollhättan. Hans allmänna reflektioner i synnerhet är av intresse. ”I allmänhet har sjukdomen och dödsfallen inträffat flera inom samma hus och nästan alltid i följd av den sorg och förskräckelse som en anhörigs bortgång förorsakat. Trollhättan bebos huvudsakligen av sågare, sjöfolk och arbetskarlar och endast av få ståndspersoner.

Bland dessa senare inträffade några lindriga sjukdomsfall - men inga dödsfall utan tillhöra de i förteckningen uppförda 34 döda endast arbetsklassen, som liksom städernas arbetare genom brännvin och dålig föda har en svag kroppsbyggnad och hälsa samt mindre god beklädnad. Levnadsättet har haft ett bestämt inflytande på individernas större eller mindre benägenhet till sjukdomen. Dålig beklädnad, osunda rum, otjänlig föda ha bidragit till sjukdomens utbrott. Drinkare, som haft god kondition, ha icke mer än andra varit utsatta för farsoten.

Sjuksköterskor och likbärare ha icke särskilt angripits av sjukdomen. Största antalet sjukdomsfall inträffade för personer i åldrarna 30 - 40 år nämligen 35 av vilka dock endast 5 dogo. Av barn under 10 år drabbades 26, av vilka 11 dogo”.

När kolerans härjningar var slut, upphörde sundhetsnämndens arbete. Det är möjligt att den fanns kvar på papperet, men den trädde icke i funktion förrän nästa epidemi inträffade.

Koleran 1851

Sverige var förskonat från koleran under flera år, men i slutet av 1840-talet började den liksom förra gången dyka upp i Ryssland och spred sig mot väster.

Den 22 juli 1848 förklarades alla finska och ryska hamnar vid Östersjön smittade. Åtgärder vidtogs omedelbart i Sverige mot koleran. Sundhetsnämnderna trädde åter i funktion. På allmän sockenstämma den 20 augusti 1848 i Tunhem beslöts att Trollhättan ”för sin under senare åren betydliga tillväxt i folkmängd” skulle skiljas från Gärdhems socken i fråga om sundhetsnämnd och få en särskild sådan. Ledamöter i denna blev: Assessor Samuel Strand vid Kanalbolaget, bruksförvaltaren Samuel Anderson vid Dicksonska sågarna, direktör Peter Wallström vid Kanalbolaget, handlanden Johan Petersson, sedermera ordförande i kommunalstämman, ”verkstadsägaren” Carl Olof Holm – hans första kommunala uppdrag men ju icke hans sista – och arrendatorn av Dockan O.F. Lindbohm. Ordförande blev Samuel Strand.

I augusti 1850 utbröt koleran i Malmö. Den spred sig snabbt vidare. Vid underrättel-

sen därom sammankallade prosten Wallin i Tunhem den 22 augusti ordförandena i samtliga sundhetsnämnder i pastoratet till möte på Trollhättans hotell för överläggning om vilka åtgärder som skulle vidtagas.

I mitten av september 1850 hade koleran kommit till Göteborg. Sundhetsnämnden i Trollhättan trädde omedelbart i verksamhet, och nödiga åtgärder vidtogs. Denna gång var man dock så lyckligt lottad att man hade tillgång till läkare. Dr Carl Rinman hade anställts vid Kanalbolaget föregående år och åt honom uppdrogs läkarevården av de kolerasjuka i Trollhättan och på Stavereds mosse – man skilde noga mellan dessa områden – samt för övrigt i Gärdhems socken och för sjuka som kom med fartyg.

Till sjukhus förhyrdes det s.k. Rootkirkska huset i nuvarande kv. Trollet 5 a, Österlånggatan 58, sedermera skomakare Olle Gustaf Anderssons hus. Hyran var 2 rdr per vecka från 1 oktober. Här ordnades med 10 sängar och nödig utrustning. Skjortor och handdukar lånade man från den några år tidigare inrättade flickslöjdskolan. Sex sjuksköterskor antogs, nämligen madam Jochnick, kopparslagare Anderssons hustru, hustru Catharina Persson, hustru Brita Stina Ahlman, Lotta Olander och hustru Sara Pettersson. När deras tjänstgöring påkallades, skulle de få 1 rdr per dygn. Materialvaktan Anders Magnus Jonsson stationerades vid sjukhuset för att göra allt i ordning.

Samuel Andersson och Peter Wallström åtog sig att skyndsamt uttaga lämpligt folk till gravöppnare, sjuk- och likbärare. Nattvakten Norrman skulle förfärdiga likkistor à 3 rdr rgs stycket. Sex stycken skulle omedelbart tillverkas. Kvarterens ordningsmän skulle tillse att behörig ordning och renlighet iaktogs i och omkring boningshusen. Som det ännu icke fanns något apotek i Trollhättan, måste medicin och annat anskaffas från Vänersborg. För att förhindra smittans spridning förbjöds emellertid kontakt mellan Trollhättan och Vänersborg. Posteringar upprättades vid Nyebro och Fredrikslund. Ingen fick passera utom dr Rinman och bud efter medicin. Ståndpersoner kunde dock där få sända bud efter dem de ville träffa.

Alla var dock inte övertygade om nyttan av dessa avspärrningsanordningar. Man delade sig i "spärrister" och "antispärrister". De senare hävdade att man sökte skydda sig mot "osynligt gift" men endast åstadkom panik. Posteringarna bibehölls dock under hela epidemien.

Dr Rinman hade som biträde Brita C. Olsson, som utförde koppning, lavemang och åderlåtning, allt till en taxa av 8 sk per styck, enhetspris tydligen i hennes hantering.

Vid Åkersvass inrättades ett karantänssjukhus. Befälhavare var kaptenslöjtnant L. von Horn. Där fanns två läkare, två sjuksköterskor och två sjukvårdare. Läkarna var med. kandidaterna S.A. Könsberg och Per H. Hedenius. Den senare blev längre fram professor i patologi i Uppsala och fil. hedersdoktor 1877. En sonson till honom är professor Ingemar Hedenius i Uppsala, som icke ägnade sig åt hälsovård, åtminstone icke kroppslig.

Den 11 oktober fanns vid karantänssjukhuset vid Åkersberg 7 sjuka och 2 hade dött och flera fall inträffade de följande dagarna. De döda begrovs där "under iakttagande

av all möjlig försiktighet”, var nu denna kolerakyrkogård var belägen.

Fartyg som anlöpte Åkersvass förbjöds all beröring med land utom när fartyget icke omedelbart kunde fortsätta, då besättningen fick gå i land på norra sidan av slussen. Vid Olide bassäng och Olidan låg slusskontoret, där skepparen skulle betala för slussningen. Det gick så till att skepparen fick stanna utanför grinden, där beloppets storlek meddelades, varefter han lade ned pengarna vid grinden och begav sig därifrån. Främmande personer förbjöds att gå ombord på fartygen. Dragvägen måste ibland användas för att dra skutorna. ”Trollhättans innevånare, som upptäckta detta, skola genast bege sig från dragvägen”, hette det i en föreskrift.

Den 3 oktober 1850 inträffade det första dödsfallet. Det var en gammal fyllbult, som bodde på Stavered. I Trollhättan dog 26 personer, bland dem delägaren i Nydqvist & Holms verkstad J.M. Lidström, lotsen Johan Holst och hans hustru och Andreas Fogelflyckt. I Stavered avled 17 personer, bland dem trädgårdsarbetare Hans Lundgren och hans hustru. ”Trädgårdsmästargubben” som han kallades var 80 år och farfarsfar till den kände Trollhätteskytten Karl Lundgren. Vid karantänsanstalten dog 12 sjömän och 5 kronobåtsmän. Sjukhuset där stängdes icke förrän den 20 december, då läkaren entledigades. Själva karantänsanstalten flyttades dock den 31 oktober till Sjötorp, som var mera centralt beläget.

Den 17 december var koleran över för den gången. Kostnaden gick till 505.33.3. rdr bko, varav Kanalbolaget betalade hälften, Dicksonska sågarna 45, Nydqvist & Holms verkstad 20, Wikströmska sågarna 26.32, Bomullsspinneriet 13.16, Gästgiveriet 10, Oljeslageriet 8.16 och Dockan lika mycket. Av enskilda betalade Johan Petersson 10, Samuel Andersson 6.32, E. Synnerblad 5, Niklas Svensson 5 rdr osv.

Norrmans räkning på likkistor ger en god bild av de enkla förhållandena på den tiden då alla kände alla. Bland namnen kan nämnas: ”Gåsens son, Andrias hustru på berget, Mari Burs, båtkaren på galiasen Dong Peder, Rogängaren på Westergötland, Gustafssons Karl från Wadstena, Mjölarmärtas sonhustru” m.fl.

1853 hemsöktes Trollhättan åter av koleran, men den var lindrigare och man var bättre rustad genom erfarenheterna från föregående epidemier. Nästa epidemi härjade här från oktober 1857 till januari 1858. Bland offren då var pastor P.G. Lundblad och ekonomidirektör Peter Wallström.

Den sista större epidemien inträffade i dessa trakter under augusti och september 1866. Senare ha enstaka fall inträffat, men man har varit förskonad från epidemier. Efter hand fick man bättre möjligheter att bekämpa den och människornas motståndskraft ökades genom förbättrad hygien och höjd levnadsstandard, varför den icke hade så fruktansvärda verkningar.

Hälsövarsfrågorna handlades under 1860- och 1870-talen av kommunalnämnden. Trollhättans Hälsövarsnämnd trädde i verksamhet 1881 och höll sitt första sammanträde den 20 oktober 1881. Ordförande blev dr G.A. Wijkmark och vice ordförande länsman Johan O Forsell.

Namn på några gator, torg och parker i Trollhättan

av Bengt Lindbom

I Historia och historier om "Stranna" 5:5 förekommer gator, torg och parker med namn på person med trollhätteanknytning.

I det följande har namnen tagits med eftersom de har anknytning till Trollhättans historia genom gårdsnamn eller på annat sätt.

Berghällsvägen. Motiveras av terrängens beskaffenhet.

Bergsgatan. Motiveras av terrängens beskaffenhet. Österlånggatan hette på 1860-talet Bergsgatan.

Bergslagstorget. Platsen vid järnvägsstationen. Innan SJ tog över hette järnvägsbolaget Bergslagernas järnvägar (BJ).

Bjärkegatan. Häradsnamnen Flundre, Väne och Bjärke, som ingick i tingslaget har gett namn åt gator runt tingshuset. Nämda härader ingick en gång i Ekholms län. Ekholms slott beläget på Slottsön var säte för fogden i detta län.

Bryggumsgatan. Gården Bryggum nämns redan under medeltiden (1481). Namnet torde betyda bygden vid bron. Bryggums by omfattade ursprungligen fem gårdar. Gården ägdes i äldre tid av Forstenasläkten. En ägare var Christoffer Torstensson, under 1500-talet befallningsman på Elfsborgs slott.

Börslegatan. Gården kallades 1485 Börtessleff, 1719 Bördled och från 1906 Börsle. Viktig vägknut redan under medeltiden.

Dammgatan. Efter branddammen, som fanns där.

Djupebäcksgatan. Gatan leder fram till Djupebäck, ett platsnamn bl a omnämnt i en beskrivning över Stavered 1823.

Djupebäcksplatsen. Se ovan.

Domsagevägen. Uppkallad efter domsagan, tingshuset.

Edsvägen. Här gick den uråldriga förbindelsevägen mellan Vänern (Brätte/Vänersborg) och älven nedanför trollhättefallen vid Åkerström, som 1273 benämndes Gamlastigh.

Ekholmsgatan. Efter Ekholms slott på Slottsön, en kort tid bebott av drottning Margareta, som regerade över både Sverige, Norge och Danmark. Slottets stallar och ladugård har gett namnen Stallbacka och Ladugårdsbyn på ömse sidor om älven. Namnet Trollhättan nämns första gången i Erik av Pommerns skattebok år 1413 som "Trollhetta qvarn", som malde spannmål för slottets behov.

Elfhögsgatan. Efter Villa Elfhög, som byggdes 1880 av patron Antenor Nydqvist. Arkitekt Adrian Peterson.

Ferrovägen. Efter Aktiebolaget Ferrolegeringar, som låg där.

Flundregatan. Se Bjärkegatan.

Forstenagatan. Efter egendomen Forstena, som ägts av bl a fältmarskalken Lennart Torstenson.

Fristorpsgatan. Efter gården Fristorp i Västra Tunhem, som nämnes 1540 och har ägts av bl a överste Olof Silverlood.

Föreningsgatan. Efter Arbetareföreningen vid kanalen.

Garvaregatan. Efter garveriet, som låg i kvarteret Strömkarlen, där Strömkarlsgården ligger nu.

Halltorpsgatan. Efter gården Halltorp. Gården kallades 1550 Halletörp, efter fornsvenska mansnamnet Halle.

Hjortmossegatan. Efter mosse, troligen med hjortron, söder om Dahllöfs park. Vid mossen bodde "Hjorta", Sabina Charlotta Liljebielke, f 1816, d 1905, med make A M Hansson.

Hjulkvarnsgatan. Efter gården Hjulkvarn.

Hjöringsvägen. Efter Trollhättans danska vänort.

Hullsjögatan. Hullsjö kommer av det gamla sockennamnet Holasjö, (Holasio), som sedermera uppgick i Gärdhems socken. Holasjö kyrka var belägen på en höjd vid södra stranden av Hullsjön, där en minnessten restes 1938.

Härstagatan. Efter gården Härstad i Tunhem (nämnes 1540). Första delen är namnet Harald i dess fornsvenska biform Häreld, sista ledet stad = boplats.

Keflaviksvägen. Efter Trollhättans isländska vänort.

Keravavägen. Efter Trollhättans finska vänort.

Kirtenvägen. Efter gården Kirten.

Korsvägen. Belägen invid nuvarande lägenheten Korsvägen.

Kristiansandsvägen. Efter Trollhättans norska vänort.

Kungsgatan. Började anläggas i början av 1900-talet. Lindallén planterades 1911. Sedan Kungsporten byggts 1934 övertog Kungsgatan Storgatans roll som genomfartsled och blev så småningom den dominerande affärsgatan.

Källebacksgatan. Härlett till ett gammalt platsnamn inom området.

Ladugårdsvägen. Efter Ladugården, Ladugårdsbyn. Se Ekholmogatan.

Lilla Hojumsgatan. Efter gården Lilla Hojum. Mellan Lilla och Stora Hojumsgatan gick gränsen mellan de båda gårdarna, på vilkas marker det ursprungliga Trollhättan är byggt.

Magasinsgatan. Efter magasin vid gatan, dock inte de nuvarande, reoverade magasinerna.

Malögavägen. Malöga var på medeltiden egen socken med egen kyrka, över vilken en minnessten uppstälts vid stora porten till SAAB Automobil. Skrevs 1334 Malöghä. Namnets första del mal betyder "strandgrus, stenig strand" och andra delen är pluralis av ordet hög.

Mjölharegatan. Tillsammans med Sägaregatan syftande på yrkesbenämningar.

Munkebogatan. Efter säteriet Munkebo i Väne Åsaka.

Nohabsgatan. Efter Nydqvist & Holm AB, NOHAB.

Nygårdsgatan. Efter egendomen Nygård i Västra Tunhem.

Pipströmsgatan. Troligen efter den s k Pipströmmen i älven.

Repslagaregatan. Gatan utmynnar på den plats där repslagarebanan var belägen.

Rågångsgatan. Gatan följer rågången mellan gårdarna ”Stafvered Gästgifvaregård” och Dannebacken.

Skogvaktaregatan. Efter skogvaktarebostället vid Dahllöfsmosse, där bl a skogvaktare August Larsson bodde.

f/d Skolgatan. Var en av kommunens äldsta gator. Uppkallad efter ”Träskolan”, senare kallad Slöjdskolan, byggd 1864, som låg i nuvarande Betty Backs park. Vid gatan byggdes 1874 Norra skolan, Hebeskolan, där Folkets hus nu ligger.

Spannmålsgatan. Efter spannmålsmagasin, som låg ungefär där Pingstkyrkan ligger nu.

Spårgatan. Efter läget invid bangården.

Stamkullevägen. Namnet Stamkullen finns omnämnt redan 1795 i en kartbeskrivning över Hojum.

Staveredsgatan. Efter gården Stavered, omtalad redan 1542. Namnet kommer av Stavi, kortform av Gustav, och red = röjning.

Stora Hojumsgatan. Efter gården Stora Hojum. Mellan Stora och Lilla Hojumsgatan gick gränsen mellan de båda gårdarna, på vars marker det ursprungliga Trollhättan är byggd.

Storgatan. Här gick ursprungligen ”Stora vägen” mot Tunhem och Gärdhem. Storgatan var länge den helt dominerande affärs-gatan. Men när Kungsporten byggdes 1934, blev Kungsgatan genomfartsgata och järnvägsövergången vid Storgatans norra del stängdes av och affärerna flyttade till Kungsgatan.

Strömsviksvägen. Efter Villa Strömsvik, byggd av patron Ernst Stridsberg 1894 och ritad av arkitekt J A Westerberg.

Sägaregatan. Se Mjölharegatan.

Tomaskullegatan. Tomas kulle var en låg höjd i kvarteret Svarvaren, platsen för knekten Tomas stuga. Han var i krigstjänst 1624.

Velandagatan. Efter gården Velanda i Gärdhem. Gården omtalas redan under medeltiden. Den har ägts av bl a släkten Kafle. Första leden i namnet det fornordiska veidr = jakt och fiske, senare ledet landa = odlad mark.

Vänegatan. Se Bjarkegatan.

Österlånggatan. Kallades först Bergsgatan men i dagligt tal Spångatan efter sågspåns-fyllning i groparna.

Några data om Pappersbruket i Trollhättan

av *Werner Johnsson*

Trollhättans industriella utveckling var i början helt knuten till älven och den vattenkraft som kunde erhållas från denna. Kvarnar och sågar var så gott som den enda industri, som förekom från 1600-talet fram till mitten av 1800-talet.

Något annat fanns det dock. 1755 anlades en hammarsmedja på Malgön, som bedrev tillverkning av järnmanufaktur av enkelt slag såsom skovlar, spadar o.d. I början av 1800-talet drevs i ringa skala en mera differentierad industri såsom en kattstensstamp i Ekeblads sluss, klädesstamp, skeppsbyggeri i mindre skala i Dockan osv.

Först sedan den andra slusslinjen blivit färdig 1844 kom den moderna industrien till Trollhättan. Här fanns nu goda kommunikationer genom den förbättrade kanaltrafiken. 1847 anlades Trollhättans Mekaniska Verkstad och gjuteri som senare kallades Nydqvist & Holm, sedermera Nohab, oljeslageri, klädesfabrik och pappersbruk.

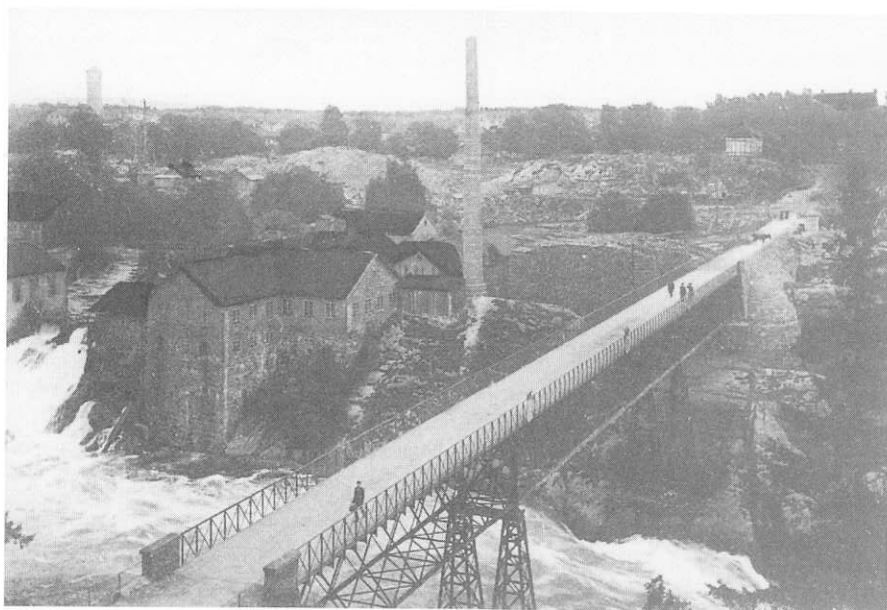
1847 beviljade Kanalbolaget plats för ett pappersbruk mitt för lastageplatsen vid Qvickens damm mot ett arrende av 8 rst kvadratalnen, vartill kom avgift för vattenkraften med 25-50 rdr. Kontraktet tecknades av fabrikör Johan August Strömdahl, född i Hamar 1823 Han inflyttade i Trollhättan 1848 med hustru och två systrar från Uddevalla, där en Strömdahl drev Bäve pappersbruk, Katrinedal, sedan 1833. Han hade tydligen erfarenhet av papperstillverkning. Bruket i Trollhättan kallades Christinedal. Fabrikationen tycks ha kommit i gång 1848 ty då voro anställda 3 pappersgesäller, Nicolaus Lindqvist, Johan Lindvall och Alexander Lindqvist jämte 3 "drängar".

Strömdahl drev icke pappersbruket mer än 2 år ty redan 1850 flyttade han från pappersbruket, där han hade uppfört ett bostadshus, upp i samhället, där han var skriven 1851, i Mercurius 3. Han hade erhållit utresebrev till Amerika 1850 och tycks ha rest följande år. Han återkom 1867, dock icke till Pappersbruket, släkten flyttade tillbaka till Uddevalla.

Efter Strömdahls avflyttning drevs rörelsen av ett konsortium "Trollhättans Pappersbruks Intressenter" bestående av Alexander Friberg, Edvard Synnerblad, ej Synnerdahl som uppgivits, och ing. Ekstedt.

Alexander Friberg var född i Synnerby den 16 mars 1818 och inflyttade 25 mars 1844 med syster och en fosterdotter Wilhelmina Carolina Fogelberg, född i Trollhättan 1837. Sedermera kom även en broder till Friberg. Han utflyttade 1856 till Pappersbruket. Han tituleras 1844 bruksinspektör. Han var en mångsysslare, som slog sig på lite av varje. Han var bl.a. delägare i Oljeslageriet och hade flera hus, agenturer m.m.

Edvard Synnerblad var född 1817 och faktor vid Dockan. Han bedrev bl.a. flottningsrörelse. Han var bosatt i Näcken 5 "Nordkap" där han dog i kolera 1857.

Mellan Tröskelns fall och Kung Oscars bro har Trollhättans Pappersbruk sedan 1888 uppfört byggnader på platsen, där tidigare Tröskelns kvarn låg. En del av den gamla kvarnbyggnaden står kvar t.h. om Tröskelns fall.

Ekstedt är okänd i Trollhättan, men kan ha varit bosatt i Vänersborg eller Uddevalla.

Något år senare blev Friberg ensam innehavare av Pappersbruket. 1854 var Salomon Bergendorff pappersmästare och där fanns då 3 gesäller och 2 drängar. Senare fanns en pappersmästare Åke Sjögren. För 1856 uppgavs ett tillverkningsvärde av 6.000 rdr och för 1861 samma tillverkningsvärde.

En stor olägenhet var att tomten icke fick friköpas utan endast arrenderas. Det gjorde att man icke var villig att lägga ned några större summor på byggnader m.m. då man icke visste hur länge man fick ha tomten och ej heller kunde man få någon in-teckning på den.

Tillverkningsvärde 1884: 8.000 rdr.

1864 fick Friberg av Kanalbolaget tillstånd att nedanför Mek. Verkstaden vid Olidan på den tomt, som förut använts av Klädesfabriken anlägga ett nytt pappersbruk. Den 19 sept 1864 tecknade han nytt arrendekontrakt för vattenkraft och område med Kanalbolaget.

Den 1 jan 1867 sålde Friberg bruket till handlanden Karl A. Holst från Vänersborg. Tillverkningsvärdet uppgick till 30.000 rdr. Han uppges ha sysselsatt 30 man och

tillverkningen utgjordes av papp. Ånga användes för kokning och torkning. Pappersbruket taxerades för en inkomst av 2.000 rdr.

Den 23 febr. 1869 ödelades genom brand pappersbruket Strömsberg med tillhörande inventarier samt förråd av papper, lump och halm. Namnet Strömsberg på pappersbruket finns i domstolshandlingarna men är för övrigt okänt. Det var namnet på den av Dahllöf innehavda egendomen på andra sidan älven.

Reportage ur Wenersborgsposten den 25 febr 1869: "I tisdags afton (den 23) utbröt eld i Handlanden Holst tillhörigt pappersbruk, vilket inom kort i sin helhet lades i aska. Elden visade sig först i ett i vinkel mot själva bruksbyggnaden beläget magasin i vars ena mot bruket vettande ända även en ångpanna hade sin plats. I magasinbyggnadens motsatta sida, som användes till vedbod även som till rum för upplag av lump m.m. visade sig elden först. Rök syntes framtränga ur vedboden. Å baksidan av magasinet, beläget på sluttande mark, vilade på stenpelare, tyckte man sig finna att eld här blivit anlagd under golvet ungefär där vedboden och lumpmagasinet gränsade samman. Antages att här mordbrand är för handen.

Byggnaden med inventarier är försäkrad för 15.000 rdr. Lager av papper och lump är ej försäkrat. Ägaren gör en förlust på omkring 6.000 rdr. Mera detaljer finnas i bilaga med utdrag ur domstolsprotokollen. Branden föranledde rättegång mot pappersmästare J.A. Hellegren, hans hustru och bruksägare Holst för mordbrand. Den 4 jan. 1870 blev de frikända efter ed. Hellegren hade sin bostad i pappersbruket men skulle avflytta i april då Holst ämnade inflytta där.

Driften återupptogs emellertid under 1870. I juli 1870 fick Holst ett andra pris för papper och papp vid industriutställningen i Borås. 1871 utflyttade en pappersmästare Nylander och driften tycks ha delvis legat nere.

Den 1 dec. 1872 inköptes pappersbruket av en firma Pontus Sahlberg, H. och F. Hansson, Karl A. Holst och kronolänsman Hugo Ågren, som skulle driva det under namn av Trollhättans Pappersbruk. Disponent blev Hugo Ågren, som skulle sköta skriftväxling, avsluta kontrakt, taga upp beställningar m.m.

Den 1:a september 1873 bildades Trollhättans Paperbruks A.B. med 200 aktier på inbjudan av kanalbokhållare sedermera kamrer Pontus Sahlberg, kronolänsman Hugo Ågren, bruksägare Karl A. Holst och ing. A. W. Lundgren vid Nydqvist & Holm, troligen bulvan för Holm och Nydqvist. Bolagsordning godkändes av K. Majt den 26 sept 1873. Styrelse blev patron Carl Olof Holm, Hugo Ågren och Pontus Sahlberg. Holm blev ordförande, Ågren disponent och Holst verkmästare. Omedelbart efter bolagets konstituerande började dess verksamhet med tillverkning av handgjort papper och papp.

Gamla pappersbruket med upplag av byggnadsmateriel och maskiner inköptes för 50.000 kr. Intill fabriksbyggnaden påbörjades en ny fabrik av 84 fots längd, 36 fots bredd och samma höjd som den gamla. Den nya fabriken var upptimrad och täckt den 1 dec. 1873. Där skulle inhysas en pappersmaskin för tillverkning av omslagspapper

Vy från omkring år 1900 av Pappersbruket. Bilden är tagen mot västra stranden.

om 3 - 4.000 skålpund per dygn. En sådan maskin beställdes hos Felber, Junker & Co i Manchester för 1.260 pund, att levereras våren 1874. Den fördröjdes något men kom i gång den 23 sept 1874. Tillverkningen för 1874 uppgick till 40 ton. Hela anläggningen hade gått till 149.400 kr 26 öre.

1875 inträdde som suppleant i styrelsen patron Antenor Nydqvist vid Mek. Verkstaden. Han var för övrigt styrelseledamot i Vargöns Pappersbruk, där Hugo Ågren var disponent.

Tillverkningen ökades stadigt under de följande åren och 1876 utdelades 5%. Pappersbruket drevs av 4 turbiner på 116 HK. Det sysselsatte enligt uppgift 30-40 man.

1881 avled Carl Olof Holm och efterträddes av Antenor Nydqvist som styrelseordf. Som disponent fungerade Hugo Ågren 1887 då han avled den 27 mars. Han efterträddes av Leopold Landberg, som ingick i styrelsen.

1882 uppfördes ett nytt sliperi som kom i full gång 1883. Kostnaden härför uppgick till 52.513 kr. Sliperiets anläggning var av stor nytta och nödvändig för bolaget då användningen av trämassa alltmer utträngde användningen av lump och halm.

1882 annonserades dock om köp av lump och råghalm.

1883 var Pappersbrukets byggnad taxerad till 7.500 kr och boningshuset till 3.000 kr.

1884 hade tillverkningsvärdet ökat till 200.000 kr. Det utgjordes huvudsakligen av omslagspapper och papp berett av lump, halm och trämassa. 1886 uppgick tillverkningen till 637 ton.

1887 inköpte Bolaget ytterligare en encylindrig maskin, varigenom tillverkningen ökades till 1.100 ton.

Ett svårt avbräck för Bolaget var att kanalen under vinterhalvåret dvs 1/3 av året var avstängd på grund av avtappning. Det blev vattenbrist i Silverbäcken och driften hindrades i hög grad. Under den starka expansionen kunde bruket icke ha någon framtid på denna plats. 1888 inköptes därför Tröskelns kvarn på Önans med tillhörande s.k. Tröskelfallet på 17,3 m. fallhöjd från Kanalbolaget jämte ett intill liggande markområde. Leopold Landberg anger året 1888 för köpet i sitt tal vid 25-årsfesten 1898 och får väl anses vittnesgill.

Här låg redan på 1630-talet Lunnekvarnen, hörande till egendomen Lunden vid Trollhättan. Den kallades sedermera Måns och Anders Larssons kvarn och senare Tröskelns kvarn. 1894 såldes gjutgods till turbiner med 5 par stenar från Tröskelns kvarn som därmed var helt avvecklad.

Tröskelns kvarn inköptes huvudsakligen för anläggning av ett träsliperi, som sattes i gång 1889. Det utvidgades dock 1892 till ett helt pappersbruk genom inköp av en äldre maskin från England. Sedan den blivit intrimmad gick den bra för främst tjockt papper. Tillverkningen uppgick 1894 vid båda fabriker till 1.700 ton. 1892 var tillverkningsvärdet 227.000 kr.

Taxering 1881. Pappersbruket 50.000 kr, Boningshus 3.000 kr.

Taxering 1895. Pappersbruket 245.000 kr Tröskelns kvarn 25.000 kr.

1894 taxerade Leopold Landberg för 5.000 kr, Förv. Karl A. Holst 1.800 kr, Bokhållare Uno Strand 1.800 kr och Förman G. Hedlund 900 kr. 1895 infördes el. belysning med "100 lågor".

1896 uppsattes en ny encylindrisk maskin och tillverkningen uppgick 1897 till 2.348 ton till ett värde av 341.541 kr.

Beträffande papperspriserna var de 1874 dubbelt så höga som 1898, men genom ökad maskinell drift och rationalisering nedbringades arbetskostnaderna så att konkurrens blev möjlig.

Mellan Trollhättans Pappersbruks AB såsom ägare av Tröskelns kvarn och Önans AB, som ägare av Öjebro kvarn uppstod i slutet av 1880-talet tvist om fördelningen av vattenkraften i Tröskelns kvarnfall, Önans AB hade vidgat öppningen i hålldammen vid Öjebro kvarn så att Pappersbrukets rätt till vatten i fallet trädde för nära. 1891 godkände häradsrätten en förlikning så att Önans AB skulle ha 8/15 och Pappersbruket 7/15 av fallet.

Utslaget godkändes senare av hovrätten.

utdrag 97

Protokoll hållet vid ordinarie
Bolagsstämma med delegerade i Svull-
hätte Papperbrukets Aktie Bolag i Svull-
hätten den 30 April 1888.

§ 1.

Sitt ordförande utsågs Ingeniören Herr C.
Emil Hagen och två protokollsförare C. Emil Hagen

§ 2.

Stämmans behöriga kungärande styrktes
genom förtiende af Rätt. Vinske, Sibiriska och
godkunder.

§ 16

Sitt Styrelse för år 1888 och intill nästa bolags-
stämma omvaldes Disponenten Herr Leop. Lundberg
såsom Disponent, samt

§ 19.

Att justera detta protokoll utsågs Herrar
Ingeniören Ernst Fridberg och Olof Nyggis.

Justerat
Ernst Fridberg Olof Nyggis.

Lom ofvan
C. Emil Hagen.

Ex. protokoll
C. Emil Hagen

Rätt utdraget betyga
C. Emil Hagen J. J. Josephson

Det gamla pappersbruket såldes 1901 till Nydqvist & Holm. Driften lades ned där och det drevs sedan enbart vid Tröskeln.

Det hade varit långvariga processer mellan Staten och industriägarna bl.a. på Önan. Efter mångåriga processer förklarades Staten ägare till vattenkraften med vissa undantag bl.a. utmålet för den gamla Tröskelns kvarn. Pappersbrukets vattenrätt var oomtvistlig till 1/6 och möjlig till 5/6.

Den 20 april 1902 var Pappersbrukets tillgångar 155.000 kr vari icke ingick aktiekapital eller fonder. Det gamla pappersbrukets byggnad användes nu av Nydqvist & Holm till bultfabrik.

Den 23 mars och 26 juni 1906 köpte K. Majt genom det s.k. Tröskelavtalet av Pappersbruket ett område av Tröskeln kvarn jämte all dess rätt till vatten och grund i älven, som tillhört denna lägenhet. Kronan skulle i stället till ägaren av utmålet till Tröskelns kvarn utan all ersättning för all framtid leverera 550 Hk. årligen.

1910 var på Pappersbruket skrivna: Förvaltare Holsts änka Elsa född 1831, Ingeniör Henning Magnus Åberg f 51, Sjökapten Finn Åberg f 85, Bokförare Anders Hildebrand Åberg född 1888, Bokhållare Anders Uno Strand född 1868, Förman Gust. Hedlund f. 1841, Kusk Olof P. Vilander född 1848.

1912 lämnade Nydqvist & Holm ett anbud på de 250 stamaktierna i Pappersbruket till 1.500 kr per styck. Köpet kom till stånd 1916. Nydqvist & Holm blev då ägare av dessa 550 HK, vilket var av ett betydande värde. Driften lades ned detta år. Maskinerna voro då helt nedslitna. 1921 övergick Tröskelns kvarn helt i Vattenfallsstyrelsens ägo.

1919 voro kusken Vilander med hustru och sonen Axel Vilhelm född 1899 skrivna på Tröskelns kvarn.

Leopold Landberg f. 1850 i Håby, Gbgs o Bohus län. Bokhållare vid Kanalkontoret 1867, 1872-1880 kassör vid Rosendalska fabriken i Mölndal, 1880-1889 förvaltare vid Önans trämassfabrik, från 1887 disponent vid Pappersbruket.

Till Trollhättans omgivningar får vi väl räkna vår kära grannstad Vänersborg. I boken "Svenska Stadsmonografier", tryckt 1959, skriver Vänersborgs borgmästare Jarl Prom bl.a.: "Innevånareantalet har stigit så att det – medräknat det stora antal där icke mantalsskrivna interner, som staden hyser å sinnessjukhus, i vårdhem och dylikt – nu uppgår till över 20.000."

...."Vänersborgaren är vänsäll, men ingen vän av alltför snabba beslut. Vad som växer fram, det växer långsamt och är frukten av många överväganden."

En stilla undran: Hur många innevånare hade Vänersborg, om man räknar bort sinnessjuka, intagna på fängelset och jämställda?

Sveriges första träsliperi

Papper i egentlig mening tillverkades först i Kina. Genom araberna spreds kännedomen om denna produktion till Europa, där man som fibermaterial använde lump.

Det första svenska pappersbruket byggdes av biskop Brask vid Linköping 1523. Efterhand anlades flera bruk, och under 1600-talet ägde en kraftig utveckling rum inom denna industri.

En av de större svårigheter, som papperstillverkningen under tidigare skeden hade att kämpa mot, var bristen på råvaran – lumpen. Vi möter därför ofta i äldre urkunder och dokument förordningar, i syfte att förmå folk att tillvarata detta viktiga råmaterial. Redan 1612 utfärdades ett påbud om, att linne skulle insamlas för papperskvarnens i Uppsala behov och under en lång följd av år sökte man både i vårt land och utomlands efter ett ersättningsmaterial för lump varvid en mängd olika utgångsmaterial prövades – sågspån, löv, halm, mossa etc – med mindre framgång.

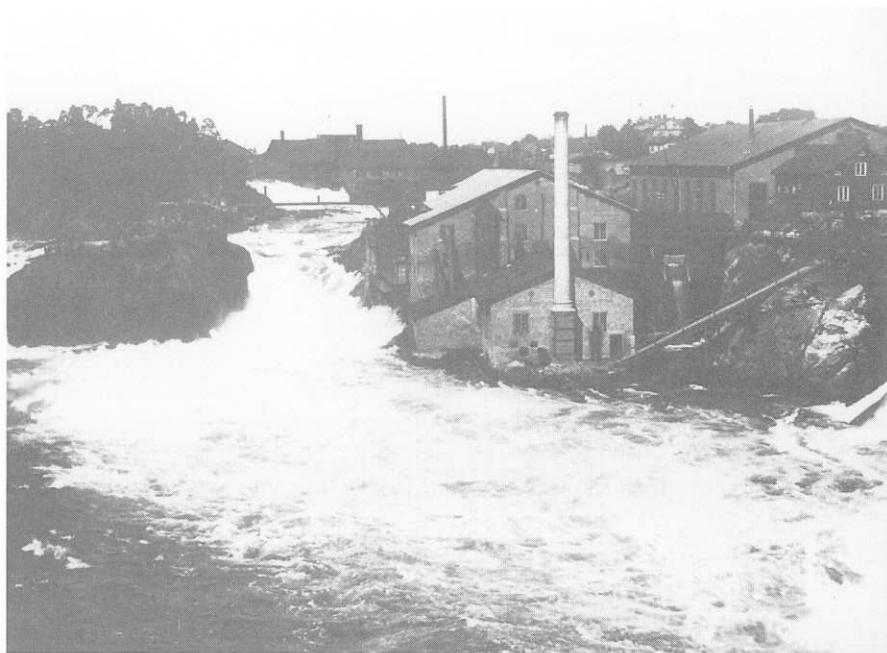
För en del år sedan fann man i Manufakturkontorets arkiv (Riksarkivet) en samling förseglade kuvert samt några lösa handlingar. Sedan vederbörligt tillstånd inhämtas kunde kuverten öppnas och det visade sig då, att man här hade att göra med en ritningsskatt och en dokumentsamling av icke ringa intresse för kunskapen om uppfinnareförhållanden under 1700-talet.

Bland dessa handlingar fanns även ett litet oanseligt grågult prov på papper ”gjort af sågspån wid Östanå pappersbruk” i Njutångers socken i Hälsingland, nuvarande Iggesund. Det är ett av de få prov på tillverkning av papper, i vilket slipmassa ingår, som finns bevarade från brukets tillverkning under 1750-talet under faktor J. Stakels ledning. Pappersproven demonstrerades även inför K. Vetenskapsakademien, som ansåg ”detsamma användbart till nästa allt vartill vanligt grå- och karduspapper brukas”.

Av äldre tiders försök att med andra råmaterial än lump tillverka papper kan nämnas superintendenten Jacob Christian Schöffers i Regensburg experiment med sågspån. Hans idéer framlades i ett arbete tryckt 1765, men fick föga praktisk betydelse. Trots att varken Stakels eller Schöffers arbeten ledde till varaktiga resultat, måste dessa män betecknas som föregångsmän på sitt område i Europa.

Kunskapen om att kineser och japaner tillverkade papper av trädartade växter och att även våra vanliga träd kunde sönderdelas i fibrer, som lämpade sig för pappersfabrikation, gjorde att man även i Europa försökte framställa pappersmassa av trä. Först försökte man på kemisk väg, men detta misslyckades.

Man kom då på tanken att mekaniskt bereda massan. Det var textilarbetaren Friedrich Gottlob Keller och pappersfabrikanten Heinrich Voelter som 1844 först lyckades konstruera en maskin, i vilken en slipmassa framställdes, som med tillsats av lump kunde bearbetas till papper. Det första slipmaskineriet monterades upp vid H. Voelter

År 1857 uppförde Rosendahls Fabriks AB landets första fabrik för slipning av trämassa. Önans fabriker.

& Söhne papperbruk i Heidenheim a/Brenz i Württemberg 1852. Redan två år därefter erhöll Voelter medalj för sin trämassa på hantverks- och industriutställningen i München och samma utmärkelse erövrades på utställningarna i Paris och London 1862.

Den 10 februari 1857 fick Voelter svenskt patent på sin metod som gick ur på ”att under tillopp af watten genom friktion, malning eller slipning af trä mellan eller emot sten eller metalytor, särskilda trädämnet uti wed och sålunda utaf trä bereda en till papperstillverkning tjenlig massa”.

Redan i maj samma år förvärvades Voelters patent av Rosendahls Fabrikers AB i Mölndal och därmed lades grunden till en ny svensk storindustri.

Äran av detta initiativ får nog i första hand tillskrivas bolagets ledare och chef D. O. Francke.

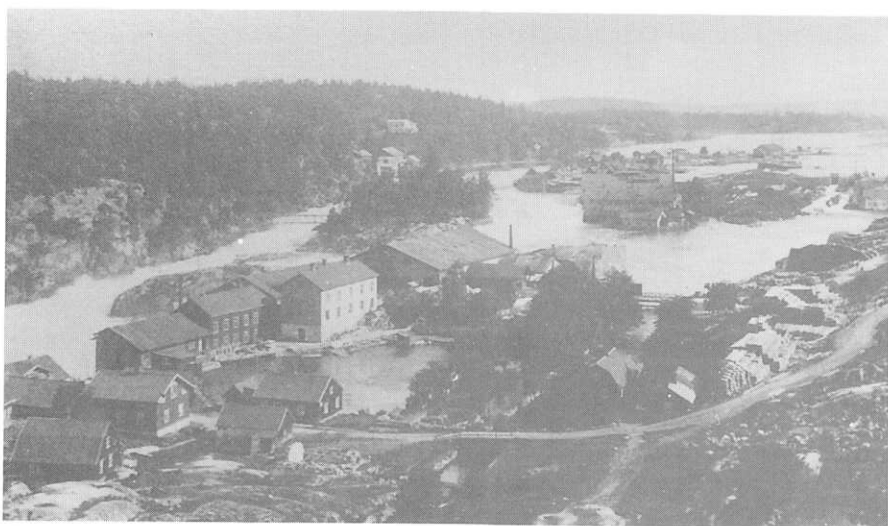
Vid Mölndal fanns emellertid ej vattenkraft i tillräcklig mängd för sliperimaskinerna och därför förvärvades en liten ö i Trollhättefallen – Önän – vid västra stranden av Göta älv mitt emot de på den tiden 30 fot höga Toppöfallen. På denna ö hade tidigare funnits några såg- och mjölkvarnar. På hösten 1857 uppfördes nya byggnader och en del av de gamla ändrades om och tillbyggdes. Sliperimaskinerna voro av tysk tillverkning.

Under 1858 kom driften i full gång och därmed hade Skandinavien's första träsliperi anlagts. Anläggningen fungerade redan från början till stor belåtenhet och disponent Francke skrev på begäran ett intyg till maskinfabrikanten, vari han uttalade sin stora belåtenhet.

Fabrikens kapacitet med 22 arbetare var c:a 2.500 centner (106 ton) trämassa pr år till ett värde av 23.125 rdr och drivkraften erhöles genom en vattenturbin på 20 hk. Anläggningarna utökades successivt och på 1870-talet bestod den av två avdelningar. "Gamla fabriken med 9 sliperistolar, 6 sorterapparater, centrifugalholländare, hydraulisk press och cirkelsåg. Drivkraften levererades av två vattenturbiner om 200 hk vardera. "Nya fabriken hade 10 slipstolar, 4 sorterapparater, 2 centrifugalholländare, 2 hydrauliska pressar, cirkelsåg m. m. och allt detta drevs av två vattenturbiner om vardera 250 hk. Här fanns även en pappersmaskin, vilken emellertid endast tidvis var i drift. På Önan fanns också ett f. d. bomullsspinneri, som inrättas till reparationsverkstad samt en smedja.

Endast gran från Värmland slipades. Arbetarantalet hade ökat avsevärt och på mitten av 1870-talet – fabriken's glanstid – var 178 personer sysselsatta.

Även tillverkningen hade stigit rekordartat från 2.500 centner 1871 till c:a 70.000 centner 1878, vid vilken tidpunkt Önan var vårt lands största trämassfabrik. Massan torkades emellertid ej vid fabriken utan befriades endast ofullständigt från vatten i de hydrauliska pressarna, och förpackades sedan i tunnor, som sändes sjöledes till Rosendahlsverkens pappersbruk i Mölndal – då Sveriges största med nära 700 arbetare – där trämassan först blandades med lump innan den hamnade i pappersmaskinerna.

Önans industriområde. Vy från kyrktornet.

En del av tillverkningen såldes även till andra svenska pappersbruk och tidvis exporterades en stor del till England.

1879 övertogs fabriksanläggningarna vid Önan av Korndahls AB och sju år därefter förvärvades dessa av det nybildade Önans AB. Nästa ägare blev Trollhättans Pappersbruk AB, vilket bolag dock upphör de med sin verksamhet 1918.

Trämassefabriken vid Önan fick snart många efterföljare och redan i mitten av 1870-talet var ett 20-tal fabriker i gång. Industritidningen Norden skrev bl. a. på grund av uppsvingen att trämassefabrikationen nästan hade förvridit huvudet på våra för nya industrigrenar eljest mycket rädda kapitalister.

År 1918 utgav komministern i Gärdhem, Josef Ericsson, en liten skrift "Dans och kortspel" om 20 sidor plus omslag. Formatet på skriften är 11,7 x 17,7 cm och försäljningspriset 40 öre.

Här ett litet utdrag om dansen:

"Här skall ej fällas något kategoriskt omdöme om densamma, men vad som skall slås fast är, att sådan den bedrivs, särskilt vid dansbanorna ute på landet, den ur alla synpunkter måste förkastas. På fysiken kan den ej annat än verka skadligt. Visserligen är man spänstig och stark i de åren, här är fråga om. Men jag undrar, vilken fysik som hälsosamt påverkas genom att dansa lördag och söndag natt, för att sedan vara i arbete kl. 6 måndag morgon. Lunginflammation och lungsot ha slutat mångens bana i förtid. Utfördes dansen med modifikation och under sträng tillsyn av någon äldre, skulle man kanske ur sportsynpunkt ej behöva utdömma densamma.

Ser man så på denna företeelse ur moralisk och religiös synpunkt, kan ju svaret näppeligen bli mer än ett. Helt visst utövar dansen ett demoraliserande inflytande på de unga. Mången har just genom att bestiga dansbanan förts in på det sluttande planet, fått bära många års lidande som en direkt följd därav och blivit far och mor till djup sorg."

Miranda i Sverige och Norge 1787

Utdrag ur general Francisco de Mirandas dagbok.

Han är Venezuelas nationalhjärte.

Han blev divisionsgeneral i franska revolutionsarmén.

1787 november 21.

Klockan 2 på em kommo vi äntligen till Trollhättan i snö och dåligt väder, som började just i det ögonblick, då man önskade klart för att kunna se fallen. Min tjänare gick in i huset för att få tag på någon, som kunde gå med och visa mig orten. En ung svensk, som händelsevis råkade vara här, och som bodde i en bondgård i närheten, kom och erbjöd sig att följa med mig. Han uttryckte sig mycket bra på franska. Jag följde med detta fynd och vi gingo först till kvarnarna och Ekeblads sluss uthuggen i själva klippan. Därefter till det största vattenfallet, i vilket vi kastade ned några stockar för att se med vilken hastighet vattnet bar fram dem. Om denna plats sade man mig att prins Karl av Sverige hade låtit kasta ned några djur, som alla hade omkommit med undantag av en svan, som emellertid inte levde mer än en dag, då dess ben voro sönderslagna. Här finns en ö mitt uti den starka strömmen, vilken man kallar Gullö. Även om där funnits guld, hade ingen kunnat komma dit för att hämta det, då ön är kringfluten av strömmen. Med stor svårighet gingo vi därefter nedför för att bese Polhems underverk till sluss uppkallad till ära för dess skapare. Det låg is på klipporna på några ställen, vilket gav hela platsen ett romantiskt utseende. Slussen är 56 fot djup och uthuggen i massiva berget. Det finns knappast ett djärvare företag mera sevärt än detta. Härifrån gingo vi ned till Warp, som det kallas, där en virvel samlar timret, som man kastar ned ovanför och som den inte släpper ut förrän bassängen är så välfylld, att den ena stocken stöter mot den andra. Nära Helvetesfallet, det fjärde fallet, ser man på en gång de tre andra, vilket gör ett mycket vackert intryck. På denna plats ser man ännu resterna av den vall av sten och trä som Polhem byggde för att hålla tillbaka strömmen och som bara stod emot 24 timmar, varefter vattnet tog den med sig. Detta bevisar, att den kunde stått för alltid om den varit mera solid. Det bevisar också att idén icke var så befängd, som några påstå. Här ser man också spår i berget, där slussen skulle ha byggts på samma sätt som de tidigare. Vi gingo därefter upp på en höjd i närheten, där vi sågo alla tre tidigare nämnda fallen, vilka när solen skiner torde erbjuda en strålande och effektfull vy. Det snöade nu och fastän utsikten var begränsad, var den ändå vacker. Vi följde trävägen, som finns mellan Trollhättan och Åkersvass, den plats där järnet åter ilastas för att forslas till Göteborg. Denna väg är 1/4 mil lång. Här sågo vi de stora magasinerna för järnet och njöto av en annan vacker vy över älven, som här tager en rak kurs på en stor sträcka. För återfärden anlätade vi en kärra av det slag, som användes för järntransporterna men trots detta var det mörkt då vi efter kl 5 anlände till poststationen. Jag hade ingen lust att fortsätta, men gästgiverskan rådde mig att fortsätta, ty hästarna väntade mig redan på alla stationerna. I Gärdhem en mil längre fram på en dålig väg, fick jag genast hästar.

Åke Apelskog (4/2 1907 - 10/7 1995)

var medlem i Trollhätte-Gillet sedan 1955. Han var en av de verkliga kännarna av det Trollhättian som gått och en verklig "uppslagsbok" om hus och bebyggare på "Mösen", där han föddes.

När Arne Arodell t.ex. hade fått tag i något gammalt Trollhättiekort kunde det heta: "Jag tror att det föreställer si och så, men jag har inte kollat med Åke ännu".

Erik Adamson skrev "Sång till Åke" i december 1977.

Sång till Åke

av Erik Adamson

Texten skriven på den amerikanska melodin: On The Banks Of The Wabash River, på svenska kallad: Barndomsbhemmet

Redan när vår Åke var en liten gosse
börja han att lyssna på de gamles tal,
därför är hans kunskap stor om Stavremosse,
och han kände alla gamla original.
Han i "Sågblana" hos Stridsbergs länge jobba
kolla blad och klingor i en press Brinell.
Var det fel på kvalitén han genast nobba,
även om det bara var en bagatell.

Ingen kan som Åke sakkunnigt berätta
allt om Stavremosses låga, gamla hus.
I nostalgisk stämning kan han alla sätta
när han skildrar livet där i minnets ljus.
Stryke-Mali, Pinne-Surn och Petter Mygga,
Gongseverket, Dahlboms, Laboka och Berg,
Schinklers, Dalkulla och Isaksson den trygga,
Börjesson som på det hela satte färg.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Historia och Historier om "Stranna"
häftena 5:1 – 5:6 åren 1993 – 1995

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Historia och Historier om "Stranna"
häftena 5:1 – 5:6 åren 1993 – 1995

Sida

Erik Adamson ("Karl på Spångata")

- 18 Minnen från gamla trafikkanalen - en berättelse från omkring 1910.
77 Vårvisa
113 Sex sånger ur Par Bricole-spexet "Carolus Sex".
137 Korvmilan vid Hojum
176 Sång till Åke

Allan Calmestrand

- 65 1900-talets första årtionde - betydelsefullt skede i Trollhättans utveckling.

J.G. Carlén

- 92 Christoffer Polhem och hans verk.

Ronny Derner

- 129 Oskar Olsson, mannen som kallades Glass-Oskar.

Olof Fogel

- 58 Namnet Trollhättan

Rolf A. Johansson

- 78 Kanalmuseet i Trollhättan

Werner Johnsson

- 104 Ett rådhusbygge i Trollhättan, som aldrig blev av.
118 Carl Rinman
123 C. Alfred Andersson
126 Gustava Melin
138 Trollhättans äldsta hus
154 När koleran härjade i Trollhättan
164 Några data om Pappersbruket i Trollhättan
182 Apoteket i Trollhättan 100 år 1962

Carl A. Larsson

- 95 Regementsmusikanten C.L. Beims

Sven Lind

- 87 Utdrag ur "Årskrönika 1969, Vänersborgs Söners Gille".

Bengt Lindbom

- 3 Läkare och sjukvård i Trollhättan fram till 1920-talet.
147 Namn på några gator, torg och platser i Trollhättan, uppkallade efter personer som har anknytning till Trollhättans historia.
161 Namn på gator, torg och parker i Trollhättan vars namn har anknytning till Trollhättans historia genom gårdsnamn eller på annat sätt.

Francisco de Miranda

- 175 Utdrag ur dagbok 1787

Bengt Pettersson

- 97 Skolans framväxt i Trollhättan mellan åren 1818 - 1962.

Emil Pettersson

- 24 Trollhättan

Rolf Rhodin

- 15 Reflektioner om några gamla Trollhättanamn.

Elias Sehlstedt

- 76 Utdrag ur "En restur från Stockholm till Göteborg"

Stina Svensson

- 28 "Tors"
124 Borgstedts

Gösta Svensson

- 83 Musikens dag för hundra gången 1992???

Erik Wengström

- 33 Med penna och sax i Älvsborgs län.
189 Oskar Lundin

Diverse

- 32 Taxa och reglemente för åkare i Trollhättan år 1920.
88 Utdrag ur en reklambroschyr om Trollhättans industrier 1948.
152 Vid Trollhätte fall av sign H.B.
179 Polishuset i Strömslund
178 Djupandals-visan
170 Utdrag ur Svenska Stadsmonografier betr. Vänersborg
174 Utdrag ur Gärdhemskomministerns Josef Ericssons skrift "Dans och kortspel".
171 Sveriges första träsliperi.

I Paris han hälsa på sin rös Gunilla,
gick på Moulin Rouge, liksom Folies Bergères,
men Montmartres nöjestempel ock han gilla,
han i Sacre-Coeur fann annan atmosfär.
Ifrån Eiffeltornet såg han mest av staden,
stolta Notre Dame och Seinen med sin kaj,
Champs-Élysées, boulevarder hela raden,
långt i fjärran skymtar slottet i Versailles!

Åke längtar ganska ofta till Amerika
alltsen han besökte Minneapolis,
där två vänner Erik och hans Nancy verka
och där Åke trivts så bra på alla vis.
Men så kom den lille Fredrik hit med storken
och stolt morfar blev då Åke Apelskog,
kanske är han nu en aning styv i korken,
sitter barnvakt snällt och - väntar mer sånt knog!

K p S

*Visan är hämtad ur en liten skrift "Sånger från Trollhättebygden"
utgiven av Trollhättebygdens Fornminnesförening.*

Djupandals-visan

Okänd författare

Flyg sångens milda vita duva, flyg,
och till min tärnas varma hjärta smyg,
flyg fri som lärkan i den gröna dal,
flyg med en hälsning ifrån Djupandal

En främling satt jag här och hörde nyss,
hur lilla fjäriln gav en eldig kyss,
åt rosen sin, sitt hjärtas trogna val,
så tyst, så tyst det var i Djupandal.

Då tänkte jag, ack om hon vore här,
mitt hjärtas älsklings, som jag haver kär,
jag skulle då vid mina minnen säll,
om tro och kärlek sjunga varje kväll.

En fågel hörde jag, han sjöng så ömt,
densamma sång jag i min barndom drömt,
det var helt visst en liten näktergal,
som byggt sitt sommarslott i Djupandal.

Då tänkte jag ack om jag kunde så,
en enda ton uppå min lura slå,
jag skulle då som liten fjäril nyss,
åt henne giva eldigt kyss på kyss.

Sist hörde jag en silverklockas ljud,
den stämde upp, en sång, en bön till Gud,
då stämde in mång tusen stämmors tal,
det var så andaktsfullt i Djupandal.

Polishuset i Strömslund

Det gamla polishuset i Strömslund finns inte mera kvar. Huset var inte stort och hade lätt kunnat räddas och t.ex. blivit placerad i Forngården, så att kommande generationer hade kunnat se, hur polisens arbetslokaler var i början på 1900-talet. Då liksom i senare tider var det tyvärr ont om politiker och makthavare med känsla för kulturella värden.

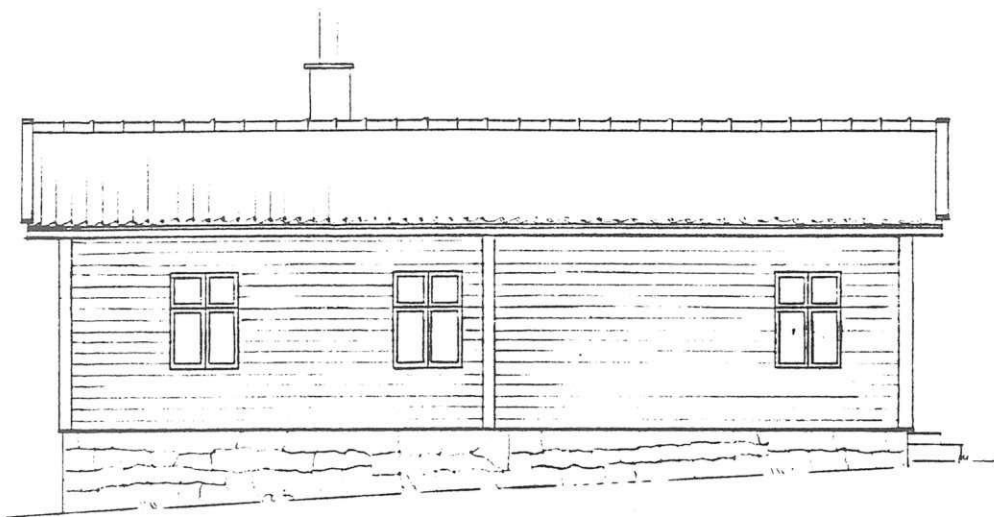
Tack vare f. d. Stadsplanarkitekten, Gillesbroder Tage Bogren, finns dock en ritning kvar. I mars 1946 gjorde han en uppmättningsritning av det gamla polisvaktkontoret. Polistjänsten i Strömslund drogs in år 1939 och enligt Drätselkammarens protokoll av den 27 februari 1939 placerades Strömslundspolisens huvudstationens ordningspolis. Den 15 september 1947 beslöt Drätselkammaren enhälligt på tillstyrkan av 1:a avd. att föreningen Strömslunds SDUK finge mot en markeringsavgift av 5 kronor per år under tiden 1:a mars 1948 till 28 februari 1949 disponera förutvarande polisstationen i Strömslund som samlingslokal under villkor, att föreningen mot skälighetsavgift upplåte den som samlingslokal åt andra föreningar, då föreningens egen verksamhet icke lade hinder härför”.

Resterna av det gamla polisvaktkontoret hamnade sedermera som omklädningsrum på Torsbovallen.

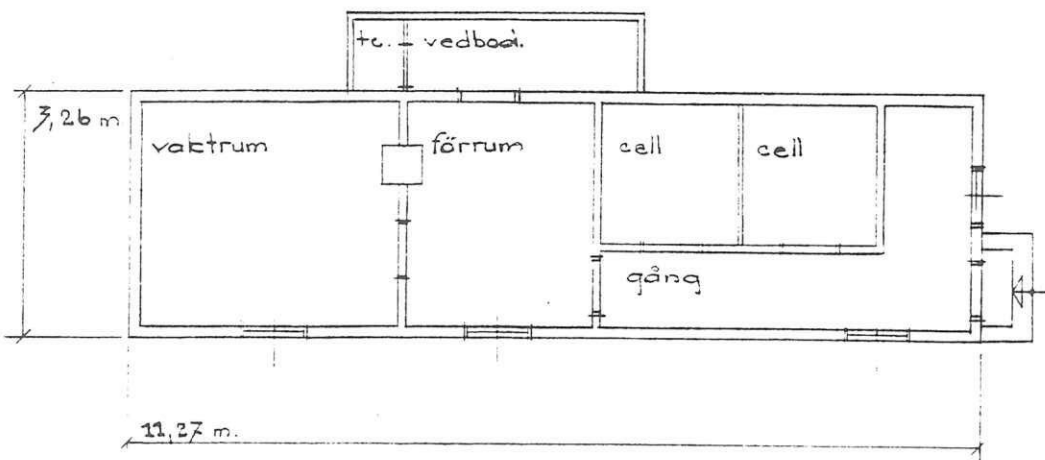
I Bengt Lindströms bok ”Strömslund”, tryckt 1991 finns en artikel om polishuset och

Strömslunds polisvaktkontor före utbyggnaden.

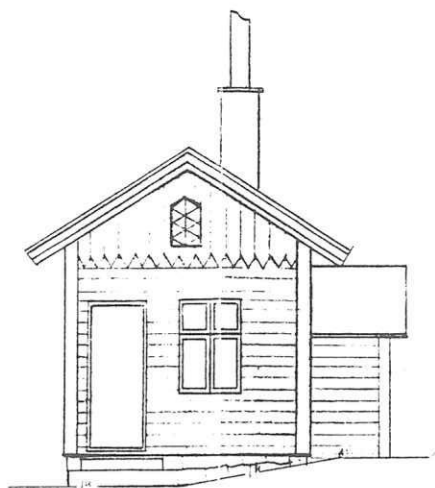
FASAD

BOTTENPLAN

SKALA 1:100

FASAD

i "Beskrivning över Egna Hemskolonin Strömslund" utgiven 1902 av Strömslunds grundare E.L. Albert finns även uppgifter om huset och polisens arbetsuppgifter.

Om fyllerister heter det i Alberts bok bl.a.:

"Till häkte må föras hvar och en, som af starka drycker öfverlastad anträffas på väg eller gata, när hans behöriga vårdande icke annorledes låter sig verkställas, och må han i häkte förvaras, till dess han återvunnit sina sinnens bruk. Gör han å förenämnde eller andra allmänna ställen, såsom värdshus, näringsställen, försäljningslokaler m. m. i fylleri oljud eller förnärmar han andras fred och säkerhet, bör han i häkte inmanas; dock skall han sedan han åter blifvit nykter, på fri fot

ställas, därest ej sådant brott är begånget, hvarför han efter lag i fängelse hållas må."

Alberts bok är även utgiven i nytryck av föreningen Gamla Strömslundspojkar år 1977.

Polishuset efter utbyggnaden år 1908. På Tage Bogrens ritning syns tydligt var tillbyggnaden har skett.

Apoteket i Trollhättan 100 år 1962

av Werner Johnsson

Den 21 februari 1862 fick Trollhättans förste apotekare F. G. Björklund personligt privilegium på ett apotek i Trollhättan. Efter vederbörlig visitation öppnades det den 3 december samma år. I anledning av 100-årsminnet år 1962 kan några data om apoteket och dess förste innehavare kanske vara av intresse.

1850-talet hade varit en tid av stark expansion för Trollhättan. Sedan 1844 års slussar öppnats för trafik och Trollhättan därmed fått för sin tid utmärkta kommunikationer, sökte sig modern industri till Trollhättan. Här anlades bomullsspinneri, oljeslageri, mek. verkstad, pappersbruk, klädesfabrik m.m., industrier av helt annan typ än de gamla sågarna. Innevånarantalet fördubblades på ett decennium och samhället hade 1862 fler innevånare än många dåtida svenska städer.

Genom K. Brev den 7 augusti 1857 blev Trollhättan egen församling, fastän det dröjde ett par år innan den nya församlingen trädde i funktion med sockennämnd, sockenstämma, kyrkstämma o. d. Den 1 maj 1860 tillträdde den nye kyrkoherden sitt ämbete och då får man väl anse att den nya församlingen var ett faktum. Samtiden räknade dock församlingens tillkomst från 1859.

Trollhättan hade redan flera egna institutioner. På 1840-talet hade det fått kyrkoråd, fattigvård, skolstyrelse, folkskola och t. o. m. sockennämnd. 1854 anställdes en länsman för Trollhättan, särskild poststation inrättades 1857, egna handelsbodas tillkom 1861 osv.

Med sjukvården var det här som på många håll i landet ganska klenst beställt. Närmaste läkare och apotek fanns i Vänersborg.

Vid slussbygget 1838-1844 hade dock Kanalbolaget anställt läkare för arbetsstyrkan. I mån av tid skulle denne få ägna sina krafter åt den övriga befolkningen. Även sedan slussarbetet var slutfört behöll Kanalbolaget läkaren för sina anställda. Men de inkomster denne kunde skaffa sig var små och det blev därför täta ombyten. Den 13 maj 1849 anställdes emellertid dr Carl Rinman och han kom att stanna ända till sin död 1879.

Dr Rinman hade själv ett medicinförråd och i likhet med många av dåtidens läkare tillagade han enklare medicin åt sina patienter. För mera invecklade saker fick man vända sig till apoteket i Vänersborg. Många redde sig med huskurer av skilda slag. Kloka gubbar och gummor läste böner och stöpte bly över patienterna, till den verkan det nu hava kunde. De flesta krämpor botades med beskar av olika komposition, t. ex. "lura" som bestod av brännvin, svagdricka, peppar och socker. Tyvärr sökte man även bota svårare sjukdomar med hemmagjorda kurer. Mot den med jämna mellanrum grasserande koleran användes kamfer och malört blandat med brännvin, varma omslag, massage o. d. såvida man inte trodde att en påse med järnfilspån i ett snöre om halsen kunde avvända den hemska sjukdomen.

Apotekare Leths hus.

I och med samhällets tillväxt blev behovet av ett eget apotek allt större. Men det var mycket som skulle ordnas, innan ett sådant kunde komma till stånd. Som alltid i den tidens Trollhättan var det Kanalbolaget som skulle ombestyras saken.

Den 17 januari 1861 beslöt Direktionen att ingå till K. Maj:t med begäran att ett apotek måtte inrättas i Trollhättan. Ur motiveringen kan anföras:

”Församlingen är på stadig tillväxt i fråga om innevånarantal. Större delen består av personer ur arbetarklassen, dels i bolagets tjänst, dels vid på platsen anlagda sågar, kvarnar, pappersbruk, oljepress, bomullsspinneri, mek. verkstad, dockvarv, garverier m.m. dels ock enskilt hantverk. Bristen är så mycket kännbarare, som de endast med stor svårighet, kostnad och tidsförlust kunna från den 1 5/8 mil avlägsna staden Wenersborg anskaffa nödiga läkemedel. Läkarens föreskrifter ha därför ofta blivit uraktlättna eller ej i tid verkställda. ”Undertecknare var Lagerheim, J. G. Schwan och Nils Ericson med kontrasignation av Westerstrand.

K. Maj:t behandlade ärendet snabbt. Den 4 februari 1861 inforrades Sundhetscollegiets utlåtande.

Detta anförde att anläggning av nya apotek i allmänhet endast beviljades för sådana platser som utgjorde station för provinsial- eller distriktsläkare, vilka enligt gällande föreskrifter skulle utöva tillsynen över inom deras distrikt befintliga apotek. Den vid Trollhättan befintliga läkaren dr Carl Rinman, som var anställd av Kanalbolaget, finge i så fall förbinda sig att sköta den offentliga hälso- och sjukvården inom för honom anvisat distrikt. Kanaldirektionen uppmanades att föreslå lämpligt tjänstgöringsdistrikt för honom.

Den 10 juni 1861 svarade Direktionen. Den föreslog att då någon avlöningsförmån för läkaren ej kunde komma att utgå vare sig av staten eller Kanalbolaget, måste hans tjänstgöringsdistrikt inskränkas till Trollhättans församling. Rinman hade förklarat sig villig att så snart ett apotek bleve inrättat vid Trollhättan, han skulle åtaga sig en sådan kontroll samt att i fråga om hälsovården utöva samma tjänstgöring som tillkomme en provinsialläkare. Då ny läkare tillträdde tjänsten, skulle denne få förbinda sig att fullgöra detta åliggande, så länge han förblev i Kanalbolagets tjänst.

Den 24 augusti 1861 blev Rinman utnämnd till distriktsläkare.

Samma dag beviljades upprättandet av ett apotek. Den 15 november uppdrog Kanalbolaget åt avdelningsdirektören Nils Ericson att vidtaga nödiga åtgärder.

Den 21 februari 1862 meddelade K. Maj:t apotekaren Fredrik Gotthard Björklund personligt privilegium på ett apotek vid Trollhättan med skyldighet att ha apoteket färdigt för avsyning inom åtta månader med risk att annars förverka privilegiet.

Fredrik Gotthard Björklund var född i Norrtälje den 4 maj 1799. Fadern var provinsialläkare och modern apotekardotter från Finland. Efter att ha genomgått läroverk i Gävle kom han till Finland och blev apotekselev 1814 i Uleåborg. Han var sedan biträde vid apotek i Stockholm 1819–1822. Sistnämnda år studerade han i Uppsala och avlade apotekarexamen den 4 december 1823. Han var därefter föreståndare för apotek i Örebro, Härnösand och Strömstad. 1827 blev han delägare i apoteket Kronan i Uddevalla.

Han tjänstgjorde även i Strängnäs, där han samtidigt var postmästare. Efter att några år ha drivit lantbruk, blev han åter apoteksföreståndare, denna gång i Karlsborg. Härifrån kom han till Trollhättan.

Han gifte sig i Uddevalla med Johanna Landén, f. 1805 d. 1891. De hade tre barn, döttrarna Ellinor och Elomir samt sonen Erhard, sedermera jägmästare och bosatt i Vänersborg.

1884 erhöll han tjänstledighet på grund av sjukdom och var sedan tidvis bosatt i Norrland. Han var då apotekarkårens nestor.

Han beskrives som en snäll och artig herre med god humor och utpräglat sinne för punktlighet. Han tog sina promenader så regelbundet, att man kunde ställa klockan efter dem. Precis kl. 6 på eftermiddagen skulle han ha den första toddyn, vare sig han var hemma eller borta. Hela dagen hade han pipan i munnen.

Då han fyllde 80 år i maj 1879, firades han av sina vänner med en större fest på gamla Grand och hyllades bl. a. med följande välmenade verser:

År nittionio om våren
blev i Norrtelje geboren (!)
en pilt ifrån Suomis land.
I Sverige han funnit god trevnad
han uppnått en 80-års levnad
har verkat med idoger hand.
Finsk seghet man ofta prisat
och mannen här blott har visat
att saken sin riktighet har.
Av åren ej mer är han böjer
Sin dag tar han kry och förnöjer
än obruten kraft har han kvar.
Arts medica fermat har han övat
och tömt ibland vänner mång' bål.
För åldrigen av oss värderad
må envar med glas här serverad
nu dricka en välönskningens skål.

Han hade föresatt sig att leva till 1900, då han skulle ha varit med om tre århundraden. Det gick nu inte utan han avled den 23 januari 1894. Han blev alltså nära 94 år gammal.

På sommaren 1862 flyttade Björklund till Trollhättan och hyrde till apotekslokal det s. k. Apelskogska huset i Sjöfrun 1, dvs. Storgatan 31. Björklund skriver själv senare om sina besvär att få passande lokal:

”Någon lämplig lokal fanns icke vid min hitkomst att tillgå utan platsen var bebyggd med arbetarkojor. Med svårighet lyckades det mig förhyra en lägenhet bland de största då befintliga, bestående av 4 rum och ett litet kök men ingen källare, som måste i en annan lokal förhyras och inredas. Denna lägenhet var naturligtvis alltför inskränkt, då jag äger en hushållspersonal på 6–7 personer.”

Huset var byggt på 1840-talet av snickare Apelskog och var beläget i hörnet av ”Stora Långgatan”, som Storgatan en tid kallades, och ”tvärgatan som sträcker sig ned till hamnen”, dvs. nuvarande Spannmåls-gatan, som då ännu icke var utlagd. Här gick en vik av älven in, senare kallad Olanders mad. I Sjöfrun 2 låg endast några magasin och i Sjöfrun 3 Flickslöjdskolan, f.d. Götiska Förbundets skola, där mamsell Gustava Melin lärde flickorna att sy.

Den 3 december 1862 besiktigades det nya apoteket av distriktsläkare Rinman i närvaro av fabrikör Alex Friberg på Bomullsspinneriet och bruksförvaltare Samuel Andersson vid Dicksonska sågarna. Ur det första visitationsprotokollet kan anföras:

”Apoteket ligger på en för trafiken fördelaktig plats invid Stora vägen. Utrymmena är: Apoteksrummet, för behovet tillräckligt, glatt, snyggt och väl ordnat. Det har ingång

Huset t.v. inrynde från 1867 Björklunds apotek. T.h. syns det av apotekare Leth byggda apotekshuset.

från förstugan. Laboratorium har inretts i köket, som avskärmats för sitt ändamål. Där finns fyrugn, destilleringspanna och ångapparat av nyaste konstruktion för dekokters beredning m. m.

Tinkturkammaren ligger innanför apoteket. Det är ett rymligt, eldat rum. Torkvinden ligger en trappa upp. Här finns materialrum och gräsvind ”tillräckligt rymligt, fuktfrött och efter omständigheterna väl ordnade.”

Stötboden ligger i en särskild byggnad på gården. Här finns stöt- och hackmaskiner, en större press, dekoktpressar m.m.

I anseende till bristande trädgårdsutrymme odlas blott högst litet medicinalväxter, av vilka dock åtskilliga finnas till salu. Blodiglar finnas, väl förvarade i en särskild blodigelsbalja av Björklunds egen uppfinning, som han tillverkar och säljer till andra apotek. Blodiglarna betinga ett pris av 50 öre per styck.”

Som slutomdöme avgavs följande yttrande: ”Med hänsyn till den korta tid Björklund haft för inrättandet av ett alldeles nytt apotek och de hinder som förevarit för anskaffandet av en någorlunda passande lokal, är officinen med dess kärl och droger och anordningar därav i verkligt gott skick. Ortens behov av medikamenter anser jag väl kunna uppfyllas och förmodar även att expedierandet skall bliva till allmänhetens tillfredsställelse.

I anseende till den ringa avsättning som åtminstone till en början är att vänta har apotekare Björklund ej ansett sig ännu vara i behov av något farmaceutiskt biträde." Samhället var ju litet med något över 2.000 innevånare och en stor del av landsbygden omkring köpte fortfarande sin medicin i Vänersborg. Omsättningen blev till en början ganska ringa och Björklund fick söka utöka sina inkomster genom att sälja annat än rena apoteksvaror. Han var en flitig annonsör, vilket var ganska ovanligt på den tiden, och han var i det avseendet mycket före sin tid. Genom hans annonser kan man få en god bild av vad som fanns i detta lilla apotek.

Den 18 december annonserar Björklund om apotekets öppnande och den 22 i samma månad uppräknas vad som kunde erhållas utom mediciner. Där fanns: "Eau de Cologne, Hårolja, Rökljus, Turkiskt Rökpulver, Kinapomada, Hårväxtpomada, Olecheam, Mandelkli, Tandpulver, Kylspiritus, Frostsalva, Fläckvatten, Cosmetique, Diamantkitt, Persiskt Insektspulver, Gelaton, Dubbelättika, Polityrsprit, Copalfernissa." Den 27 mars 1863 tillkommer Guttapercka, Giktvatten, Giktplåster, Blanksvärta och Pressjäst.

Den 13 november 1863 hade försäljningen utökats med följande knappast apoteksmässiga varor. Kökmortlar, smöraskar, brevpresar av sandsten, syltburkar, Jones' amerikanska lampor med fotogenolja, vilket var en absolut nyhet för orten, Hjerpes patenterade tändstickor, fullkomligt fosforfria och oskadliga, fotogen-, solar-, och paraffinolja samt Mohrs luktnedel mot "svindeldåningar".

1865 började Björklund sälja cigarrer och cigaretter, vilket blev en stor artikel. Bl a. gjorde han reklam för sina goda Havannacigarrer. Han sålde också – i kommission visserligen – "urmärkt god ost av Ryholms tillverkning om 14-20 skålpund à 50 öre skålpundet, ansjovis i burkar och Linköpingsprostinnans julkorv", varor som det näppeligen torde löna sig att efterfråga på nuvarande apoteket.

1867 anställde Björklund sitt första farmaceutiska biträde, David Uhr. Denne stannade vid apoteket endast något år och öppnade sedan egen affär i Trollhättan. Han gifte sig med en dotter till handlanden John Svensson.

1867 flyttade Björklund apoteket till det av honom köpta Ringnérska huset i Neptun 3, nu Storgatan 40. Några ord därför om det Apelskogska husets öden. Det köptes 1870 av August Olofsson i Herrstad Björnsgård, som här öppnade diversehandel. Efter fädernegården tog han namnet Björnberg, och huset kallades först gamla apoteket och senare Björnbergs gård. Han var icke släkt med kakelugnsmakare Björnberg i kv. Rödjan.

Planen framför huset var stenlagd och här var s.k. bondkvarter, där bönderna ställde in sina skjutsar, då de kom till Trollhättan. Ofta hände det att man sålde från kärrorna och platsen kallades ibland för Trollhättans torg. Huset revs i mitten av 1910-talet, då det nuvarande stenhuset byggdes.

Den nya apoteket hade byggts 1863 av Augusta Ringné, änka efter en känd Trollhättebo under mitten av 1800-talet, skräddare Jean Ringné. Huset innehöll 6 rum och kök på nb och två vindsrum. Tomten omfattade även Neptun 6 och sträckte sig upp till Österlånggatan, där några uthus var belägna.

Apoteksrummet i den nya lokalen var ljusare och högre i tak och hade betydligt bättre inredning. Tinkturkammaren var belägen innanför apoteket. Laboratorium fanns i en huslänga på andra sidan gården. En trappa upp fanns materialkammare och gräsvind.

Någon särskilt lukrativ inrättning var apoteket säkerligen icke. I en förklaring över en del anmärkningar på ordning och snygghet, som gjordes vid inspektionen av medicinalrådet Wistrand 1870, lämnade Björklund några uppgifter om apotekets räntabilitet. Han förklarade bl. a.: ”Jag har med oerhörd kostnad, vida överstigande mina villkor, nödgats tillhandla mig den här på platsen enda åtkomliga stora byggnad för ett pris som uppgår till nära 12.000 rdr. Apotekets inredning och varulager uppgår till ca 6.000 rdr. Sålunda har jag nedlagt en summa av ca 18.000 rdr för att få detta lilla byapotek i fullgott skick och detta med en årlig bruttoavkastning av endast 5.000 rdr. Efter avdrag av omkostnader och skatter, blir ej behållningen större en 7-800 rdr utan utsikt till den ringaste biförtjänst. Tomten äges av Trollhätte Kanalbolag och har min anhållan att bekomma en passande tomtplats icke blivit beviljad.”

Ännu 1879 förklarade han att apoteket icke gav så stor avkastning ”som en tarvlig utkomst kräver.”

Några utvidgningar vidtogs efter hand. 1876 tillbyggdes apoteksrummet. En ny fristående receptur inrättades. Laboratoriet utvidgades genom att en vägg togs bort osv.

1884 erhöll Björklund tjänstledighet och hade sedan till sin död apoteket utarrenderat. Dess förste föreståndare var apotekare Jonas Alexander Borgman.

Den 15 september 1887 blev provisorn och examinerade apotekaren Carl-Axel Leth föreståndare. Som biträden var anställda en apotekare och farmacie studerande.

Samhället växte och rörelsen likaså. Lokalerna var för små och omoderna ”och kunna ej motsvara nutidens fordringar” enligt ett visitationsprotokoll från 1890.

Efter Björklunds död anslogs apoteket ledigt. Den 13 december 1894 fick Leth personligt privilegium på detta. Han byggde ett nytt hus mitt emot det gamla apoteket i Bore 6, Storgatan 39.

Huset var färdigt 1896 och apoteket överflyttades dit. Vid visitationen betecknades det som länets mest praktiskt inredda. Det var på sin tid ett av Trollhättans vackraste hus.

Leth dog redan 1903 och fick till efterträdare Sven Daniel Chrigström. Apoteket var inrymt här, tills det överflyttades till lokaler vid Kungsgatan.

Det gamla apoteket eller Björklundska huset, som det kallades, brann en söndagsmorgon i november 1921. Det beboddes då ännu av systrarna Ellinor och Elomir Björklund.

Oskar Lundin

1878 - 1950

*Jubileumsintervju
av Erik Wengström ("Per Silja")*

Jag går omkring med mitt livs finaste skosnören för närvarande. De kostar hela femtio öre och och äro så att säga jubileumssnören. Jag har köpt dem av min vän Oskar Lundin i Storgatans vimmel, där trafiken avstannade medan vi pratades vid ett slag. Av Oskars goda själsförmögenheter är nämligen hörseln den minst goda och man får säga ifrån ordentligt hur man vill ha det. På det viset får också alla passerande och närboende tillfälle att avlyssna konversationen.

– Det är fina snören, säger Oskar med sin vackraste falsettstämma. Di blacknar på sommaren di här brune snörena men de ä ju inte sommern nu. Te påsk kan han köpa nya snören och då ska jag skaffa honom ett par mä äkta färg, ja det ska jag...

–NÅ HUR GÅR AFFÄRERNA?

–Va - jo, di går dåligt. Jag sålde bara ett par i går kan han tro för jag kom på kalas, det går fan inte te sköta affärer när en ä på kalas...

Det är så sant som det är sagt och väl värt att begrundas.

– Di kôstar tjuge öre men jag brukar allt få tjuvem.

Oskar får femtio efter som det är ett par jubileumssnören även om inte färgen är äkta. Men det kan nu inte hjälpas.

– Ska han inte ha tebakars. Va? Jaså - ja tack så möcke då, tack. Du va mej en snälle gôse, en väldigt snälle gôse...

Och sedan går Oskar vidare med sina snören i vårsolens glans för att sköta sin lilla rörelse utan inblandning av alla störande kalas med ty åtföljande efterspel. Ibland kanske han gör ett lyckligt klockbyte också så att dagsresultatet blir ännu bättre innan han knallar sig hem till Källstorps stall, där han har sin varelse om nätterna. Så har han levat under åtskilliga år och med tiden blivit en av stadens mest markanta figurer i gatulivet. Han bråkar med ingen och ligger ingen till last.

Han har valt sin position i livet – att lugnt titta på medan världen ävlas och ej låta sig störa. Och det kanske inte är den sämsta positionen.

I söndags fyllde Oskar Lundin sextio år och detta var alltså en jubileumsintervju fast det är litet svårt att i skrift få fram just det specifika i konversationen. Vi hade emellertid ömsesidig behållning av samtalet, det försäkrar jag. Det var absolut värt mera än femtio öre.

Per Silja

Oskar Lundin - ett Trollhätteoriginal

av Erik Wengström ("Per Silja")

Enbart genom sin avsevärda längd skilde sig Oskar från hopen. Han gick lätt framåtböjd med långa, knäande steg. Han talade med pipig, gnällig röst, och under sin krafts dagar gick han året om i tjock vinteröverrock och med byxorna nedstoppade i de stora kängorna. Hans levebröd under de sista fyrtio åren var klockbyte och kängsnöreförsäljning. I båda facken var han expert. Hans försäljningsteknik i det senare fallet baserades ofta på hans med åren allt mera tilltagande dövhet.

– Flytta på sej, Oskar, kunde den mäktige fabrikschefen säga när Oskar blockerade kontorsingången med sina snören.

– Sa du två par, min gösse, gnällde Oskar vänligt. Blev det däremot absolut nej kom den stillsamma kommentaren:

– Jaså, du använder såna med knutar på.

Han var en stillsam och vänlig man som aldrig gjorde någon människa förnär, och själv klarade livhanken på det sätt han fann bäst. Det var också allmänt bekant att Oskar var en förmögen man. Insydda i vinterrockens djup låg de fyra hundra kronor som han för över tjugo år sedan fick ärva efter sin bror Karl-Johan, ortens bäste dikesgravare. En gång uppträdde ett gäng busar från främmande ort, slog Oskar sanslös och tog hans pengar. Men då skrev själve stadsfiskalen ut en insamlingslista som medgav Oskar rätt att samla ihop de fyrahundra kronorna på nytt och det fanns ingen som vägrade ett bidrag vid det tillfället.

Otagliga är de trögubbar föreställande Oskar Lundin, som finns i Trollhättan. Bland de mest porträtlika är de som skars av Gustaf Andersson, "Greken" kallad. Han var traversförare på Nydqvist & Holm och hade gott om tid att skära gubbar medan han väntade på att något skulle lyftas eller flyttas.

Någon enstaka gång kunde festhumöret ta sig uttryck i ett alltför flitigt konsumerande av olika drycker.

– Uttå di häre kröddade sortera töcker jag detta är det bästa, lär han en gång ha yttrat när överkonstapeln förebrådde honom att han smakat litet för mycket på innehållet i en rödspritflaska. Någon gång blev det också bötesförvandling på länsfängelset.

– Rent å snöggt va det och god mat feck en också, så det syns allt att di tjänar på't, kommenterade Oskar den lilla sejouren.

På juldagen hittades Oskar Lundin, Trollhättans enda verkliga gatuoriginal, död i det stall där han under många år haft sin bostad. Han var 72 år gammal och hade väl tacklat av något på sista tiden. Det var inte bara ett original utan en anspråkslös levnadskonstnär, som gick ur tiden. Han var en av de få som tycker att jorden kan få rulla som den vill och att människors ävlan inte är mycket att bry sig om. Hans svåraste bekymmer på senare år lär ha varit vad han skulle göra med folkpensionspengarna. Han klarade sig så bra på kängsnörena!

– En kanske kunne göra nån sorts dónation, lär Oskar ha kommenterat meddelandet om att han för första gången i livet skulle betala skatt. Det var ett okänt bekymmer före folkpensionens dagar.

Per Silja